

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

ΙΣΙΣ

ΚΑΙ

ΟΣΙΡΙΣ

Εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια:
Αθανάσιος Α. Τσακνάκης
Φιλολόγος – Θεολόγος

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΚΔΟΣΗ 2015

Αντί προλόγου...

Αυτός, λοιπόν, είναι ο περίγειος κόσμος, που ποτέ δεν απαλλάσσεται ούτε από την φθορά ούτε από την γένεση...

Είναι αδύνατο να γεννηθεί κάτι φαύλο εκεί όπου αιτία όλων είναι ο Θεός, ή κάτι χρηστό εκεί όπου ο Θεός δεν είναι αιτία κανενός...

Αν από την φύση του τίποτε δεν γίνεται αναίτια, ενώ το αγαθό δεν θα παρείχε αιτία κακού, πρέπει η φύση να έχει ιδιαίτερη γένεση και αρχή τού κακού, όπως ακριβώς και τού αγαθού...

**Πλούταρχος,
ο Θεός και Ιερός**

Ο Πλάτων ήταν ο σημαντικότερος για την πρώτη Χριστιανοσύνη, ο Αριστοτέλης για την Μεσαιωνική Εκκλησία αλλά, όταν – μετά από την Αναγέννηση – οι άνθρωποι άρχισαν να εκτιμούν την πολιτική ελευθερία, στράφηκαν πρώτιστα στον Πλούταρχο. Ο Πλούταρχος επηρέασε βαθύτατα τους Άγγλους και τους Γάλλους φιλελεύθερους τού δεκάτου ογδόου αιώνα και τους ιδρυτές των Ηνωμένων Πολιτειών τής Αμερικής. Επηρέασε το ρομαντικό κίνημα στην Γερμανία κ' εξακολούθησε να επηρεάζει έμμεσα την γερμανική σκέψη μέχρι την εποχή μας. Η επίδρασή του από κάποιες πλευρές ήταν καλή, από άλλες ήταν κακή...

Bertrand Russel

Ενώ ο William Shakespeare διασκεύαζε τους «Βίους» τού Πλουτάρχου στα έργα του «Ιούλιος Καίσαρ» και «Αντώνιος και Κλεοπάτρα», άλλοι στρέφονταν προς την Βίβλο και διέπλαθαν την νέα σκέψη και την νέα ζωή τής θρησκευούσας Αγγλίας...

G. M. Trevelyan

Δεν θ' αποτολμούσα να χαρακτηρίσω τον Θεό ούτε αγέννητο ούτε γεννημένο, αλλ' αενάως αυτογεννώμενο, ούτε άχρονο ούτε χρονικό, αλλά διαχρονικώς υπέρχρονο, ούτε άρρητο ούτε ρητό, αλλ' αρρήτως ρητό...

[αγνώστου]

Εισαγωγή

α. Πλούταρχος ο Χαιρωνεύς

Ο «θείος» και «ιερός» Πλούταρχος υπήρξε διακεκριμένος θεολόγος, καταξιωμένος βιογράφος και σημαντικός ακαδημαϊκός φιλόσοφος των πρώτων χριστιανικών χρόνων. Γεννήθηκε στην Χαιρώνεια τής Βοιωτίας, γύρω στο 46 μ.Χ., μέσα σε αριστοκρατική και καλλιεργημένη οικογένεια. Σπούδασε στην Αθήνα, κοντά στον φιλόσοφο Αμμώνιο, που ήταν αιγυπτιακής καταγωγής κ' εκείνη την εποχή διηύθυνε την πλατωνική Ακαδημία.

Μετά το πέρας των σπουδών του ταξίδεψε στην Ασία, στην Αίγυπτο και στην Ιταλία, μελετώντας τα ήθη, τα έθιμα, τις παραδόσεις, τον πολιτισμό και την θρησκεία διαφόρων λαών. Κατά την διαμονή του στην Ρώμη ήρθε σε επαφή με σημαντικές προσωπικότητες εκείνης τής εποχής – πιθανόν και με τους ίδιους τους αυτοκράτορες Τραϊανό και Αδριανό – δημιούργησε αξιόλογες φιλίες και απέκτησε το αξίωμα τού Ρωμαίου Πολίτη.

Παρά τον έντονο κοσμοπολιτισμό τής εποχής του, ο οποίος επηρέαζε γρήγορα, εύκολα και βαθύτατα τους ανθρώπους τής κοινωνικής τάξης του, ο Πλούταρχος προτιμούσε πάντοτε την διαμονή στην πατρική γη, στην οποία επέστρεφε με ιδιαίτερη χαρά και παρέμενε για μεγάλα χρονικά διαστήματα, μέχρι τον θάνατό του, ο οποίος συνέβη γύρω στο 120 μ.Χ. Στην αγαπημένη του Χαιρώνεια νυμφεύτηκε και την Τιμοξένα, η οποία τού χάρισε πέντε παιδιά.

Πέρα από την συγγραφική ενασχόλησή του, σπουδαία ήταν η ενεργός συμμετοχή του στα κοινά τής πόλης του, όπου κατά καιρούς αναλάμβανε διάφορα δημόσια αξιώματα (Πρεσβευτής, Επώνυμος Άρχοντας), καθώς επίσης και υψηλά ιερατικά καθήκοντα πανελληνίου χαρακτήρα (Ιερέας τού Πυθίου Απόλλωνα).

Τα μέχρι σήμερα σωζόμενα έργα του είναι 227 και υπολογίζεται ότι αποτελούν περίπου το ένα τρίτο τής συνολικής πνευματικής παραγωγής του, γεγονός που τον κατατάσσει μεταξύ των πολυγραφότερων Ελλήνων. Η γλώσσα του διακρίνεται για τις ίσες αποστάσεις που κρατά ανάμεσα στον αττικισμό και στην ελληνιστική κοινή, ενώ το συγγραφικό ύφος του είναι ήπιο και ευχάριστο, αν και ο γραπτός λόγος του ενίοτε γίνεται ιδιαίτερα αναλυτικός και υπέρ το δέον κοσμημένος.

β. Περί Ίσιδος και Οσίριδος

Το «Περί Ίσιδος και Οσίριδος» έργο τού Πλουτάρχου είναι μία εκτενής επιστολή θεολογικού περιεχομένου, απευθυνόμενη στην Κλέα, ιέρεια των Δελφών και θυγατέρα δύο φίλων τού συγγραφέα. Στις σελίδες τής επιστολής παρουσιάζονται, αναλύονται και εξηγούνται οι μύθοι, οι παραδόσεις, οι θρύλοι, οι αλληγορίες, οι συμβολισμοί, οι τελετές, οι ιερουργίες και οι εορτές που συνδέονται με τους δύο μεγαλύτερους – κατά την εποχή εκείνη – Θεούς τού αιγυπτιακού έθνους, την Ίσιδα και τον Όσιρη, η λατρεία των οποίων είχε υπερβεί τα σύνορα τής Αιγύπτου και είχε εξαπλωθεί και σε άλλα μεσογειακά έθνη, μεταξύ των οποίων και στο ελληνικό.

Πέρα από τις ενδιαφέρουσες μυθολογικές, ιστορικές, λαογραφικές, καλλιτεχνικές, φιλοσοφικές, βιολογικές και γεωγραφικές πληροφορίες, που μας παρέχει το κείμενο και που μπορεί να αμφισβητούνται, να επιβεβαιώνονται ή να

απορρίπτονται από την σύγχρονη επιστημονική έρευνα, δίκαιο θα ήταν να θεωρηθεί αδιαμφισβήτητα πλούσια η προσφορά του στον χώρο τής θεολογίας. Οι βαθυστόχαστες θεολογικές συλλήψεις τού Πλουτάρχου – οι οποίες στηρίζονται σε σταθερές ηθικές και φιλοσοφικές βάσεις – αντικατοπτρίζουν κατά το μάλλον ή ήττον τις περί Θείου αντιλήψεις και διδασκαλίες τής πλειοψηφίας των σύγχρονων θρησκειών.

Στην εποχή μας, κατά την οποία τίθεται σε έντονη αμφισβήτηση τόσο η χρησιμότητα και το περιεχόμενο καθεμιάς θρησκείας, όσο και η ίδια η ύπαρξη, η ουσία, η ποιότητα και η δράση τού Θεού, ο θεολογικός στοχασμός τού Πλουτάρχου είναι σε θέση να προσφέρει σε κάθε σώφρονα άνθρωπο – ανεξάρτητα από τις ατομικές πεποιθήσεις και το ηθικό, φιλοσοφικό ή θρησκευτικό περιβάλλον τού καθενός – ένα πλήθος εναυσμάτων για την πληρέστερη κατανόηση τού θρησκευτικού φαινομένου και έναν σημαντικό αριθμό διανοητικών εργαλείων για την εκκίνηση και την εξέλιξη μιάς καρποφόρου προσωπικής ή συλλογικής θεολογικής αναζήτησης.

γ. Η παρούσα έκδοση

Κατά τους νεότερους χρόνους, μεταξύ των σημαντικότερων κριτικών εκδόσεων τού έργου τού Πλουτάρχου κατατάσσεται η επτάτομη στερεότυπη έκδοση τού Γ. Ν. Βερναρδάκη (Λειψία 1888-1896), η οποία απετέλεσε την βάση για την μετάφραση που δημοσιεύεται στο ανά χείρας βιβλίο. Εδώ, το νεοελληνικό κείμενο τείνει να διατηρήσει και εν μέρει να τονίσει τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά τής εκφραστικής δύναμης τού πρωτότυπου κειμένου, καθώς και την πλούσια θεολογική ορολογία τού συγγραφέα του, χωρίς να προδίδει ή να ευτελίζει την κοινή νεοελληνική γλώσσα.

Αθανάσιος Τσακνάκης

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

ΙΣΙΣ ΚΑΙ ΟΣΙΡΙΣ

Κλέα, οι άνθρωποι που έχουν νου πρέπει να ζητούν όλα τ' αγαθά απ' τους Θεούς, και περισσότερο πρέπει να ευχόμαστε ν' αποκτήσουμε απ' τους ίδιους την σχετική μ' αυτούς γνώση, όσο είναι εφικτό στους ανθρώπους να γίνουν κοινωνοί της, γιατί τίποτε μεγαλύτερο δεν λαμβάνει ο άνθρωπος και τίποτε σεπτότερο δεν χαρίζει ο Θεός πέρα από την αλήθεια. Τα υπόλοιπα – όσα χρειάζονται στους ανθρώπους – ο Θεός τους τα δίνει, μεταδίδοντάς τους νου και φρόνηση, αφού αυτά είναι δικά του και τα χρησιμοποιεί.

Ο Θεός δεν είναι μακάριος λόγω τού αργύρου και τού χρυσού, ούτε ισχυρός λόγω των βροντών και των κεραυνών, αλλά λόγω τής επιστήμης και τής φρόνησης, και αυτό – καλλίτερα απ' όλα όσα είπε γιά τους Θεούς – ο Όμηρος το αναφώνησε: «αν και αμφοτέροι έχουν κοινό γένος και πατρίδα, ο Ζευς προϋπήρχε και περισσότερα γνωρίζει». Έτσι απέδειξε ότι είναι σεπτότερη η ηγεμονία τού Δία επί τής επιστήμης και ότι είναι ανώτερη η σοφία του.

Νομίζω, επίσης, ότι και η ευδαιμονία τής αιώνιας ζωής – η οποία έλαχε στον Θεό – είναι η γνώση που δεν λησμονεί όσα έγιναν στο παρελθόν. Αν, λοιπόν, αφαιρεθεί η γνώση των όντων και η φρόνηση, η αθανασία δεν είναι βίος, αλλά χρόνος. Γι' αυτό, πόθος θέωσης είναι η έφεση προς την αλήθεια, και μάλιστα προς την αλήθεια την σχετική με τους Θεούς, που εκλαμβάνει την μάθηση και την αναζήτηση ως ιερή μετάληψη, έργο οσιότερο κάθε αγνότητας και νεωκορίας¹, αφιερωμένο εξίσου σ' αυτή την Θεά – την οποία εσύ εξαίρετα υπηρετείς – που είναι σοφή και φιλόσοφος, όπως μοιάζει να εκφράζει τ' όνομά της, και στην οποία ιδιαίτερος ταιριάζει η γνώση και η επιστήμη.

Ίσις είναι όνομα ελληνικό, και ο Τυφών είναι πολέμιος τής Θεάς, τυφωμένος από την άγνοια και την απάτη, καθώς διασπά και αφανίζει τον ιερό λόγο, τον οποίο η Θεά συνάγει και συνθέτει και παραδίδει σε όσους πορεύονται προς την θέωση με ενδελεχώς σώφρονα δίαιτα και με αποχή από τα πολλά φαγητά και τα αφροδίσια, αποκόποντας τους ανθρώπους από την ακολασία και την φιληδονία, εθίζοντάς τους να υπομένουν τις άθρυπτες και στερεές λατρείες μέσα στα ιερά, σκοπός των οποίων είναι η γνώση τού πρώτου και κυρίου και νοητού, τον οποίο η Θεά προσκαλεί ν' αναζητήσουμε, επειδή είναι και συνυπάρχει πλησίον αυτής και μαζί της. Το όνομα τού ιερού σαφώς εξαγγέλλει και την γνώση και την κατανόηση τού Όντος, αφού ονομάζεται Ισειό, επειδή «εισόμεθα»² το Όν, αν με λογική και οσιότητα συμμετάσχουμε στις ιεροτελεστιές τής Θεάς.

¹ Νεωκορία: η φροντίδα τού ιερού ναού.

² «Εισόμεθα»: «θα γνωρίσουμε, θα κατανοήσουμε», πρώτο πρόσωπο πληθυντικού αριθμού τού μέλλοντα χρόνου τού ρήματος «οίδα», το οποίο σημαίνει «γνωρίζω, κατανοώ».

Προσέτι, πολλοί εξιστορούν ότι η Θεά είναι θυγατέρα τού Ερμή, πολλοί άλλοι ότι είναι τού Προμηθέα, θεωρώντας ότι ο Ερμής είναι εφευρέτης τής γραμματικής και τής μουσικής, ενώ ο δεύτερος τής σοφίας και τής πρόνοιας, γι' αυτό αποκαλούν συνάμα Ίσιδα και Δικαιοσύνη την πρώτη από τις Μούσες τής Ερμούπολης³, που είναι σοφή – όπως προείπα – και δεικνύει τα θεία σε όσους αληθινά και δίκαια προσαγορεύονται ιεροφόροι και ιερόστολοι⁴. Αυτοί είναι που φέρουν στην ψυχή τους – όπως ακριβώς σε κάνιστρο – τον ιερό λόγο περί των Θεών, καθαρό από κάθε δεισιδαιμονία και αμφιβολία, και τον προφυλάσσουν υποδηλώνοντας την περί Θεών γνώμη τους με μελανά και σκιάδη ή φωτεινά και λαμπρά χρώματα, όπως εκείνα που αλληγορικά υπονοεί η ιερή εσθήτα τους. Γι' αυτό και η κόσμηση των αποθανόντων Ισιακών⁵ με τέτοια ενδύματα συμβολίζει ότι αυτός ο ιερός λόγος είναι μαζί τους και – κατέχοντας αυτόν – βαδίζουν προς τον κόσμο των νεκρών χωρίς τίποτε άλλο.

Γιατί, Κλέα, ούτε οι πωγωνοτροφίες ούτε οι τριβωνοφορίες κάνουν τον φιλόσοφο, όπως δεν κάνουν τον Ισιακό ούτε τα λινά ενδύματα ούτε τα ξυρίσματα. Αλλά αληθινά Ισιακός είναι όποιος – αφού νόμιμα παραλάβει όσα επιδεικνύονται και διαδραματίζονται σχετικά με τούτους τους Θεούς – αναζητά με τον λόγο και φιλοσοφεί για την αλήθεια όσων παρέλαβε. Επειδή απ' τους πολλούς διέφυγε ακόμη και τούτο το κοινότατο και μικρότατο, δηλαδή για ποιόν λόγο οι ιερείς ξυρίζουν τις τρίχες τους και φορούν λινές εσθήτες. Μερικοί ουδόλως φροντίζουν να μάθουν γι' αυτά, άλλοι λένε ότι οι ιερείς απέχουν από τα μάλλινα ενδύματα – όπως και από τα κρέατα – επειδή σέβονται το πρόβατο, και ξυρίζουν τις κεφαλές τους λόγω πένθους και φορούν τα λινά λόγω τού χρώματος τού ανθισμένου λιναριού, το οποίο ταιριάζει με την χαροπότητα τού χρώματος τού αιθέρα, η οποία εμπεριέχει τον κόσμο. Μία, όμως, μεταξύ όλων είναι η αληθινή αιτία: «επειδή δεν είναι θεμιτό ν' αγγίζεις το καθαρό με το ακάθαρτο», όπως λέει ο Πλάτων.

Κανένα περίσσωμα τροφής και κανένα σκύβαλο δεν είναι αγνό ούτε καθαρό. Τα μαλλιά, τα χνούδια, οι τρίχες και τα νύχια αναφύονται και βλαστάνουν από τα περιτώματα. Γελίοι, λοιπόν, θα ήταν ν' αποθέτουμε τις τρίχες μας κατά τις αγνείες⁶ – ξυρίζοντας και λειαίνοντας ομαλά ολόκληρο το σώμα – ενώ θα ντυνόμασταν και θα φορούσαμε τις τρίχες των κατοικίδιων ζώων. Πρέπει να κατανοούμε και τον Ησίοδο που λέει: «Μήτε κατά τ' ωραίο συμπόσιο, μετά από σπονδή προς τους Θεούς, να κόβεις το ξηρό απ' το χλωρό τού πεντόκλαδου», διδάσκοντας ότι πρέπει να εορτάζουμε όντας καθαροί από τέτοια πράγματα και όχι να καθαρίζομαστε και ν' αφαιρούμε τα περιτώματα μόνον κατά τις ιερουργίες. Το λινάρι, όμως, φύτευται στην αθάνατη γη και μας δίνει εδώδιμο καρπό, παρέχοντας λιτή και καθαρή εσθήτα, που δεν βαραίνει όποιον σκεπάζεται μ' αυτή, ευάρμοστη σε κάθε

³ Πόλη τής Κάτω Αιγύπτου. Με αυτό το ελληνικό όνομα ήταν γνωστή κατά την εποχή τού Πλουτάρχου, γεγονός που δεν αποδεικνύει, όμως, ότι χτίστηκε από τους Έλληνες, όπως αστήρικτα υποστηρίζουν οι «ελληνοπαθείς». Αυτό το όνομά της οφείλεται στο γεγονός ότι εκείνη την εποχή η ελληνική γλώσσα ήταν διεθνής και ο εξελληνισμός των ξένων κυρίων ονομάτων ήταν ένα φαινόμενο συχνό και αποδεκτό. Ο «μανιακός ελληνοκεντρισμός» των ψευτοεπιστημόνων και των ψευτοσυγγραφέων τής εποχής μας προσβάλλει, εκθέτει και αμφισβητεί ένα από τα μεγαλύτερα δώρα που έκαναν οι Έλληνες προς την ανθρωπότητα: την Επιστήμη.

⁴ Οι ιεροφόροι και οι ιερόστολοι αποτελούσαν δύο από τις ανώτερες βαθμίδες τού ιερατείου των Ισιακών μυστηρίων.

⁵ Πρόκειται γιά τους μνημένους στα μυστήρια τής Θεάς Ίσιδας.

⁶ Η «αγνεία» είναι ανάλογη, αλλά εννοιολογικά ευρύτερη, τής σημερινής νηστείας. Πρόκειται γιά την διαδικασία κατά την χρονική διάρκεια τής οποίας ο πιστός απέχει όχι μόνον από συγκεκριμένα φαγητά και ποτά, αλλά και από συγκεκριμένες σκέψεις και πράξεις.

ώρα και ελάχιστα κατάλληλη για τις ψείρες, όπως λένε. Γι' αυτά θα κάνουμε λόγο παρακάτω.

Οι ιερείς αποφεύγουν τόσο πολύ τα κάθε είδους περιττά, ώστε όχι μόνον απέχουν απ' τα περισσότερα όσπρια και από τα πρόβεια και χοιρινά κρέατα, που προκαλούν πολλά περιττώματα, αλλά και το αλάτι ακόμη αφαιρούν από τις τροφές τους κατά τις αγνείες, επειδή – μεταξύ πολλών άλλων λόγων – τους εξωθεί σε αύξηση τής πόσης και τής βρώσης, αφού ερεθίζει την όρεξη. Γιατί είναι ανόητο, όπως έλεγε ο Αρισταγόρας, να θεωρείται ακάθαρτο το αλάτι, που κατά την πήξη του προκαλεί τον θάνατο σε πολλά ζώδια που παγιδεύονται εντός του. Λέγεται, επίσης, ότι και τον Άπη τον ποτίζουν από ιδιαίτερο πηγάδι, αποκλείοντας εντελώς τα ύδατα τού Νείλου, όχι γιατί τα θεωρούν μιανό λόγο των κροκοδείλων, όπως νομίζουν μερικοί – αφού για τους Αιγύπτιους τίποτε δεν είναι τόσο τίμιο όσο ο Νείλος – αλλά γιατί πιστεύουν ότι η πόση τού νειλώου ύδατος προκαλεί πάχος προκαλεί πάχος και πολύ παχυσαρκία. Δεν θέλουν, λοιπόν, ούτε τον Άπη παχύ ούτε τους εαυτούς τους, αλλά προτιμούν να περιβάλλουν τις ψυχές τους με ευσταλή και ελαφρά σώματα χωρίς να πιέζουν και να καταθλίβουν το θείο μέρος τους μ' ένα ισχυρότερο και βαρύτερο θνητό μέρος.

Όσοι, πάλι, υπηρετούν τον Θεό στην Ηλιούπολη⁷, ποτέ δεν εισάγουν οίνο στο ιερό, επειδή δεν ταιριάζει στους υπηρέτες να πίνουν όταν τους επιβλέπει ο κύριος και βασιλιάς. Οι άλλοι κάνουν χρήση οίνου, αλλά περιορισμένη. Έχουν επίσης πολλές άοινες αγνείες, στις οποίες διατελούν φιλοσοφώντας, μαθαίνοντας και διδάσκοντας τα θεία. Οι βασιλιάδες έπιναν με μέτρο καθορισμένο από τις ιερές γραφές, όπως εξιστόρησε ο Εκαταίος, επειδή ήταν και ιερείς. Αρχισαν να πίνουν από την εποχή τού Ψαμμήτιχου, ενώ πρωτύτερα δεν έπιναν οίνο ούτε τον χρησιμοποιούσαν στις σπονδές ως φιλικό προς τους Θεούς, αλλά τον θεωρούσαν αίμα εκείνων που κάποτε πολέμησαν τους Θεούς και από τους οποίους – αφού έπεσαν και αναμείχθηκαν με την γη – γεννήθηκε η άμπελος. Γι' αυτό η μέθη κάνει τους ανθρώπους παράφρονες και παράλυτους: επειδή γεμίζουν από το αίμα των προγόνων τους. Αυτά έτσι λέγονται από τους ιερείς, όπως αναφέρει ο Εύδοξος στην δεύτερη περιοδεία του.

Από τους θαλάσσιους ιχθύες δεν απέχουν όλοι απ' όλους, αλλά από μερικούς, όπως οι Οξύρρυγχιτες⁸ απέχουν από εκείνους που πιάνονται με αγκίστρι. Σεβόμενοι τον οξύρρυγχο ιχθύ, φοβούνται μήπως το αγκίστρι, στο οποίο θα πέσει ο οξύρρυγχος, δεν είναι καθαρό. Οι Συηνίτες⁹ απέχουν από το φαγκρί, γιατί πιστεύουν ότι – όταν πρόκειται να πλημμυρίσει ο Νείλος – ανεβαίνει στην επιφάνεια και τους προαναγγέλλει την ευχάριστη πλημμύρα. Οι ιερείς, όμως, απέχουν απ' όλους τους ιχθύες. Την ένατη ημέρα τού πρώτου μήνα, καθένας από τους άλλους Αιγύπτιους τρώει ψητό ιχθύ εμπρός από την αυλόθυρά του, ενώ οι ιερείς δεν τους γεύονται, αλλά κατακαίουν εμπρός από τις θύρες τους ιχθύες για δύο λόγους, από τους οποίους τον ένα – τον ιερό και σπουδαίο – αμέσως θ' αναφέρω, επειδή συνάδει με τα οσιώς φιλοσοφούμενα για τον Όσιρη και τον Τυφώνα, ενώ ο άλλος λόγος είναι εμφανής και πρόχειρος: προφανώς ο ιχθύς δεν είναι αναγκαίο ούτε απαραίτητο φαγητό. Αυτό μαρτυρεί και ο Όμηρος, που δεν αναφέρει χρήση ιχθύων ούτε στους αβρόβιους Φαίακες ούτε στους Ιθακήσιους – ανθρώπους νησιώτες – ούτε στους εταίρους τού Οδυσσέα, οι οποίοι βρίσκονταν εν πλω για τόσο πολύ καιρό μέσα στην θάλασσα, μέχρι που έφτασαν στην έσχατη ανάγκη. Κι αυτό γιατί θεωρούν την θάλασσα

⁷ Πανάρχαια πόλη τής Αιγύπτου. Στην αιγυπτιακή γλώσσα ονομαζόταν Πι-Ρα, δηλαδή Πόλη τού Ηλιου.

⁸ Οξύρρυγχιτες: οι κάτοικοι τής Οξύρρυγχου, πόλης τής Κάτω Αιγύπτου.

⁹ Συηνίτες: οι κάτοικοι τής Σύηνης, τού σημερινού Ασουάν.

εξολοκλήρου έκφυλη και εκτός των ορίων τής φύσης, ούτε μέρος ούτε στοιχείο τής φύσης, αλλά κάτι σαν διεφθαρμένο και νοσώδες περίττωμα.

Τίποτε παράλογο ή μυθώδες ή δεισιδαιμονικό – όπως νομίζουν μερικοί – δεν θ’ αποτελούσε στοιχείο των ιερουργιών, αλλά κάποια έχουν ηθικούς και απαραίτητους λόγους ύπαρξης, ενώ άλλα δεν είναι άμοιρα ιστορικής ή φυσικής κομψότητας, όπως συμβαίνει με το κρεμμύδι. Γιατί είναι εντελώς απίθανο να έπεσε στον ποταμό και να χάθηκε ο Δίκτυς, ο τρόφιμος τής Ίσιδας, επιχειρώντας να πιάσει το κρεμμύδι. Οι ιερείς αποστασιοποιούνται από το κρεμμύδι, αισθάνονται δυσχέρεια και το αποφεύγουν, γιατί μόνον στην φύση αυτού είναι να αναπτύσσεται και να θάλλει όταν φθίνει η Σελήνη. Δεν προσφέρεται, λοιπόν, ούτε στους αγνεύοντες ούτε στους εορτάζοντες, γιατί στους πρώτους προκαλεί δίψα και στους δεύτερους δάκρυα κατά την χρήση.

Παρομοίως θεωρούν ανίερο ζώο και τον θηλυκό χοίρο, επειδή πιστεύουν ότι οχεύεται περισσότερο όταν φθίνει η Σελήνη, ενώ τα σώματα εκείνων, που πίνουν το γάλα του, υποφέρουν από εξανθήματα λέπρας και ψωρική τραχύτητα. Το γεγονός ότι μία φορά, στην πανσέληνο, επιλέγουν να θυσιάσουν και να φάνε χοίρο, επειδή ο Τυφώνας, καταδιώκοντας έναν χοίρο κατά την πανσέληνο, βρήκε την ξύλινη κιβωτό – μέσα στην οποία κειτόταν το σώμα του Οσίριδα, το οποίο διασκόρπισε – δεν γίνεται αποδεκτό απ’ όλους, αλλά θεωρείται παράκουσμα των νεωτέρων, όπως και πολλά άλλα. Λένε, λοιπόν, ότι οι παλαιοί τόσο πολύ απέφευγαν την τρυφή, την πολυτέλεια και την ηδυπάθεια, ώστε και στήλη έστησαν στις Θήβες¹⁰, γιά να υπάρχει μέσα στο ιερό, έχοντας γραμμένες κατάρες κατά τού βασιλιά Μείνιου, που πρώτος απάλλαξε τους Αιγύπτιους από την φτωχική, φθηνή και λιτή διαίτά τους. Επιπλέον λέγεται ότι ο Τέχνακτις, πατέρας τού Βοκχόρη, στην εκστρατεία του επί των Αράβων, επειδή βραδυπορούσε η εφοδιοπομπή, έφαγε με ευχαρίστηση ένα τυχαίο φαγητό και – αφού κοιμήθηκε ύπνο βαθύ επάνω σε μία στιβάδα φύλλων – ασπάστηκε την λιτή διατροφή και γι’ αυτό καταράστηκε τον Μείνιο. Τότε οι ιερείς τον επαίνεσαν και εγχάραξαν σε στήλη την κατάρα.

Οι βασιλιάδες αναδεικνύονταν είτε μεταξύ των ιερέων είτε μεταξύ των μαχίμων, γιατί οι πρώτοι είχαν αξιώματα και τιμές γιά την σοφία τού γένους τους, ενώ οι δεύτεροι γιά την ανδρεία τους. Όποιος αναδεικνυόταν μεταξύ των μαχίμων, ευθύς γινόταν ιερέας και μετείχε στην φιλοσοφία, που αποκρύπτει τα πολλά με μύθους και με λόγους, οι οποίοι έχουν αμυδρές αντανάκλασεις και διοράσεις τής αλήθειας, ακριβώς όπως υπαινίσσονται αναμφίβολα και οι ίδιοι οι ιερείς, στήνοντας με αφθονία τις σφίγγες προ των ιερών, επειδή η θεολογία τους εμπεριέχει αινιγματώδη σοφία.

Το άγαλμα τής Αθηνάς στην Σάιδα¹¹, το οποίο θεωρούν ότι είναι τής Ίσιδας, είχε μία τέτοια επιγραφή: «Εγώ είμαι καθετί που έγινε και είναι και θα είναι, και τον δικό μου πέπλο κανείς θνητός ποτέ δεν αφαίρεσε». Προσέτι, πολλοί νομίζουν ότι το ιδιαίτερο αιγυπτιακό όνομα τού Δία είναι Αμούν, από το οποίο εμείς παράγουμε το όνομα Άμμων. Ο Μανεθώς ο Σεβεννύτης πιστεύει ότι κάτω απ’ αυτό το όνομα υποδηλώνεται το κρυμμένο και το απόκρυφο. Ο Εκαταίος ο Αβδηρίτης λέει ότι αυτή την λέξη χρησιμοποιούν μεταξύ τους οι Αιγύπτιοι, όταν καλούν κάποιον, επειδή είναι λέξη κλητική. Γι’ αυτό, τον πρώτο Θεό – που θεωρούν ίδιο με το σύμπαν, που είναι αφανής και κρυμμένος και τον προσκαλούν και τον παρακαλούν να γίνει εμφανής και να φανερωθεί σ’ αυτούς – τον ονομάζουν Αμούν.

Η ευλάβεια, λοιπόν, των Αιγυπτίων προς την θείκη σοφία είναι τόση, που την μαρτυρούν και οι σοφότεροι μεταξύ των Ελλήνων – ο Σόλων, ο Θαλής, ο

¹⁰ Εξελληνισμένο όνομα μίας από τις σημαντικότερες αιγυπτιακές πόλεις τής αρχαιότητας.

¹¹ Σάις: αρχαία αιγυπτιακή πόλη, που βρισκόταν στον Βολβιτινό βραχίονα τού Νείλου.

Πλάτων, ο Εύδοξος, ο Πυθαγόρας και, όπως λένε μερικοί, ο Λυκούργος – που πήγαν στην Αίγυπτο και συναναστράφηκαν τους ιερείς. Λέγεται ότι ο Εύδοξος άκουσε την διδασκαλία τού Χόνουφη τού Μεμφίτη, ο Σόλων τού Σόγχιτα τού Σαΐτη και ο Πυθαγόρας τού Οινούφη τού Ηλιουπολίτη. Μάλιστα ο Πυθαγόρας – όπως φαίνεται – αφού θαυμάστηκε και θαύμασε αυτούς τους άνδρες, μιμήθηκε τον συμβολισμό και τον μυστικισμό τους, αναμειγνύοντας τα δόγματά του με αινίγματα, αφού κανένα από τα καλούμενα ιερογλυφικά γράμματα δεν διαφέρει από τα πολλά πυθαγορικά παραγγέλματα, όπως είναι το «να μην τρως επάνω σε δίφρο», «να μην κάθεται επάνω σε χοίνικα», «να μην φυτεύεις φοίνικα», «να μην σκαλίζεις στην οικία σου το πυρ με μαχαίρι». Εγώ τουλάχιστον πιστεύω ότι αυτοί οι άνδρες ονόμαζαν Απόλλωνα την μονάδα, Άρτεμη την δυάδα, Αθηνά την επτάδα, και Ποσειδώνα τον πρώτο κύβο, μιμούμενοι όσα ήταν καθιερωμένα και δρώμενα και – μα τον Δία – καταγεγραμμένα στα ιερά.

Τον βασιλιά και κύριο Όσιρη απεικονίζουν με τον οφθαλμό και το σκήπτρο, γι' αυτό μερικοί διερμηνεύουν το όνομα ως «πολυόφθαλμος», αφού στην αιγυπτιακή γλώσσα «ος» σημαίνει «πολύ» και «ίρι» σημαίνει «οφθαλμός». Τον ουρανό – που μένει αγέραστος επειδή είναι αιώνιος – τον απεικονίζουν με την καρδιά επάνω σε αναμμένη σχάρα. Στις Θήβες υπήρχαν εικόνες δικαστών χωρίς χέρια, ενώ εκείνη τού αρχιδικαστή είχε και κλειστά μάτια, επειδή η δικαιοσύνη είναι συνάμα αδωροδόκτη και αδέκαστη. Οι μάχιμοι συμβολίζονταν με σκαραβαίο σε ανάγλυφη σφραγίδα, επειδή δεν υπάρχει θηλυκός σκαραβαίος, αλλά είναι όλοι αρσενικοί. Αυτοί τίκτουν τον γόνο και τον αφήνουν στην κόπρη, στην οποία δίνουν σφαιρικό σχήμα, παρασκευάζοντας όχι τόσο το υλικό για την τροφή, όσο τον χώρο για την γέννηση. Όταν, λοιπόν, ακούσεις όσα μυθολογούν οι Αιγύπτιοι για τους Θεούς – περιπλανήσεις και διαμελισμούς και πολλά παρόμοια παθήματα – πρέπει να μνημονεύεις τα προειρημένα και να μην πιστεύεις ότι κάτι απ' αυτά λέγεται ως όντως γεγονός και πεπραγμένο. Γιατί δεν ονομάζουν στην κυριολεξία Ερμή τον κύνα¹², αλλά τον φυλακτικό και άγρυπνο και φιλόσοφο χαρακτήρα του, που προσδιορίζει τον φίλο μέσω τής γνώσης και τον εχθρό μέσω τής άγνοιας. Έτσι, όπως λέει ο Πλάτων, τον παρομοιάζουν με τον εξυπνότερο Θεό. Ούτε πιστεύουν ότι ο Ήλιος ανέτειλε απ' τον λωτό σαν νεογέννητο βρέφος, αλλά έτσι ζωγραφίζουν την ανατολή τού Ήλιου, υπαινισσόμενοι το άναμμα τού Ήλιου μέσα από το υγρό στοιχείο. Γι' αυτό και τον ωμότατο και φοβερότατο βασιλιά Ωχο των Περσών – που απέκτεινε πολλούς και στο τέλος απέσφαξε και τον Άπη και δειπνήσε με τους φίλους του – αποκάλεσαν «μάχαιρα», και μέχρι τώρα έτσι τον αποκαλούν στον κατάλογο των βασιλιάδων, χωρίς βέβαια να επισημαίνουν κυριολεκτικά την ουσία του, αλλά απεικονίζοντας με φονικό όργανο την σκληρότητα και την κακία των τρόπων του.

Έτσι, λοιπόν, ακούγοντας τα σχετικά με τους Θεούς και αποδεχόμενη τις ερμηνείες που με οσιότητα και φιλοσοφία δίνουν οι εξηγητές, εκτελώντας πάντοτε και διαφυλάττοντας τις νενομισμένες ιερουργίες, θεωρώντας ότι τίποτε δεν είναι καλύτερο – ούτε οι θυσίες ούτε οι προσφορές – απ' την κατοχή τής αληθινής γνώσης για τους Θεούς, θ' αποφύγεις την δεισιδαιμονία, που δεν είναι μικρότερο κακό από την αθεΐα.

¹² Στην νεοελληνική μετάφραση τού κειμένου διατηρήθηκε σε όλες τις πτώσεις της η αρχαιοελληνική λέξη «κύων» και δεν αντικαταστάθηκε από την λέξη «σκύλος», επειδή μία τέτοια αντικατάσταση θα προκαλούσε μικρά προβλήματα στην εν συνεχεία κατανόηση των γλωσσικών αναλύσεων τού Πλουτάρχου. Με αυτή την αφορμή, θα ήθελα να τονίσω ότι δεν θεωρώ την γλωσσική πενία τής πλειοψηφίας των χρηστών τής νεοελληνικής γλώσσας ως παράδειγμα προς μίμηση, αλλά ως απεχθές παράδειγμα προς αποφυγή.

Ας πω και αυτόν τον μύθο με συντομία, όσο είναι δυνατόν, αφαιρώντας τα πιά άχρηστα και περιττά. Όταν κρυφά η Ρέα συνουσιάστηκε με τον Κρόνο, ο Ήλιος το αντιλήφθηκε και την καταράστηκε να μην γεννήσει ούτε στον μήνα ούτε στο έτος. Ο Ερμής ερωτεύθηκε την Θεά και συνευρέθηκε μαζί της. Έπειτα έπαιξε πεσσοῦς¹³ με την Σελήνη, αφαίρεσε το ένα εβδομηκοστό από κάθε φωτεινή εμφάνισή της, από αυτά συμπλήρωσε πέντε ημέρες – αυτές που σήμερα οι Αιγύπτιοι αποκαλούν «επαγόμενες» και τις εορτάζουν ως γενέθλιες ημέρες των Θεών – και τις πρόσθεσε στις τριακόσιες εξήντα.

Την πρώτη ημέρα γεννήθηκε ο Όσιρις και – κατά την στιγμή τού τοκετού – ακούστηκε φωνή, ότι έρχεται στο φως ο κύριος των πάντων. Μερικοί λένε ότι κάποιος Παμύλης, που έπαιρνε νερό από το ιερό τού Δία, στις Θήβες, άκουσε μία φωνή που τον παρακινούσε να επαναλάβει με βοή ότι γεννήθηκε ο μεγάλος βασιλιάς και ευεργέτης Όσιρις, και γι' αυτό ν' αναθρέψει τον Όσιρη, αφού ο Κρόνος τού τον ανέθεσε, και να τελεί την εορτή των Παμυλίων, η οποία προσομοιάζει στα Φαλληφόρια¹⁴.

Την δεύτερη ημέρα γεννήθηκε ο Αρούηρις, τον οποίον μερικοί καλούν Απόλλωνα ή και πρεσβύτερο Ωρο. Την τρίτη ημέρα γεννήθηκε ο Τυφών, ούτε στον κατάλληλο καιρό ούτε στον κατάλληλο χώρο, αλλά ξεπήδησε από την πληγή που άνοιξε στην πλευρά. Την τέταρτη ημέρα γεννήθηκε η Ίσις μέσα σε πάνυγρο περιβάλλον, την πέμπτη η Νέφθυς, την οποία ονομάζουν Τελευταία και Αφροδίτη, ενώ μερικοί αποκαλούν και Νίκη. Ο Όσιρις και ο Αρούηρις είναι τέκνα τού Ήλιου, η Ίσις τού Ερμή, ενώ ο Τυφών και η Νέφθυς είναι τού Κρόνου. Γι' αυτό και την τρίτη των επαγομένων ημερών, θεωρώντας την αποφράδα, οι βασιλιάδες δεν ασχολούνταν με τα καθήκοντά τους ούτε φρόντιζαν τους εαυτούς τους μέχρι την νύχτα.

Ο Τυφών έλαβε σύζυγο την Νέφθυ. Η Ίσις και ο Όσιρις ερωτεύτηκαν μεταξύ τους και συνουσιάστηκαν μέσα στο σκότος τής γαστρός, πριν ακόμη γεννηθούν. Μερικοί λένε ότι έτσι γεννήθηκε και ο Αρούηρις, και καλείται πρεσβύτερος Ωρος από τους Αιγυπτίους και Απόλλων από τους Έλληνες.

Όταν βασίλευσε ο Όσιρις, ευθύς απάλλαξε τους Αιγυπτίους από τον άπορο και θηριώδη βίο, υποδεικνύοντάς τους την συλλογή καρπών, θέτοντας νόμους σ' αυτούς και διδάσκοντάς τους να τιμούν τους Θεούς. Ύστερα περιήλθε σε όλη την γη τους για να την εξημερώσει – έχοντας περιορισμένη ανάγκη από όπλα – προσάγοντας κοντά του τους περισσότερους μέσω τής πειθούς και τού λόγου, θέλγοντάς τους με κάθε είδους ωδή και μουσική. Γι' αυτό οι Έλληνες πίστευαν ότι είναι ο ίδιος με τον Διόνυσο.

Ο Τυφών – κατά την απουσία τού Οσίριδα – δεν επαναστατούσε, επειδή η Ίσις φυλαγόταν πολύ καλά, πρόσεχε και κυβερνούσε σταθερά. Όταν ο Όσιρις επανήλθε, ο Τυφών ενέργησε με δόλο, συγκεντρώνοντας εβδομηνταδύο συνεργούς και έχοντας μαζί του την βασίλισσα τής Αιθιοπίας, την οποία ονομάζουν Ανώ. Έχοντας μετρήσει κρυφά το σώμα τού Οσίριδα, κατασκεύασε μία ωραία λάρνακα, ίση προς το μέγεθός του, την κόσμησε πλούσια και την έφερε στο συμπόσιο. Οι παριστάμενοι ευχαριστήθηκαν από την όψη της, την θαύμασαν, και ο Τυφών υποσχέθηκε – δήθεν παιχνιδίζοντας – ότι θα την δώριζε σε όποιον είχε ίσο μ' αυτήν ύψος, αν πρώτα ξαπλωνόταν εντός της. Όλοι αποπειράθηκαν με την σειρά τους, αλλά σε κανέναν δεν ήταν εφαρμοστή. Ο Όσιρις μπήκε και ξαπλώθηκε. Τότε οι συνωμότες επέδραμαν, έκλεισαν το σκέπασμα, άλλοι το κάρφωσαν εξωτερικά, άλλοι το περιέχυσαν με θερμό μολύβι και μετέφεραν την λάρνακα στον ποταμό. Μέσω τού

¹³ Αρχαιοελληνικό επιτραπέζιο παιχνίδι. Πρόκειται για το σημερινό σκάκι ή για κάποιον πρόγονό του.

¹⁴ Εορτή προς τιμή τού φαλλού, ως συμβόλου γονιμότητας. Η σύνδεσή της με την ακολασία και την αναίδεια είναι προϊόν αφιλοσόφητων εγκεφάλων.

Τανιτικού στομίου¹⁵ την ώθησαν προς την θάλασσα και γι' αυτό μέχρι σήμερα οι Αιγύπτιοι θεωρούν μισητό και κατάπτυστο εκείνο το σημείο. Αυτά λέγεται ότι διαπράχθηκαν στις δεκαεφτά τού μηνός Αθύρ, όταν ο Ήλιος περνά απ' τον σκορπιό, στο εικοστό όγδοο εκείνο έτος τής βασιλείας τού Οσίριδα. Μερικοί λένε ότι έζησε και όχι ότι βασίλευσε τόσα χρόνια.

Πρώτοι αντιλήφθηκαν το πάθος οι Πάνες και οι Σάτυροι, που κατοικούν στην περιοχή γύρω από την Χέμμη¹⁶, και διέδωσαν την είδηση, γι' αυτό και μέχρι σήμερα ονομάζεται «πανικός» η αιφνίδια ταραχή και καταπτόση τού όχλου. Όταν το αντιλήφθηκε η Ίσις, έκοψε αμέσως την μία πλεξούδα της και φόρεσε πένθιμη στολή, εκεί όπου μέχρι τώρα η πόλη ονομάζεται Κοπτώ¹⁷. Άλλοι θεωρούν ότι αυτό το όνομα σημαίνει «στέρηση», επειδή το «αποστερώ» λέγεται «κόπτω».

Ενώ, λοιπόν, περιπλανιόταν παντού και απορούσε, κανέναν δεν προσπερνούσε χωρίς να τον ρωτήσει, αλλά ακόμη και τα μικρά παιδιά, που συντύχαινε, ρωτούσε για την λάρνακα. Συνέτυχε κάποια παιδιά που την είχαν δει και της είπαν για το Τανιτικό στόμιο, απ' το οποίο οι φίλοι τού Τυφώνα έσπρωξαν την λάρνακα στην θάλασσα. Γι' αυτό οι Αιγύπτιοι θεωρούν ότι τα μικρά παιδιά έχουν μαντική δύναμη και μάλιστα από τις φωνές τους – καθώς παίζουν στα ιερά και λένε οτιδήποτε τους τύχει – λαμβάνουν μαντεύματα. Όταν, επίσης, αντιλήφθηκε ότι ο Όσιρις ερωτεύθηκε την αδελφή της και συνουσιάστηκε μαζί της από άγνοια, νομίζοντας ότι ήταν η Ίσις, και όταν είδε το τεκμήριο, το μελιλώτινο στεφάνι που εκείνος άφησε κοντά στην Νέφθυ, αναζήτησε το παιδί τους, επειδή – ευθύς μετά από τον τοκετό και φοβούμενη τον Τυφώνα – το είχε αφήσει έκθετο. Αφού βρέθηκε με δυσκολία και κόπο, με την βοήθεια των κυνών, η Ίσις το εξέθρεψε και αυτό έγινε φύλακας και συνοδός της, ονομάστηκε Άνουβις και λέγεται ότι φρουρεί τους Θεούς, όπως ακριβώς οι κύνες τους ανθρώπους. Απ' αυτόν έμαθε για την λάρνακα: ότι εκβράστηκε από την θάλασσα στην περιοχή τής Βύβλου¹⁸, όπου το κύμα την προσκόλλησε μαλακά σ' έναν θάμνο.

Μέσα σε λίγο χρόνο ο θάμνος απέκτησε ωραιότατους και μέγιστους βλαστούς, περιέπτυξε, περιέβαλε και απέκρυσσε μέσα του την λάρνακα. Θαυμάζοντας ο βασιλιάς το μέγεθος τού φυτού, έκοψε τον κορμό που περιείχε την σορό και η οποία δεν φαινόταν, και τον τοποθέτησε ως έρεισμα σε μία στέγη. Αφού αυτά έμαθε η Ίσις από τις φήμες ενός δαιμόνιου πνεύματος, αφίχθηκε στην Βύβλο, κάθισε ταπεινή και δακρυσμένη επάνω σε μία κρήνη και με κανέναν άλλον δεν συνομίλησε, παρά ασπάστηκε τις θεραπαινίδες τής βασίλισσας και έκανε φιλοφρονήσεις περιπλέκοντας την κόμη τους, ενώ απέπνεε επάνω στο δέρμα τους την δική της θαυμαστή ευωδία.

Όταν η βασίλισσα είδε τις θεραπαινίδες της, των οποίων τα μαλλιά και το σώμα απέπνεαν αμβροσία, καταλήφθηκε από τον πόθο να γνωρίσει την ξένη. Την προσκάλεσε, λοιπόν, και γνωρίστηκαν και την έκανε τροφό τού παιδιού της. Λέγεται ότι το όνομα τού βασιλιά ήταν Μάλκανδρος, ενώ η ίδια κατ' άλλους ονομαζόταν Αστάρτη, κατ' άλλους Σάωσις, κατ' άλλους Νεμανούν, το οποίο οι Έλληνες θα μετέφραζαν ως Αθηναΐς.

Η Ίσις έτρεφε το παιδί δίνοντάς του στο στόμα το δάχτυλο αντί για τον μαστό της, και την νύχτα περιέκαιγε τα θνητά μέρη τού σώματός του¹⁹. Αυτή γινόταν

¹⁵ Σημείο εκβολής τού Νείλου. Έλαβε το όνομά του από την αρχαιότατη πόλη Τάνη, χτισμένη μέσα στο δέλτα τού ποταμού.

¹⁶ Νησί στο δέλτα τού Νείλου.

¹⁷ Πόλη τής Άνω Αιγύπτου.

¹⁸ Βύβλος: πόλη τής Φοινίκης.

¹⁹ Ιεροτελεστία που εξασφάλιζε την αθανασία. Δεν ενδείκνυται η εφαρμογή της στις μέρες μας.

χελιδόνα, πετούσε γύρω από τον κίονα και θρηνούσε, μέχρι που η βασίλισσα – η οποία παραφύλαγε – ξέσπασε σε φωνές όταν είδε το βρέφος να περικαίγεται, και του στέρησε την αθανασία. Τότε η Θεά φανερώθηκε και απαίτησε τον κίονα τής στέγης.

Αφού τον αφαίρεσε με μεγάλη ευκολία, απέκοψε τον κορμό τού θάμνου, μετά τον περικάλυψε μ' ένα λευκό ύφασμα, τον περιέχουσε με μύρο και τον παρέδωσε στους βασιλιάδες, ώστε μέχρι και σήμερα το ξύλο είναι αντικείμενο σεβασμού για τους Βύβλιους και κείται στο ιερό τής Ίσιδας. Μετά έπεσε επάνω στην σορό και θρηνούσε τόσο πολύ, ώστε πέθανε το νεότερο παιδί τού βασιλιά. Παίρνοντας μαζί της το μεγαλύτερο παιδί και θέτοντας σε πλοίο την σορό, ανοίχτηκε στην θάλασσα. Επειδή κατά την αυγή ο ποταμός Φαΐδρος έβγαλε σφοδρότερο άνεμο, η Θεά θύμωσε και τού ξήρανε την κοίτη.

Στην πρώτη ερημιά που της έτυχε, έμεινε εντελώς μόνη της, άνοιξε την λάρνακα, έθεσε το πρόσωπό της επάνω στο πρόσωπό του, το φίλησε και δάκρυσε. Όταν αντιλήφθηκε ότι το παιδί προσήλθε σιωπηλά πίσω της και κατάλαβε τι γινόταν, στράφηκε και οργισμένη του έριξε ένα φοβερό βλέμμα. Το παιδί δεν άντεξε στον τρόμο και πέθανε. Κάποιοι λένε ότι δεν έγινε έτσι, αλλά ότι κατά κάποιο τρόπο έπεσε στην θάλασσα και απολαμβάνει τιμές χάρη στην Θεά. Γιατί αυτός είναι ο Μανερώτας, τον οποίο τραγουδούν οι Αιγύπτιοι στα συμπόσια. Ορισμένοι αποκαλούν το παιδί Παλαιστινό ή Πηλουσίο, ενώ η πόλη, που κτίστηκε από την Θεά, πήρε απ' αυτόν τ' όνομά της. Εξιστορούν, επίσης, ότι ο αδόμενος Μανερώτας πρώτος εφηύρε την μουσική. Μερικοί λένε ότι αυτό δεν είναι το όνομα κανενός, αλλά ότι αποτελεί φράση κατάλληλη για όσους ανθρώπους πίνουν και διασκεδάζουν: «ας μας βγουν σε καλό αυτά τα πράγματα». Αυτό, λοιπόν, αναφωνούν οι Αιγύπτιοι κάθε φορά που χρησιμοποιούν την φράση «Μανερώτα».

Κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο, το είδωλο ενός πεθαμένου ανθρώπου, το οποίο επιδεικνύουν μέσα σε κιβωτό, δεν είναι ανάμνηση τού πάθους τού Οσίριδα, όπως το εκλαμβάνουν ορισμένοι, αλλά προσάγουν στα συμπόσια αυτό το άχαρο αστείο προσκαλώντας, όσους καταναλώνουν, οίνο να χρησιμοποιούν και ν' απολαμβάνουν τα παρόντα αγαθά, αφού όλοι πολύ σύντομα έτσι θα γίνουν.

Η Ίσις, έχοντας αποθέσει την λάρνακα μακριά, πορεύτηκε προς τον γιό της, τον Ωρο, που μεγάλωνε στον Βούτο. Ο Τυφών βρήκε την λάρνακα τυχαία, ενώ έκανε νυχτερινό κυνήγι μέσα στο φως τής Σελήνης. Αναγνώρισε το σώμα, το έκοψε σε δεκατέσσερα μέρη και το διασκόρπισε. Όταν η Ίσις το έμαθε, μπήκε σε παπύρινο πλοιάριο και το αναζητούσε διαπλέοντας τα έλη. Γι' αυτό όσοι πλέουν σε παπύρινα σκάφη δεν υφίστανται ζημιές από τους κροκοδείλους, που ή τους φοβούνται ή τους σέβονται εξαιτίας τής Θεάς. Για τον ίδιο λόγο αναφέρονται πολλοί τάφοι τού Οσίριδα στην Αίγυπτο: γιατί η Ίσις ενταφίαζε καθένα μέρος του εκεί όπου το εύρισκε. Άλλοι δεν το παραδέχονται, αλλά λένε ότι κατασκεύαζε είδωλα και τα έδινε σε καθεμία πόλη, σαν να έδινε το σώμα του, για να τιμάται από περισσότερους και – αν ο Τυφών επικρατούσε τού Ωρου – ν' αναζητούσε και να μην εύρισκε τον αληθινό τάφο, αφού θα του αναφέρονταν και θα του δείχνονταν πολλοί.

Το μόνο από τα μέρη τού Οσίριδα, το οποίο δεν βρήκε η Ίσις, ήταν το πέος του, γιατί ευθύς μόλις ρίχτηκε στον ποταμό, το γεύτηκαν ο λεπιδωτός, το φαγκρί και ο οξύρρυγχος, που γι' αυτό θεωρούνται κατεξοχήν όσιοι ιχθύες. Η Ίσις κατασκεύασε μία απομίμησή του, κατέστησε ιερό τον φαλλό και μέχρι σήμερα εορτάζεται από τους Αιγύπτιους.

Επειτα, από τον Άδη, ο Όσιρις επισκέφτηκε τον Ωρο, τον προπόνησε για μάχη, τον εξάσκησε και μετά τον ρώτησε τι θεωρεί ως κάλλιστο. Εκείνος απάντησε: «να πάρω εκδίκηση για τον πατέρα και την μητέρα μου που κακοπάθησαν». Του έκανε και δεύτερη ερώτηση: ποιά από τα ζώα που βγαίνουν στην μάχη θεωρεί

χρησιμότητα. Ο Ώρος είπε: «τον ίππο». Ο Όσιρις τον θαύμασε και απόρησε πώς δεν είπε τον λέοντα, αλλά τον ίππο. Τότε, λοιπόν, ο Ώρος απάντησε ότι ο λέων είναι ωφέλιμος σε όποιον χρειάζεται βοήθεια, ενώ ο ίππος βοηθά να διασπώνται και ν' αναλώνονται οι διαφεύγοντες πολέμιοι. Ο Όσιρις άκουσε κ' ευχαριστήθηκε που ο Ώρος ήταν κατάλληλα προετοιμασμένος.

Λέγεται ότι τον Ώρο προσέγγιζαν συνεχώς πολλοί, καθώς και η Θούηρις, η παλλακίδα του Τυφώνα, ενώ ένας όφις που την καταδίωκε, κατακόπηκε από έναν συνοδό του Ώρου, γι' αυτό και σήμερα, ως ανάμνηση του περιστατικού, τοποθετούν στην μέση ένα σχοινί και το κατακόπτουν. Η μάχη διάρκεσε πολλές ημέρες κ' επικράτησε ο Ώρος. Η Ίσις παρέλαβε δεμένο τον Τυφώνα, αλλά δεν τον σκότωσε, παρά τον έλυσε και τον απελευθέρωσε. Ο Ώρος αντέδρασε άσχημα: έβαλε τα χέρια του στην κεφαλή της και της απέσπασε το βασιλικό στέμμα. Ο Ερμής, όμως, τής επέθεσε ως κράνος την κεφαλή ενός βοδιού. Όταν ο Τυφών έκανε δίκη εναντίον του Ώρου, μηνύοντάς τον ως νόθο, οι Θεοί έκριναν γνήσιο και τον Ώρο, με την βοήθεια του Ερμή. Ο Τυφών καταπολεμήθηκε σε δύο ακόμη μάχες.

Η Ίσις συνουσιάστηκε με τον Όσιρη – μετά τον θάνατό του – και γέννησε τον εφταμηνίτικο και ασθενή στα κάτω άκρα Αρποκράτη. Αυτά είναι τα στοιχειώδη κεφάλαια του μύθου, απ' όπου εξάιρεσα τα πιο δυσφημιστικά, όπως είναι ο διαμελισμός του Ώρου και ο αποκεφαλισμός τής Ίσιδας, γιατί – αν αυτά αναφέρουν και υποστηρίζουν ως αληθινές πράξεις και συμπτώσεις, σχετικές με την μακάρια και άφθαρτη φύση, μέσω τής οποίας κατεξοχήν νοείται το θείο – «πρέπει να φτύσουμε και να καθαρίσουμε το στόμα μας», κατά τον Αισχύλο, και τίποτε να μην πούμε ενώπιόν σου, επειδή και η ίδια αγανακτείς με όσους έχουν τέτοιες παράνομες και βάρβαρες αντιλήψεις γιά τους Θεούς. Και η ίδια γνωρίζεις ότι αυτά γενικά δεν μοιάζουν με ισχνά μυθεύματα και μάταια πλάσματα τής φαντασίας – σαν εκείνα που από μόνοι τους γεννούν οι ποιητές και οι λογογράφοι, όπως οι αράχνες, που εξαρχής υφαίνουν και προεκτείνουν χωρίς βάση – αλλά ότι εμπεριέχουν στοιχεία που προκαλούν αμηχανία, καθώς και διηγήσεις παθών. Και όπως ακριβώς οι μαθηματικοί²⁰ λένε ότι η ίρις²¹ είναι εικόνα μιάς εμφάνισης του Ήλιου, που ποικίλλεται από χρώματα λόγω τής αντανάκλασης επάνω στο νέφος, έτσι και αυτός εδώ ο μύθος είναι ένας τρόπος εμφάνισης του λόγου, που κατευθύνει την διάνοια σε άλλα, όπως υποδηλώνουν και οι θυσίες, οι οποίες αφήνουν να διαφαίνεται το πένθιμο και σκυθρωπό χαρακτηριστικό τους, αλλά υποδηλώνει και η διάταξη των ναών, που από την μία πλευρά τους βλέπουμε με μακριές πτέρυγες και δρόμους υπαίθριους και καθαρούς, ενώ από την άλλη έχουν κρυφά και σκοτεινά, υπόγεια στολιστήρια²², όμοια με νεκροθαλάμους και με άδυτα ιερών, και εξίσου υποδηλώνουν οι δοξασίες των Οσιρείων²³, που λένε ότι σε πολλά μέρη κείται το σώμα του.

Λέγεται ότι η πολίχνη, που ονομάζεται Διοχίτη, είναι η μόνη που κατέχει τον αληθινό Όσιρη και στην Άβυδο επιθυμούν ιδιαίτερω να θάβονται οι ευδαίμονες και δυνατοί Αιγύπτιοι, γιατί θεωρούν τιμή τους να είναι ομόταφοι του σώματος του Οσίριδα. Λένε ότι ο Άπις – που είναι σύμβολο τής ψυχής του Οσίριδα – εκτρέφεται στην Μέμφιδα²⁴, εκεί όπου κείται και το σώμα του. Άλλοι ερμηνεύουν την πόλη ως «όρμο αγαθών» και άλλοι ως «τάφο του Οσίριδα», ενώ την νησίδα κοντά στις Φιλές την θεωρούν άβατη και απροσπέλαστη σε όλους, που ούτε πτηνά πετούν επάνω της ούτε ιχθύες την πλησιάζουν, αλλά στην κατάλληλη ημέρα αποβιβάζονται οι ιερείς,

²⁰ Με τον όρο «μαθηματικοί» ενίοτε εννοούνται όλοι όσοι ασχολούνται με τις φυσικές επιστήμες.

²¹ Ίρις: το ουράνιο τόξο.

²² Τα δωμάτια όπου φυλάσσονταν οι ιερατικές στολές. Εκεί ενδύονταν οι ιερείς πριν από τις τελετές.

²³ Οι πιστοί του Οσίριδα και μνημένοι στα μυστήριά του.

²⁴ Μεγάλο θρησκευτικό κέντρο τής αρχαίας Αιγύπτου.

προσφέρουν νεκρώσιμες θυσίες και στεφανώνουν τον τάφο που περισκιάζεται απ' το φυτό τής μηδίδης, το οποίο ξεπερνά σε ύψος κάθε ελιάς το μέγεθος. Ο Εύδοξος, μεταξύ των πολλών τάφων που αναφέρονται στην Αίγυπτο, λέει ότι το σώμα τού Οσίριδα κείται στην Βούσιρη, γιατί αυτή ήταν η ιδιαίτερη πατρίδα του. Γιά την Ταφόσιρη δεν χρειάζεται ιδιαίτερος λόγος, αφού το ίδιο το όνομά της εκφράζει την «ταφή τού Οσίριδα». Αφήνω την τομή τού ξύλου, το σχίσιμο τού λινού υφάσματος και τις γενόμενες χοές, επειδή πολλά μυστήρια αναμείχθηκαν μ' αυτά.

Οι ιερείς δεν λένε μόνον γι' αυτούς, αλλά και γιά τους άλλους Θεούς, όσοι δεν είναι αγέννητοι ούτε άφθαρτοι, ότι τα σώματά τους θάβονται κοντά τους και δέχονται τις φροντίδες τους, αλλά οι ψυχές τους είναι άστρα που λάμπουν στον ουρανό και ονομάζονται «Κύων» τής Ίσιδας – από τους Έλληνες, και «Σώθις» από τους Αιγύπτιους – «Ωρίων» τού Ώρου και «Άρκτος» τού Τυφώνα. Κατά τις ταφές των τιμωμένων ζώων, οι άλλοι συνεισφέρουν τα καθιερωμένα, ενώ οι μόνον που δεν τα αποδίδουν είναι οι κάτοικοι τής Θηβαΐδας²⁵, γιατί κανέναν θνητό δεν θεωρούν Θεό τους, αλλά μόνον εκείνον που αποκαλούν Κνηφ, που είναι αγέννητος και αθάνατος. Επειδή, λοιπόν, πολλά τέτοια λέγονται κ' επιδεικνύονται, εκείνοι που θεωρούν ότι αυτά διασώζουν την μνήμη φοβερών και μεγάλων έργων και παθών τής ανώτερης αρετής ή τής δύναμης ή τού αξιώματος βασιλιάδων και τυράννων, που θεωρήθηκαν Θεοί αλλά υπέκυψαν στην κοινή τύχη, χρησιμοποιούν ως εύκολη διέξοδο τον λόγο, επιτυχώς μεταφέρουν τα δυσφημιστικά από τους Θεούς στους ανθρώπους και υποβοηθούνται απ' όσα εξιστορεί η παράδοση.

Οι Αιγύπτιοι, λοιπόν, διηγούνται ότι ο Ερμής είχε τον έναν βραχίονα μικρότερο τού άλλου, ότι ο Τυφών είχε χρώμα ξανθοκόκκινο, ο Ώρος λευκό και ο Όσιρις μελαψό, σαν να ήταν εκ φύσεως άνθρωποι. Προσέτι ονομάζουν στρατηγό τον Όσιρη, κυβερνήτη τον Κάνωβο, τού οποίου το όνομα φέρει ο αστέρας, και το πλοίο – αυτό που οι Έλληνες αποκαλούν Αργώ – είδωλο τού πλοίου τού Οσίριδα, που γιά να τον τιμήσουν το έκαναν αστερισμό, ο οποίος δεν κινείται μακριά από τους αστερισμούς τού Ωρίωνα και τού Κυνός, από τους οποίους οι Αιγύπτιοι θεωρούν τον έναν ιερό τού Ώρου και τον άλλον ιερό τής Ίσιδας. Προβληματίζομαι, όμως, μήπως τούτο σημαίνει ότι κινούμε τ' ακίνητα και ότι «πολεμούμε όχι μόνον τον απέραντο χρόνο, αλλά και τα πολλά ανθρώπινα έθνη», κατά τον Σιμωνίδη, καθώς και τις γενιές που κατέχουν την οσιότητα, την οποία αποδίδουμε στους Θεούς, γενιές που δεν παρέλειψαν να μεταφέρουν από τον ουρανό στην γη τόσο μεγάλα ονόματα, εκριζώνοντας τόση τιμή και τόση πίστη – η οποία σχεδόν σε όλους, από την στιγμή τής πρώτης γέννησης, είναι έμφυτη – και ανοίγοντας μεγάλες θύρες στον άθεο Λέοντα, που εξανθρωπίζει τα θεία, και δίνοντας λαμπρή ελευθερία έκφρασης στους φενακισμούς τού Ευήμερου τού Μεσσήνιου, που ο ίδιος συνθέτει αντίγραφα απίστευτης και ανύπαρκτης μυθολογίας²⁶ και διασκορπίζει κάθε είδους αθεΐα σ' όλη την οικουμένη και όσους θεωρούνται Θεοί παρουσιάζει με ονόματα στρατηγών, ναυάρχων και βασιλιάδων, που δήθεν άκμασαν παλιά και αναγράφονται με χρυσά γράμματα στον Πάγχοντα²⁷, και τους οποίους ούτε βάρβαρος ούτε κανείς Έλληνας – παρά μόνον ο Ευήμερος, όπως φαίνεται, που έπλευσε στους γεννημένους στο πουθενά τής γης και στους ανύπαρκτους Παγχώους και Τριφύλλους – συνέτυχε εκεί.

²⁵ Η περιοχή γύρω από τις Θήβες τής Αιγύπτου.

²⁶ Το «ευγενές πνευματικό άθλημα», με το οποίο ασχολήθηκε και στο οποίο διακρίθηκε ο Ευήμερος ο Μεσσήνιος, έχει πολλούς φανατικούς οπαδούς – και πρωταθλητές – ακόμη και στις μέρες μας. Φαίνεται ότι η μοναδική ανεξάντλητη πηγή πλούτου επάνω στον πλανήτη μας είναι η ανθρώπινη βλακεία.

²⁷ Ανύπαρκτος τόπος, δημιούργημα τής αρρωστημένης φαντασίας τού απατεώνα, τερατολόγου και κερδοσκοπού Ευήμερου τού Μεσσήνιου, πνευματικού προγόνου πολλών κατοπινών «αετονύχηδων».

Πραγματικά υμνούνται στους Ασσύριους μεγάλες πράξεις τής Σεμιράμιος, και στην Αίγυπτο τού Σεσώστριος, ενώ οι Φρύγες μέχρι τώρα αποκαλούν «μανικά» τα λαμπρότερα και θαυμαστότερα των έργων τους, λόγω τού Μάνη, ενός απ' τους παλαιότερους βασιλιάδες τους, ο οποίος στα μέρη τους αναδείχτηκε σε αγαθό και δυνατό άνδρα και από μερικούς ονομάζεται και Μάσνης. Ο Κύρος τους Πέρσες και ο Αλέξανδρος τους Μακεδόνες προήγαγε σχεδόν σε κυριάρχους των περάτων τής γης, αλλά έχουν ακόμη όνομα και μνήμη αγαθών βασιλιάδων, ενώ «αν κάποιος παρασύρθηκάν από έπαρση», όπως λέει ο Πλάτων, «και λόγω τής νεότητας και τής ανοησίας τους φλόγισαν με ύβρη την ψυχή τους», αποδεχόμενοι θεϊκές επωνυμίες και ίδρυση ναών γιά την λατρεία των ίδιων, έπειτα εξόφλησαν την κενότητα, την αλαζονεία, την ασέβεια και την παρανομία τους «πετώντας προς τον θάνατο γρήγοροι, σαν καπνός, και αφανιζόμενοι». Και τώρα – σαν μεταφερόμενοι δραπέτες – έχοντας αποσπαστεί από ιερά και βωμούς, δεν έχουν τίποτε άλλο πέρα από μνήματα και τάφους. Γι' αυτό ο γέροντας Αντίγονος²⁸, όταν κάποιος Ερμόδοτος τον αποκάλεσε «παιδί τού Ήλιου και Θεό» σ' ένα ποίημά του, είπε: «δεν με αναγνωρίζει ως τέτοιον εκείνος που μου αδειάζει το ουροδοχείο». Ορθά και ο γλύπτης Λύσιππος μέμφθηκε τον ζωγράφο Απελλή όταν ζωγράφισε την εικόνα τού Αλεξάνδρου με κεραυνό στο χέρι. Ο Λύσιππος τον έπλασε με λόγχη, την δόξα τής οποίας κανείς χρόνος δεν θα του αφαιρέσει, επειδή είναι αληθινή και δική του.

Ορθότερα πίστευαν όσοι θεωρούσαν ότι τα εξιστορούμενα γιά τον Τυφώνα, τον Όσιρη και την Ίσιδα δεν είναι παθήματα ούτε Θεών ούτε ανθρώπων, αλλά μεγάλων δαιμόνων, γιά τους οποίους ο Πλάτων, ο Πυθαγόρας, ο Ξενοκράτης και ο Χρύσιππος – ακολουθώντας τους παλαιούς θεολόγους – λένε ότι γεννήθηκαν ισχυρότεροι απ' τους ανθρώπους, και ως προς την φύση πολύ δυνατότεροι από εμάς, ενώ δεν είχαν ούτε αμιγή ούτε άκρατη θεϊκή φύση, παρά συμμετείχαν και στην φύση τής ψυχής και στην αίσθηση τού σώματος, αντιλαμβανόμενοι την ηδονή και τον πόνο και όσα πάθη ακολουθούν αυτές τις μεταβολές, ταραάζοντας άλλους περισσότερο και άλλους λιγότερο, αφού όπως στους ανθρώπους έτσι και στους δαίμονες υπάρχουν διάφορες μορφές αρετής και κακίας. Τα Γιγαντικά και τα Τιτανικά – τα οποία τραγουδούν οι Έλληνες – καθώς και κάποιες αθέμιτες πράξεις τού Κρόνου, και οι αντιπαραθέσεις τού Πύθωνα προς τον Απόλλωνα, και οι φυγές τού Διονύσου και οι περιπλανήσεις τής Δήμητρας σε τίποτε δεν υπολείπονται από τα Οσιριακά, τα Τυφωνικά και τ' άλλα αφηγήματα, τα οποία όλοι επιτρέπεται ελεύθερα ν' ακούμε. Όσα, πάλι, καλύπτονται από μυστικές ιερουργίες και διασώζονται σε άρρητες τελετές και είναι αθέατα από τους πολλούς, ακολουθούν την ίδια λογική. Ακούμε και τον Όμηρο ν' αποκαλεί, κάθε φορά και με διαφορετικό τρόπο, τους αγαθούς άνδρες «θεοειδείς» και «ισόθεους» και «κατόχους τής σκέψης των Θεών» και να χρησιμοποιεί την προσφώνηση «δαιμόνα» και γιά τους χρηστούς και γιά τους φαύλους – όπως «δαιμόνιε, έλα πίο κοντά, γιατί τρομάζεις έτσι τους Αργείους;» και «αλλά όταν γιά τέταρτη φορά όρμησε ίσος με δαιμόνα» και «δαιμόνια, ποιό κακό τόσο μεγάλο σού έκανε ο Πρίαμος και τα παιδιά τού Πριάμου, που με τόση μανία θέλεις να εξολοθρεύσεις την καλόκτιστη πόλη τού Ιλίου;» – επειδή οι δαίμονες έχουν μικτή και ανώμαλη φύση και προαίρεση. Γι' αυτό ο Πλάτων αποδίδει τα δεξιά και τα έξοχα στους Ολύμπιους Θεούς, ενώ τ' αντίθετά τους στους δαίμονες, και ο Ξενοκράτης θεωρεί ότι δεν ταιριάζουν ως τιμή στους Θεούς ούτε σε χρηστούς δαίμονες οι αποφράδες ημέρες και γιορτές, καθώς και όσες εμπεριέχουν χτυπήματα, θρήνους, νηστείες, κακολογίες ή αισχρολογίες, αλλά ότι μέσα στο σύμπαν υπάρχουν φύσεις που είναι από την μία πλευρά μεγάλες και ισχυρές, και από την άλλη

²⁸ Αντίγονος Γονατάς. Στρατηγός τού Μεγάλου Αλεξάνδρου και από το 306 π.Χ. Βασιλιάς τής Μακεδονίας.

δύστροπες και σκυθρωπές, που χαίρονται με αυτά και – όταν τα επιτύχουν – δεν τρέπονται σε τίποτε άλλο, χειρότερο.

Ο Ησίοδος, πάλι, προσαγορεύει «αγνούς δαίμονες» και «φύλακες ανθρώπων» και «πλουτοδότες, που έχουν αυτό το βασιλικό προνόμιο» τους χρηστούς και αγαθούς δαίμονες, ενώ ο Πλάτων ονομάζει το γένος τους «ερμηνευτικό» και «διακονικό» μεταξύ Θεών και ανθρώπων, αφού εκεί αναπέμπουν τις προσευχές και τις δεήσεις των ανθρώπων, ενώ από εκεί φέρνουν εδώ μαντείες και απόδοση αγαθών. Ο Εμπεδοκλής λέει ότι οι δαίμονες τιμωρούνται για τις αμαρτίες και τα πλημμελήματά τους «γιατί το αιθέριο μένος τούς εκδιώκει προς τον πόντο, ο πόντος τούς αποπτύει προς το χθόνιο δάπεδο, η γη προς τις ακτίνες του ακάματου Ηλίου και αυτός τους ρίχνει στις δίνες του αιθέρα. Ο ένας τούς δέχεται από τον άλλον, όμως όλοι τούς αποστρέφονται», μέχρι να κολασθούν μ' αυτόν τον τρόπο, να καθαριστούν και μετά να λάβουν την φυσική χώρα και τάξη τους.

Ισχυρίζονται ότι συγγενικά μ' αυτά και τα παρόμοια λέγονται και για τον Τυφώνα: ότι από φθόνο και κακία προκάλεσε δεινά, τάραξε όλα τα πράγματα, γέμισε από κακά ολόκληρη την γη και μαζί την θάλασσα, κ' έπειτα τιμωρήθηκε. Όταν η τιμωρός του, η αδελφή και γυναίκα του Οσίριδα έσβησε και κατέπαυσε την μανία και την λύσσα του Τυφώνα, δεν παρέβλεψε – καλύπτοντας με αμνηστία και σιωπή – τους άθλους και τους αγώνες που υπέφερε, ούτε τις περιπλανήσεις της και πολλά έργα σοφίας και πολλά ανδρείας, αλλά στις αγιότατες τελετές ανέμιξε εικόνες, υπονοούμενα και μιμήσεις των τότε παθημάτων της, καθιερώνοντάς τις ως δίδαγμα ευσέβειας μαζί και παρηγοριά για άνδρες και γυναίκες, που διακατέχονται από παρόμοιες συμφορές. Αυτή, λοιπόν, και ο Όσιρις, λόγω τής αρετής τους, από αγαθοί δαίμονες μεταβλήθηκαν σε Θεούς, όπως ύστερα ο Ηρακλής και ο Διόνυσος, που απολαμβάνουν παντού – όχι χωρίς λόγο – ανάμεικτες τιμές, και ως Θεοί και ως δαίμονες, έχοντας μεγάλες δυνατότητες και στον επίγειο και στον υπόγειο κόσμο. Λένε ότι ο Σάραπις δεν είναι άλλος από τον Πλούτωνα, και Ίσις είναι η Περσέφασσα, όπως έχει πει ο Αρχέμαχος ο Ευβοεύς και ο Ηρακλείδης ο Ποντικός, που θεωρούσε ότι το μαντείο στον Κάνωβο ήταν του Πλούτωνα.

Ο Πτολεμαίος ο Σωτήρας ονειρεύτηκε τον κολοσσό του Πλούτωνα στην Σινώπη – χωρίς προηγουμένως να γνωρίζει ή να έχει δει την μορφή του – ο οποίος τον πρόσταζε να τον μεταφέρει, όσο ταχύτερα γινόταν, στην Αλεξάνδρεια. Αγνοώντας και απορώντας για το πού βρισκόταν, διηγήθηκε το όραμα στους φίλους του, οπότε βρέθηκε ένας πολυταξιδεμένος άνθρωπος, ονόματι Σωσίβιος, που του είπε ότι στην Σινώπη είχε δει έναν τέτοιο κολοσσό, σαν αυτόν που ο βασιλιάς νόμιζε ότι είδε. Έστειλε, λοιπόν, τον Σωτέλη και τον Διονύσιο, οι οποίοι – μετά από πολύ χρόνο και με κόπο και όχι χωρίς την βοήθεια τής θείας πρόνοιας – τον έκλεψαν και του τον πήγαν. Όταν μεταφέρθηκε κ' εξετάστηκε, εκείνοι που περιστοίχιζαν τον Τιμόθεο τον εξηγητή και τον Μανέθωνα τον Σεβεννύτη αποφάνθηκαν ότι το άγαλμα είναι του Πλούτωνα, έχοντας ως τεκμήρια τον Κέρβερο και τον δράκοντα, κ' έπεισαν τον Πτολεμαίο ότι δεν ήταν κανενός άλλου Θεού, παρά του Σαράπιδα. Δεν ήρθε, βέβαια, από εκεί μ' αυτό το όνομα, αλλά μεταφερόμενος στην Αλεξάνδρεια απέκτησε το αιγυπτιακό όνομα του Πλούτωνα, το Σάραπις. Και όσα λέει ο Ηράκλειτος ο φυσικός – «ο Άδης και ο Διόνυσος είναι το ίδιο, μ' αυτόν εκστασιάζονται κ' εορτάζουν τα Λήναια» – οδηγούν στην ίδια δοξασία.

Εκείνοι, πάλι, που έχουν την αξίωση να λέγεται Άδης το σώμα, εντός του οποίου η ψυχή μοιάζει να παραφρονεί και να μεθά, αλληγορούν ανεπαρκώς. Καλύτερο θα ήταν να ταυτίζουν τον Όσιρη με τον Διόνυσο, και με τον Όσιρη τον Σάραπη, που έλαβε αυτό τ' όνομα όταν μετέβαλε την φύση του. Γι' αυτό ο Σάραπις είναι κοινός σε όλους, όπως είναι και ο Όσιρις σε όσους έλαβαν μέρος στις ιερές

τελετές του. Δεν αξίζει, όμως, να δώσει κανείς προσοχή στα φρυγικά κείμενα, στα οποία λέγεται ότι η Ίσις ήταν θυγατέρα του Χαρόπου, γιού του Ηρακλή, και ο Τυφών του Αιακού, γιού του Ηρακλή, ούτε να μην καταφρονήσει τον Φύλαρχο, που γράφει ότι πρώτος ο Διόνυσος εισήγαγε δύο βόδια από την Ινδία στην Αίγυπτο, από τα οποία το πρώτο ονομαζόταν Άπις και το δεύτερο Όσιρις, ενώ Σάραπις είναι τ' όνομα εκείνου που κοσμεί το σύμπαν, από το «σαίρειν», που μερικοί μεταφράζουν καλλωπίζω και κοσμών, γιατί αυτές οι απόψεις του Φυλάρχου είναι άτοπες, ενώ περισσότερο άτοπες είναι οι απόψεις εκείνων που λένε ότι ο Σάραπις δεν είναι Θεός, αλλά ότι έτσι ονομάζεται η σορός του Άπιδα και ότι υπάρχουν στην Μέμφιδα κάποιες χάλκινες πύλες – που ονομάζονται «τής λήθης και τού θρήνου» – οι οποίες κάνουν βαρύ και σκληρό θόρυβο όταν ανοίγονται για να θαφτεί ο Άπις. Γι' αυτό ταραζόμαστε όταν ηχούν τα χαλκώματα. Την μετριοπαθέστερη εξήγηση δίνουν όσοι λένε ότι προέρχεται από το «σεύεσθαι» και το «σούσθαι»²⁹, με τα οποία εκφράζεται και η κίνηση του σύμπαντος.

Οι περισσότεροι από τους ιερείς λένε ότι ο Όσιρις και ο Άπις συμπλέχτηκαν στο ίδιο όνομα, εξηγώντας και διδάσκοντάς μας ότι πρέπει να θεωρούμε τον Άπη ως ενσαρκωμένη εικόνα της ψυχής του Οσίριδα. Εγώ πάλι – αν είναι αιγυπτιακό τ' όνομα του Σαράπιδα – πιστεύω ότι δηλώνει την ευφροσύνη και την χαρμολύπη, και το συμπεραίνω από το ότι οι Αιγύπτιοι αποκαλούν «Σαίρει» την εορτή «Χαρμόσυνα». Αλλά και ο Πλάτων λέει ότι ο Άδης πήρε τ' όνομά του απ' όσους βρέθηκαν κοντά του, επειδή είναι γιός της Αιδούς και προσηνής Θεός. Και στους Αιγύπτιους πολλά ονόματα έχουν την εξήγησή τους, όπως ο υποχθόνιος τόπος, στον οποίο πιστεύουν ότι απέρχονται οι ψυχές μετά την τελευτή, που ονομάζεται Αμένθης, όνομα που σημαίνει εκείνον που λαμβάνει και δίνει. Αν, όμως, και αυτό είναι ένα από τα ονόματα που έφυγαν από την Ελλάδα παλαιότερα και ήρθαν εδώ, ύστερα θα το εξετάσουμε, ενώ τώρα θ' ασχοληθούμε με τα λοιπά σημεία της άποψης που έχουμε στα χέρια μας.

Ο Όσιρις και η Ίσις από αγαθοί δαίμονες μεταλλάχθηκαν σε Θεούς, ενώ η αμαυρωμένη και συντετριμμένη δύναμη του Τυφώνα – που ακόμη ψυχορραγεί και σφαδάζει – είτε καταπραΰνεται και παρηγορείται με θυσίες είτε πάλι ταπεινώνεται και καθυβρίζεται σε κάποιες εορτές, όπου προπηλακίζουν τους ξανθοκόκκινους ανθρώπους και κατακρημνίζουν έναν όνο, όπως οι Κοπτίτες, γιατί ο Τυφών γεννήθηκε ξανθοκόκκινος και στο δέρμα έμοιαζε με όνο. Οι Βουσιρίτες και οι Λυκοπολίτες δεν χρησιμοποιούν καθόλου σάλπιγγες, επειδή ο ήχος τους είναι παρεμφερής προς τού όνου, και γενικά θεωρούν τον όνο ακάθαρτο και δαιμονικό ζώο, λόγω της ομοιότητάς του προς τον Τυφώνα, ενώ επάνω στους πλακούντες³⁰, που παρασκευάζουν για τις θυσίες των μηνών Παύνι και Φαωφί, πλάθουν το σημάδι ενός δεμένου όνου. Κατά την θυσία προς τον Ήλιο, απαγορεύουν στους πιστούς του Θεού να φορούν στο σώμα τους χρυσαφικά και να δίνουν τροφή σε όνο.

Φαίνεται, όμως, ότι και οι Πυθαγόρειοι θεωρούν τον Τυφώνα δαιμονική δύναμη, γιατί λένε ότι είχε γεννηθεί σε άρτιο μέτρο, το πεντηκοστό έκτο. Λένε επίσης ότι η φύση του τριγώνου είναι εκείνη του Άδη, του Διονύσου και του Άρη, ενώ του τετραγώνου είναι της Ρέας, της Αφροδίτης, της Δήμητρας και της Εστίας, του δωδεκαγώνου είναι τού Δία, και τού πενηνταεξαγώνου είναι τού Τυφώνα, όπως εξιστόρησε ο Εύδοξος.

²⁹ Σεύεσθαι και σούσθαι: απαρεμφατικοί τύποι των ρημάτων «σεύομαι» και «σούμαι» αντίστοιχα, τα οποία σημαίνουν «ορμώνω, τρέχω, ρίχνομαι, εξακοντίζομαι, χυμώνω, εκτινάσσομαι». Σημειώνω ότι παραφθορά τού ρήματος «σούμαι» συναντούμε σε πολλά σύγχρονα ελληνικά τοπικά ιδιώματα, όπου το εν λόγω ρήμα προφέρεται ως «σιούμαι».

³⁰ Είδος αρτοσκευάσματος, ανάλογο με την σημερινή πίττα.

Επειδή οι Αιγύπτιοι πιστεύουν ότι ο Τυφών γεννήθηκε ξανθοκόκκινος, θυσιάζουν τα ξανθοκόκκινα βόδια, παρατηρώντας τα με τόσο μεγάλη ακρίβεια, ώστε να θεωρούνται ακατάλληλα για θυσία όσα έχουν έστω και μία μελανή ή λευκή τρίχα. Κατάλληλο για θυσία δεν είναι το φιλικό προς τους Θεούς ζώο, αλλά αντίθετα, είναι εκείνο που συμπεριέλαβε τις ψυχές ανόσιων και αδίκων ανθρώπων, οι οποίοι μετενσαρκώθηκαν σε άλλα σώματα. Γι' αυτό παλαιότερα καταριόνταν, έκοβαν κ' έρριχναν την κεφαλή τού ιερού σφαγίου στον ποταμό, ενώ τώρα την δίνουν στους ξένους. Το βόδι, που έμελλε να θυσιαστεί, σφραγιζόταν από τους ιερείς που λέγονται σφραγιστές. Η σφραγίδα – όπως εξιστορεί ο Κάστωρ – έχει ανάγλυφη εικόνα ανθρώπου, που στηρίζεται στα γόνατα, με τα χέρια πίσω από την πλάτη και με ξίφος μπηγμένο στο σημείο τής σφαγής. Νομίζουν, επίσης, ότι και ο όνος – όπως προειπώθηκε – αντιμετωπίζεται παρόμοια όχι τόσο λόγω τού χρώματός του, αλλά λόγω τής νωθρείας και τής ακολασίας του. Γι' αυτό και τον Πέρση βασιλιά Ώχο, τον οποίο εχθρεύονταν περισσότερο απ' όλους, επειδή ήταν εγκληματίας και μιαρός, τον επονόμασαν όνο. Εκείνος τους απάντησε: «αυτός, λοιπόν, ο όνος θα καταβροχθίσει το βόδι σας». Μετά, όπως εξιστορεί ο Δείνων, θυσίασε τον Άπη. Άλλοι λένε ότι η φυγή τού Τυφώνα, μετά από την μάχη, διάρκεσε επτά ημέρες επάνω σε όνο και – όταν σώθηκε – γέννησε δύο παιδιά, τον Ιεροσόλυμο και τον Ιουδαίο. Εδώ είναι πασιδήλο ότι ανάμειξαν ιουδαϊκά στοιχεία μέσα στον μύθο. Αυτά, λοιπόν, τέτοιου είδους υπονοούμενα αφήνουν.

Κάνοντας διαφορετική αρχή, ας σκεφτούμε πρώτα τους πίο απλούς, απ' όσους φαίνονται να λένε κάτι πίο φιλοσοφημένο. Αυτοί – όπως ακριβώς οι Έλληνες ονομάζουν αλληγορικά τον χρόνο ως Κρόνο, τον αέρα ως Ήρα, και την μεταβολή τού αέρα σε πυρ ως γένεση τού Ηφαίστου – είναι, μεταξύ των Αιγυπτίων, που λένε ότι Νείλος είναι ο Όσιρις, που ενώνεται με την Ίσιδα, δηλαδή την γη, και Τυφών είναι η θάλασσα, στην οποία ο Νείλος εμπίπτει, αφανίζεται και διασπάται, εκτός από εκείνο το μέρος του, το οποίο η γη κατακρατεί και δέχεται μέσα της και γονιμοποιείται απ' αυτό. Υπάρχει κ' ένας ιερός θρήνος σχετικός μ' αυτό, ο οποίος θρηνεί εκείνον που γεννιέται στ' αριστερά μέρη και φθείρεται στα δεξιά. Οι Αιγύπτιοι θεωρούν τ' ανατολικά μέρη ως πρόσωπο τού κόσμου, τα βόρεια ως δεξιό μέρος του και τα νότια ως αριστερό. Καθώς ο Νείλος ρέει από τον νότο και στον βορά καταναλώνεται από την θάλασσα, εύλογα λέγεται ότι γεννιέται στ' αριστερά και φθείρεται στα δεξιά. Γι' αυτό οι ιερείς θεωρούν ανόσια την θάλασσα και αποκαλούν το αλάτι «αφρό τού Τυφώνα», κ' ένα από τ' απαγορευμένα σ' αυτούς είναι να υπάρχει αλάτι στο τραπέζι, ενώ δεν χαιρετούν κυβερνήτες πλοίων, επειδή αυτοί χρησιμοποιούν την θάλασσα και ζουν από την θάλασσα. Γιά τον ίδιο λόγο αποστρέφονται τον ιχθύ και ως ιχθύ ζωγραφίζουν το μίσος.

Στην Σάιδα, στα προπύλαια τού ιερού τής Αθηνάς υπήρχε ανάγλυφο με ένα βρέφος, έναν γέροντα, μετά ένα γεράκι και μετά έναν ιχθύ και στο τέλος έναν υποπόταμο, το οποίο δήλωνε συμβολικά: «Γινόμενοι και απογινόμενοι, ο Θεός μισεί την αναίδεια». Το βρέφος είναι σύμβολο γένεσης, ο γέροντας σύμβολο φθοράς, με το γεράκι παριστάνουν τον Θεό, με τον ιχθύ το μίσος – εξαιτίας τής θάλασσας, όπως είπαμε – και με τον υποπόταμο την αναίδεια, γιατί λένε ότι θανάτωσε τον πατέρα του και βίασε την μητέρα του. Θα μπορούσαμε να δεχτούμε ότι αυτό που λένε οι Πυθαγόρειοι – η θάλασσα είναι το δάκρυ τού Κρόνου – υπαινίσσεται την ακάθαρτη και ξεχωριστή φύση της. Αυτά, λοιπόν, ας αναφερθούν και προς τα έξω, γιατί είναι γνωστά σε όλους.

Οι πίο σοφοί ιερείς, όμως, δεν αποκαλούν Όσιρη μόνον τον Νείλο, ούτε Τυφώνα την θάλασσα, αλλά ονομάζουν Όσιρη γενικά κάθε υγροποιού αρχή και δύναμη, που θεωρείται αιτία τής γένεσης και ουσία τού σπέρματος, ενώ Τυφώνα κάθε

πράγμα άνυδρο, πυρόμορφο και γενικά ξηραντικό και πολέμιο τής υγρασίας. Γι' αυτό, θεωρώντας τον Τυφώνα ξανθοκόκκινο και ωχρό στο σώμα, καθόλου πρόθυμα δεν συναναστρέφονται ούτε ευχάριστα συσχετίζονται με ανθρώπους που έχουν τέτοια όψη. Αντίθετα, γιά τον Όσιρη μυθολογούν ότι γεννήθηκε μελαχρινός, επειδή το ύδωρ – όταν αναμειγνύεται με την γη, με τα ιμάτια ή με τα νέφη – τους προσδίδει σκοτεινότερο χρώμα, και η υγρασία, που ενυπάρχει στους νέους, κάνει μελανές τις τρίχες τους, ενώ οι λευκές τρίχες είναι είδος ωχρότητας, που εμφανίζεται λόγω ξηρότητας σε όσους παρακμάζουν. Αλλά και η άνοιξη είναι θαλερή, γόνιμη και προσηνής, ενώ το φθινόπωρο – λόγω έλλειψης υγρασίας – είναι εχθρικό γιά τα φυτά και νοσογόνο γιά τα ζώα. Το βόδι που εκτρέφεται στην Ηλιούπολη, το οποίο αποκαλούν Μνεύη και είναι ιερό ζώο τού Οσίριδα και μερικοί το θεωρούν πατέρα τού Άπιδα, είναι μελανόχρωμο και ως προς τις τιμές δεύτερο μετά από τον Άπη. Επίσης την Αίγυπτο, που ως προς το έδαφος είναι από τις πιό μελανόχρωμες χώρες, όπως είναι το μελανό τμήμα τού οφθαλμού, την αποκαλούν Χημία και την απεικονίζουν με καρδιά, γιατί είναι θερμή και υγρή και βαθιά κλεισμένη και παραχωμένη στα νότια μέρη τής οικουμένης, όπως ακριβώς είναι η καρδιά στ' αριστερά τού ανθρώπου. Γιά τον Ήλιο και γιά την Σελήνη λένε ότι περιπολούν χρησιμοποιώντας ως οχήματα τα πλοία και όχι τ' άρματα, υπαινισσόμενοι ότι τροφή και γένεσή τους είναι το υγρό στοιχείο. Πιστεύουν, επίσης, ότι ο Όμηρος – όπως και ο Θαλής – από τους Αιγύπτιους έμαθε να θέτει το ύδωρ ως αρχή και γένεση όλων, γιατί Ωκεανός είναι ο Όσιρις και Τηθύς η Ίσις, επειδή γαλουχεί και συνεκτρέφει τα πάντα.

Οι Έλληνες αποκαλούν «απουσία» την μάταια εκσπερμάτιση και «συνουσία» την ερωτική μίξη, ετυμολογούν την λέξη «νιός» από τις λέξεις «ύδωρ» και «ύσα»³¹, ενώ τον Διόνυσο, που δεν είναι άλλος από τον Όσιρη, τον ονομάζουν «ύνη»³², ως κύριο τής υγρής φύσης. Φαίνεται, επίσης, ότι ο Ελλάνικος είχε ακούσει τους ιερείς να λένε Ύσιρη τον Όσιρη, αφού συνεχώς έτσι ονομάζει τον Θεό, εικάζοντας από την φύση του και από την ανεύρεσή του.

Το ότι είναι ο ίδιος με τον Διόνυσο, σε ποιόν ταιριάζει να το γνωρίζει καλύτερα από εσένα, Κλέα, που είσαι αρχηγός των Θυιάδων³³ στους Δελφούς και από τον πατέρα και την μητέρα σου αφιερωμένη στις ιερές τελετές τού Οσίριδα; Αν, όμως, πρέπει να παραθέσουμε μαρτυρίες γιά τους άλλους, ας αφήσουμε κατά μέρος τα απόρρητα, όσα όμως εμφανώς κάνουν οι ιερείς – όταν θάβουν τον Άπη και κομίζουν το σώμα του επάνω σε σχεδία – σε τίποτε δεν διαφέρουν από τις βακχικές τελετές, αφού και με δέρματα ελαφιών καλύπτονται και θύρσους³⁴ κρατούν και βοές αφήνουν και κινούνται όπως εκείνοι που εκστασιάζονται κατά τα όργια τού Διονύσου. Γι' αυτόν τον λόγο πολλοί Έλληνες κατασκευάζουν ταυρόμορφα αγάλματα τού Διονύσου, ενώ οι γυναίκες των Ηλείων κατά τις προσευχές τους παρακαλούν «με βοδινό πόδι να έλθει ο Θεός» κοντά τους, και στους Αργείους υπάρχει επίκληση στον «βουγενή» Διόνυσο, τον οποίο προσκαλούν με σάλπιγγες να έλθει από τα ύδατα, ενώ ρίχνουν στην άβυσσο ένα αρνί γιά τον Φύλακα των Πυλών³⁵. Επίσης, κρύβουν τις σάλπιγγες μέσα σε θύρσους, όπως είχε πει ο Σωκράτης στο περί οσίων έργο του.

³¹ Απαρεμφατική μορφή τού ρήματος «ύω», το οποίο σημαίνει «βρέχω».

³² Παράγωγο τού ρήματος «ύω». Σημαίνει τον σχετιζόμενο με το υγρό στοιχείο και ιδιαίτερα με την βροχή, τον βρόχινο.

³³ Θυιάδες: οι γυναίκες που τελούσαν τα όργια τού Διονύσου μέσα στα δάση τού Παρνασσού.

³⁴ Θύρσοι: οι ράβδοι που φέρονταν από τους οργιαστές τού Διονύσου.

³⁵ Εννοείται ο φύλακας των πυλών τού Άδη.

Αλλά και τα Τιτανικά και τα Νυκτέλια συμφωνούν με τα λεγόμενα περί διαμελισμών, αναβιώσεων και παλιγγενεσιών τού Οσίριδα. Ομοίως και τα σχετικά με τις ταφές. Όπως έχω πει, οι Αιγύπτιοι δείχνουν τάφους τού Οσίριδα σε πολλά μέρη, ενώ οι κάτοικοι των Δελφών πιστεύουν ότι τα λείψανα τού Διονύσου είναι θαμμένα στον δικό τους τόπο, κοντά στο μαντείο, και οι αφοσιωμένοι ιερείς κάνουν απόρρητη θυσία στο ιερό τού Απόλλωνα, όταν οι Θυιάδες εγείρουν τον Λικνίτη³⁶ απ' τον ύπνο. Το ότι οι Έλληνες δεν θεωρούν τον Διόνυσο κύριο και αρχηγό μόνον τού οίνου, αλλά και κάθε άλλης υγρής φύσης, μαρτυρεί επαρκώς και ο Πίνδαρος, ο οποίος λέει: «ας αυξάνει των δέντρων τους καρπούς ο πολύ ευφρόσυνος Διόνυσος, μέσα στο αγνό τού φθινοπώρου φέγγος». Γι' αυτό απαγορεύεται στους πιστούς τού Οσίριδα να καταστρέφουν ήμερο δέντρο και να φράζουν πηγή ύδατος. Όχι, λοιπόν, μόνον τον Νείλο, αλλά γενικά κάθε υγρό αποκαλούν απορροή τού Οσίριδα, και πάντοτε προηγείται κατά τις ιερές πομπές το υδρείο προς τιμή τού Θεού. Επίσης, ζωγραφίζουν τον βασιλιά και το περιβάλλον τού νότιου κόσμου ως θρύο³⁷, γιατί το θρύο μεθερμηνεύεται ως πότισμα και κύηση των πάντων, και ως προς την φύση του ομοιάζει με το ανδρικό γεννητικό μόριο. Κατά τον εορτασμό των Παμυλίων – όπως ανέφερα – που είναι φαλλική εορτή, εκθέτουν και περιφέρουν ένα άγαλμα, τού οποίου το πέος είναι σε μέγεθος τριπλάσιο απ' το φυσιολογικό, γιατί ο Θεός είναι η αρχή, και κάθε αρχή πολλαπλασιάζει με την γονιμότητά της όσα προέρχονται απ' αυτή. Την έννοια «πολλές φορές» συνηθίσαμε να την λέμε και «τρεις φορές», όπως στο «τρισευτυχισμένοι» και στο «τρεις φορές τόσοι δεσμοί, άπειροι», εκτός εάν – μα τον Δία – οι παλαιοί ήθελαν όντως να υποδείξουν το τριπλάσιο μέγεθος.

Η υγρή φύση – όντας αρχή και γένεση πάντων – δημιούργησε από μόνη της τα πρώτα τρία σώματα: γη, αέρα και πυρ. Η παράδοση, λοιπόν, που προστέθηκε στον μύθο – ότι δηλαδή ο Τυφών έριξε το πέος τού Οσίριδα στον ποταμό και η Ίσις δεν το βρήκε, αλλά κατασκεύασε άγαλμα θέτοντάς του ένα ομοίωμα πέους, και διέταξε να τον τιμούν με φαλληφόρια – προχωρεί μέχρι αυτό εδώ το σημείο και διδάσκει ότι η γονιμότητα και το σπέρμα τού Θεού είχε ως πρώτη ύλη την υγρασία και μέσω τής υγρασίας ανακατεύτηκε με όσα εκ φύσεως μετέχουν στην γένεση.

Υπάρχει και άλλη μία αιγυπτιακή παράδοση: ο Άποπις, αδελφός τού Ήλιου, πολεμούσε τον Δία, ενώ ο Ζευς συμάχησε με τον Όσιρη, μαζί κατέστρεψαν τον πολέμιό τους, οπότε ο Ζευς υιοθέτησε τον Όσιρη και τον ονόμασε Διόνυσο. Αποδεικνύεται ότι το μυθώδες αυτής τής παράδοσης αγγίζει την αλήθεια για την φύση, γιατί οι Αιγύπτιοι αποκαλούν Δία τον άνεμο, τού οποίου πολέμιος είναι το άνυδρο και πυρόμορφο. Αυτό δεν είναι, βέβαια, ο Ήλιος, αλλά έχει κάποια συγγένεια με τον Ήλιο, αφού η υγρασία περιορίζει την υπερβολική ξηρασία, ενώ αυξάνει και δυναμώνει τις αναθυμιάσεις, απ' τις οποίες τρέφεται και δυναμώνει ο άνεμος. Προσέτι, οι Έλληνες αφιέρωσαν τον κισσό στον Διόνυσο, και λένε ότι οι Αιγύπτιοι τον ονομάζουν «χενόσιρη», και τ' όνομα – όπως λένε – σημαίνει «φυτό τού Οσίριδα».

Ο Αρίστων, ο οποίος έχει γράψει για τις αποικίες των Αθηναίων, βρήκε κάποια επιστολή τού Αλέξανδρου, στην οποία αναφέρεται ότι ο Διόνυσος είναι γιός τού Δία και τής Ίσιδας και ότι από τους Αιγύπτιους δεν ονομάζεται Όσιρις, αλλά Αρσάφης, όπου το γράμμα άλφα λέγεται ότι δηλώνει τον ανδρισμό τού ονόματος, κάτι που φανερώνει και ο Ερμαίος στην πρώτη του περιγραφή των αιγυπτιακών

³⁶ Διόνυσος Λικνίτης: ο Διόνυσος που κοιμάται στο λίκνο του. Η έγερσή του συμβολίζει την αρχή τής εποχής τής σποράς και την άνοδο τού Θεού – τού σπόρου – προς το φως.

³⁷ Θρύο: το βούρλο. Στην μετάφραση προτιμήθηκε η αρχαία λέξη, ώστε να μην επέλθει σύγχυση από την συνωνυμία που παρουσιάζουν αντιπροσωπευτικά δείγματα τού φυτικού βασιλείου και τού ανθρωπίνου γένους.

εορτών, όπου λέει ότι η λέξη Όσιρις μεθερμηνεύεται ως «ισχυρός». Αφήνω, ωστόσο, τον Μνασέα, που συνδέει τον Έπαφο με τον Διόνυσο, τον Όσιρη και τον Σάραπη, αφήνω και τον Αντικλείδη, που λέει ότι η Ίσις ήταν θυγατέρα του Προμηθέα και συγκατοικούσε με τον Διόνυσο, γιατί οι ομοιότητες, που αναφέρονται στις εορτές και στις θυσίες, καθιστούν την πίστη εναργέστερη των μαρτύρων. Πιστεύουν, επίσης, ότι ο Σείριος είναι το άστρο του Οσίριδα, επειδή είναι υδραγωγός, και τιμούν τον λέοντα³⁸ – διακοσμώντας με ανοιχτά στόματα λεόντων τα θυρώματα των ιερών – επειδή πλημμυρίζει ο Νείλος «όταν για πρώτη φορά ο Ήλιος συναντά τον λέοντα».

Καθώς θεωρούν τον Νείλο απορροή του Οσίριδα, έτσι και το σώμα της Ίσιδας θεωρούν και ονομάζουν γη, όχι όμως όλη την γη, παρά μόνον εκείνη που ποτίζει ο Νείλος, γονιμοποιώντας την κατά την μίξη τους. Από αυτή την συνουσία λένε ότι γεννιέται ο Ώρος, και Ώρος είναι η κατάλληλη ώρα και η κατάλληλη κράση του αέρα, που διασώζει και τρέφει όσα εμπεριέχει. Γι' αυτόν λένε ότι ανατράφηκε από την Λητώ στα έλη γύρω από τον Βούτο³⁹, γιατί κυρίως η υγρή και βροχοποτισμένη γη τρέφει τις αναθυμιάσεις, οι οποίες περιορίζουν και μετριάζουν την ξηρασία και την στεγνότητα. Νέφθυ αποκαλούν της γης τα έσχατα και παραμεθόρια μέρη, που αγγίζουν την θάλασσα, γι' αυτό την Νέφθυ επονομάζουν και Τελευταία, και λένε ότι συγκατοικεί με τον Τυφώνα. Όταν ο Νείλος πλημμυρίζει και τα ύδατά του πλεονάζουν, πλησιάζει τις έσχατες περιοχές. Αυτό αποκαλούν ερωτική μίξη του Οσίριδα με την Νέφθυ, κάτι που αποδεικνύεται από την βλάστηση των φυτών, μεταξύ των οποίων είναι και το μελίλωτο, γιά το οποίο ο μύθος λέει ότι έπεσε μέσα στον ποταμό φανερώνοντας στον Τυφώνα την αδικία που υπέστη ο γάμος του. Άρα η Ίσις γέννησε τον Ώρο ως γνήσιο τέκνο, ενώ η Νέφθυς τον Άνουβη ως νόθο. Στις διαδοχές των βασιλιάδων, όμως, η Νέφθυς αναγράφεται ως σύζυγος του Τυφώνα και ως η πρώτη στείρα. Αν τούτο δεν λέγεται γιά την γυναίκα, αλλά γιά την Θεά, τότε γίνεται υπαινιγμός γιά την παντελή αγωνία και ακαρπία της γης λόγω στειρότητας.

Η επιβουλή, λοιπόν, και η τυραννίδα του Τυφώνα ήταν η δύναμη της ξηρασίας, που επικράτησε και διέλυσε την υγρασία – η οποία γεννά και αυξάνει τον Νείλο – ενώ η συνεργός του, η βασίλισσα των Αιθιόπων, υπαινίσσεται τους νότιους ανέμους από την Αιθιοπία. Όταν αυτοί επικρατήσουν επί των βορείων ανέμων, οι οποίοι ωθούν τα νέφη προς την Αιθιοπία, και παρακωλύσουν το ξέσπασμα των βροχών που αυξάνουν τον Νείλο, τότε ο Τυφών νικά, φλέγει τα πάντα κ' επικρατεί ολοκληρωτικά επί του Νείλου, ο οποίος συστέλλεται εξασθενημένος κ' εξωθείται προς την θάλασσα ρέοντας ταπεινά μέσα στην κοίτη του.

Η λεγόμενη «κάθειρξη» του Οσίριδα στο φέρετρο δεν υπονοεί κάτι άλλο, παρά υπαινίσσεται την απόκρυψη και τον αφανισμό του ύδατος. Γι' αυτό λένε ότι ο Όσιρις αφανίστηκε κατά τον μήνα Αθύρ, επειδή τότε κοπάζουν εντελώς οι βόρειοι άνεμοι, ο Νείλος υποχωρεί, η χώρα γυμνώνεται, η νύχτα επιμηκύνεται, το σκότος αυξάνεται, η δύναμη του φωτός μαραίνεται και νικείται, ενώ οι ιερείς κάνουν και άλλα σκυθρωπά πράγματα και περιβάλλουν ένα χρυσό βόδι με μελανό λινό ιμάτιο, γιά να υποδηλώσουν το πένθος της Θεάς – αφού πιστεύουν ότι το βόδι είναι απεικόνιση της Ίσιδας και της γης – και το επιδεικνύουν γιά τέσσερις ημέρες, από την δεκάτη εβδόμη του μήνα και μετά. Γιά τέσσερα πράγματα πενθούν. Πρώτο: ο Νείλος ελαττώνεται και υποχωρεί. Δεύτερο: κοπάζουν εντελώς οι βόρειοι άνεμοι κ' επικρατούν οι νότιοι. Τρίτο: η ημέρα γίνεται μικρότερη από την νύχτα. Πάνω απ' όλα: η γη απογυμνώνεται και συνάμα αποψιλώνονται τα φυτά και τότε φυλλορροούν.

³⁸ Εννοείται ο αστερισμός του λέοντα.

³⁹ Αιγυπτιακή πόλη. Από τον Ηρόδοτο ονομάζεται Βουτώ.

Κατά την δέκατη ένατη νύχτα κατεβαίνουν στην θάλασσα. Οι στολιστές και οι ιερείς περιφέρουν την ιερή κίστη⁴⁰, η οποία εμπεριέχει χρυσό κιβώτιο, στο οποίο χύνουν πόσιμο ύδωρ, και τότε οι παρόντες κραυγάζουν ότι βρέθηκε ο Όσιρις. Έπειτα ζυμώνουν το ύδωρ με καρποφόρο γη, συμμειγνύουν πολυτελή αρώματα και θυμιάματα, αναπλάθουν ένα δρεπανόμορφο αγαλμάτιο, το στολίζουν, το διακοσμούν κ' έτσι φανερώνουν ότι θεωρούν αυτούς τους Θεούς ως ουσία της γης και τού ύδατος.

Η Ίσις έλαβε κοντά της τον Όσιρη και ανέθρεψε τον Ωρο, ο οποίος γινόταν ρωμαλέος από τις αναθυμιάσεις, τις ομίχλες και τα νέφη, αλλά ο Τυφών – παρά την ήττα του – δεν χάθηκε, επειδή η κυρίαρχος Θεά τής γης δεν άφησε να χαθεί εντελώς η αντίθετη προς την υγρασία φύση. Την ελάττωσε, βέβαια, και την άφησε ελεύθερη, θέλοντας να διατηρήσει το κράμα υγρασίας και ξηρασίας, επειδή ο κόσμος δεν θα ήταν τέλειος, αν εξέλειπε και αφανίζόταν το πυρώδες. Αν αυτά που λέγονται είναι εύλογα, δεν θα απορρίψει κανείς την παράδοση, που θέλει τον Τυφώνα κυρίαρχο – παλαιότερα – στα μέρη τού Οσίριδα, αφού η Αίγυπτος ήταν θάλασσα και γι' αυτό μέχρι σήμερα βρίσκονται πολλά κοχύλια⁴¹ στα μεταλλεία και στα όρη της. Όλες οι πηγές και όλα τα πηγάδια, λοιπόν – και υπάρχουν πολλά – έχουν αλμυρά και πικρά ύδατα, σαν να συνέρρευσε εκεί πεπαλαιωμένο υπόλειμμα τής παλιάς θάλασσας.

Με το πέρασμα τού χρόνου, ο Ωρος νίκησε τον Τυφώνα, δηλαδή ο Νείλος έδιωξε την θάλασσα κατά τον καιρό των βροχών, ανέδειξε την πεδιάδα και την συμπλήρωσε με προσχώσεις, κάτι που μαρτυρεί και η αίσθηση, αφού ακόμη και τώρα βλέπουμε τον ποταμό να επιφέρει νέο βόρβορο και να προάγει λίγο-λίγο την γη, ενώ το πέλαγος υποχωρεί προς τα πίσω και η θάλασσα ρέει μακριά, εφόσον ο βυθός λαμβάνει ύψος από τις προσχώσεις. Το νησί Φάρος – γιά το οποίο ο Όμηρος ήξερε ότι απείχε μιάς ημέρας δρόμο από την Αίγυπτο, ενώ τώρα αποτελεί μέρος της – ούτε μετακινήθηκε ούτε πλησίασε στην στεριά, αλλά η ενδιάμεση θάλασσα υποχώρησε, καθώς ο ποταμός αναπλάθει και αυξάνει την ηπειρωτική χώρα. Αυτά, όμως, είναι όμοια με όσα θεολογούν οι Στωικοί, επειδή κ' εκείνοι λένε ότι το γόνιμο και διατροφικό πνεύμα είναι ο Διόνυσος, ενώ ο Ηρακλής είναι το διαπληκτικό και διαιρετικό, και ο Άμμων το καταδεκτικό και η Δήμητρα με την Κόρη είναι το πνεύμα που εμφανίζεται μέσω τής γης και των καρπών, ενώ ο Ποσειδών μέσω τής θάλασσας. Όσοι, πάλι, σ' αυτά τα φυσικά φαινόμενα αναμειγνύουν και μερικά στοιχεία τής αστρονομίας και των μαθηματικών, θεωρούν ότι Τυφών λέγεται ο ηλιακός κόσμος, ενώ Όσιρις ο σεληνιακός.

Η Σελήνη, λοιπόν, που έχει φως γόνιμο και υγροποιό, είναι ευμενής προς την γονιμότητα των ζώων και τις βλαστήσεις των φυτών, ενώ ο Ήλιος – με το άκρατο και δυσάρεστο πυρ του – κατακαίει και καταξηραίνει τα φυτά και τα βλαστάρια, κάνοντας εντελώς ακατοίκητο λόγω τής φλόγας του το περισσότερο μέρος τής γης, και σε πολλά μέρη επικρατεί, αλλά και έναντι τής Σελήνης. Γι' αυτό οι Αιγύπτιοι τον Τυφώνα αποκαλούν Σηθ, το οποίο σημαίνει εκείνον που καταδυναστεύει ή παραβιάζει, ενώ μυθολογούν ότι ο Ηρακλής εγκαταστάθηκε στον Ήλιο και περιπολεί μαζί του, όπως ο Ερμής με την Σελήνη, αφού τα έργα τής Σελήνης φαίνονται λογικά και σοφά, ενώ τού Ήλιου φαίνονται ως πλήγματα που προκλήθηκαν από την βία και την ρώμη.

Οι Στωικοί λένε ότι ο Ήλιος ανάβει και τρέφεται από την θάλασσα, ενώ τα κρηναία και λιμναία νάματα πέμπουν γλυκές και μαλακές αναθυμιάσεις προς την Σελήνη. Οι Αιγύπτιοι μυθολογούν ότι η τελευταία τού Οσίριδα συνέβη την δέκατη έβδομη μέρα, κατά την οποία γίνεται ιδιαίτερος κατάδηλη η μείωση τής πανσελήνου.

⁴⁰ Κίστη: θήκη, κιβώτιο, κάνιστρο.

⁴¹ Πρόκειται γιά απολιθώματα, τα οποία συναντούμε και σήμερα στην Αίγυπτο.

Γι' αυτό οι Πυθαγόρειοι αποκαλούν «αντίφραξη» αυτή την ημέρα και γενικά θεωρούν ανόσιο αυτόν τον αριθμό. Όντως, μεταξύ του τετραγώνου του αριθμού δεκαέξι και του παραλληλογράμμου του αριθμού δεκαοχτώ – που είναι οι μόνοι αριθμοί οι οποίοι, όταν εκφράζουν επίπεδες επιφάνειες, συμβαίνει να έχουν τις περιμέτρους ίσες προς τα εμβαδά που αυτές εμπεριέχουν – εμπίπτει ως ενδιάμεσος ο αριθμός δεκαεπτά, ο οποίος αντιφράσσει και διαχωρίζει και διαιρεί αλλήλους, τεμνόμενος σε άνισα διαστήματα κατά τον λόγο εννέα προς οχτώ. Λένε ότι ο Όσιρις είτε έζησε είτε βασίλευσε επί εικοσιοχτώ ως προς τον αριθμό έτη, γιατί τόσες είναι οι φωτεινές εμφανίσεις τής Σελήνης και σε τόσες ημέρες εξελίσσει τον κύκλο της.

Εξάλλου, στις λεγόμενες «ταφές τού Οσίριδα» κόβουν το ξύλο και κατασκευάζουν δρεπανόμορφη λάρνακα, επειδή η Σελήνη – όταν πλησιάζει στον Ήλιο – παίρνει δρεπανόμορφο σχήμα και κατόπιν αποκρύπτεται. Με τον διαμελισμό τού Οσίριδα σε δεκατέσσερα μέρη υπαινίσσονται τις ημέρες, στην διάρκεια των οποίων φθίνει το άστρο, από την πανσέληνο μέχρι την νέα Σελήνη, ενώ ονομάζουν «ατελές αγαθό» την ημέρα κατά την οποία πρωτοεμφανίζεται – έχοντας ξεφύγει από τις φωτεινές ακτίνες και έχοντας απομακρυνθεί από τον Ήλιο – επειδή ο Όσιρις είναι αγαθοποιός και τ' όνομά του εκφράζει την ενεργό και αγαθοποιό εξουσία. Το άλλο όνομα τού Θεού, το Όμφις, αν ερμηνευτεί, υποδηλώνει τον ευεργέτη, όπως λέει ο Ερμαίος.

Επίσης θεωρούν ότι η άνοδος τής στάθμης τού Νείλου έχει κάποια σχέση με τις εμφανίσεις τής Σελήνης, γιατί η μέγιστη άνοδος γίνεται στην Ελεφαντίνη⁴² και είναι εικοσιοχτώ πήχεων, όσες οι εμφανίσεις και το διάστημα καθεμιάς μηνιαίας περιόδου της, ενώ η μικρότερη άνοδος γίνεται στην Μένδητα⁴³ και στην Ξόη⁴⁴, είναι έξι πήχεων και αντιστοιχεί προς την ημισέληνο. Η μέση άνοδος γίνεται στην Μέμφιδα και – όταν είναι ομαλή – είναι δεκατεσσάρων πήχεων και αντιστοιχεί προς την πανσέληνο.

Γιά τον Άπη λένε ότι είναι έμψυχη εικόνα τού Οσίριδα και γεννιέται όταν γόνιμο φως πέσει από την Σελήνη και αγγίζει αγελάδα κατά την εποχή τού οίστρου, γι' αυτό και πολλά από τα σημάδια τού Άπιδά ομοιάζουν με τα σχήματα τής Σελήνης, όπου τα σκιερά τμήματα τού δέρματος περιβάλλουν με μελανό χρώμα τα φωτεινά. Προσέτι εορτάζουν κατά την νέα Σελήνη τού μήνα Φαμενώθ την καλούμενη «είσοδο» τού Οσίριδα στην Σελήνη, που είναι η αρχή τής άνοιξης, αποδίδοντας έτσι στην Σελήνη την δύναμη τού Οσίριδα και λέγοντας ότι η Ίσις – που είναι η ίδια η γένεση – συνουσιάζεται μαζί του, γι' αυτό και αποκαλούν την Σελήνη «μητέρα τού κόσμου» και πιστεύουν ότι έχει αρσενικοθήλυκη φύση, ότι γονιμοποιείται από τον Ήλιο και κυοφορεί, ενώ πάλι η ίδια διαχέει και κατασπέρνει στον αέρα γεννητικές αρχές, αφού δεν επικρατεί πάντοτε η τυφωνική φθορά, η οποία πολλές φορές νικιέται και δένεται από την γένεση, ενώ άλλες φορές λύνεται και αντιμάχεται τον Ωρο. Αυτός, λοιπόν, είναι ο περίγειος⁴⁵ κόσμος, που ποτέ δεν απαλλάσσεται ούτε από την φθορά ούτε από την γένεση.

Μερικοί, πάλι, νομίζουν ότι ο μύθος αινιγματωδώς δηλώνει τις εκλείψεις τής Σελήνης. Η Σελήνη εκλείπει ως πανσέληνος όταν ο Ήλιος έχει θέση ενάντια προς αυτή, οπότε η Σελήνη εμπίπτει στην σκιά τής γης, όπως λένε ότι ο Όσιρις έπεσε στην λάρνακα. Η ίδια πάλι αποκρύπτει και αφανίζει τον Ήλιο κατά την τριακοστή ημέρα,

⁴² Νησί τού Νείλου, κοντά στα σύνορα τής Αιγύπτου με την Αιθιοπία.

⁴³ Πόλη στο δέλτα τού Νείλου.

⁴⁴ Νησί τού Νείλου, μεταξύ των βραχιόνων τού δέλτα.

⁴⁵ Περίγειος: ο περίξ τής Γης, ο ευρισκόμενος γύρω από την Γη. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Πλούταρχος ονομάζει τον κόσμο μας «περίγειο» και όχι «επίγειο» (ο επί τής Γης, ο ευρισκόμενος επάνω στην Γη), υποδηλώνοντας την σαφή γνώση του για την σφαιρικότητα τής Γης μας.

αλλά δεν τον εξαφανίζει εξολοκλήρου, όπως ούτε η Ίσις τον Τυφώνα. Ενώ η Νέφθυς γεννά τον Άνουβη, η Ίσις τον αναλαμβάνει, επειδή η Νέφθυς είναι το υπόγειο και αφανές, η Ίσις το υπέργειο και φανερό, ενώ ο κοινός κύκλος, που αγγίζει αμφοτέρους και καλείται «ορίζοντας», ονομάζεται Άνουβις και στην μορφή απεικονίζεται με κύνα, επειδή ο κύων χρησιμοποιεί καλά την όρασή του τόσο στην νύχτα όσο και στην ημέρα.

Οι Αιγύπτιοι πιστεύουν ότι ο Άνουβις έχει τέτοιες δυνατότητες – όπως η Εκάτη στους Έλληνες – που είναι χθόνιος και Ολύμπιος ταυτόχρονα. Μερικοί πιστεύουν ότι Άνουβις είναι ο Κρόνος, και επονομάζεται κύων επειδή τα πάντα τίκτει και κυοφορεί μόνος του και εντός τού εαυτού του. Κάτι απόρρητο, λοιπόν, υπάρχει μεταξύ αυτών που λατρεύουν τον Άνουβη, και γι' αυτό στην Αίγυπτο ο κύων λάμβανε μέγιστες τιμές παλαιότερα. Όταν, όμως, ο Καμβύσης σκότωσε και έριξε κάτω τον Άπη, κανένα ζώο δεν τον πλησίασε ούτε γεύτηκε το σώμα του, παρά μόνον ο κύων, οπότε απώλεσε την πρώτη μεταξύ των ζώων θέση και τις μεγαλύτερες τιμές.

Υπάρχουν κάποιιοι που Τυφώνα ονομάζουν το σκίασμα τής γης, στο οποίο θεωρούν ότι ολισθαίνει η Σελήνη και εκλείπει, γι' αυτό θα ταίριαζε να πούμε ότι ο καθένας μόνος του δεν μιλά ορθά, αλλά όλοι μαζί μιλούν ορθά, αφού μπορούμε να πούμε ότι μέρος τού Τυφώνα είναι καθετί βλαβερό και φθαρτικό που έχει η φύση, αλλά όχι μόνον η στεγνότητα ή μόνον ο άνεμος ή μόνον η θάλασσα ή μόνον το σκότος, ούτε μπορούμε να τοποθετούμε την αρχή τού σύμπαντος σε άψυχα σώματα – όπως έκανε ο Δημόκριτος και ο Επίκουρος – ούτε να θεωρούμε δημιουργό τής χωρίς ποιότητα ύλης έναν λόγο και μία πρόνοια που υπερισχύει και κυβερνά τα πάντα, όπως λένε οι Στωικοί, επειδή είναι αδύνατο να γεννηθεί κάτι φαύλο εκεί όπου αιτία όλων είναι ο Θεός, ή κάτι χρηστό εκεί όπου ο Θεός δεν είναι αιτία κανενός.

Ο Ηράκλειτος λέει: «αναστρεφόμενη η αρμονία τού κόσμου, όπως ακριβώς τού τόξου και τής λύρας». Ο Ευριπίδης λέει: «Δεν θα γινόταν να ήταν χωριστά τα καλά και τα κακά, αλλά τα πράγματα καλώς έχουν λόγω κάποιας σύγκρασης αυτών των δύο». Γι' αυτό και τούτη η παμπάλαια δοξασία μεταβιβάστηκε από τους θεολόγους και τους νομοθέτες στους ποιητές και στους φιλοσόφους, έχοντας αδέσποτη αρχή και όντας ισχυρή και δυσεξάλειπτη πίστη, η οποία περιφέρεται σε πολλά μέρη, όχι μόνον στους λόγους και στις φήμες, αλλά και στις τελετές και στις θυσίες και στους βάρβαρους και στους Έλληνες: το σύμπαν δεν αιωρείται αυτομάτως, δεν είναι ανόητο, άλογο, ακυβέρνητο ούτε είναι ένας ο λόγος που το κυβερνά και το κατευθύνει δήθεν με πηδάλιο ή με πειθήνια χαλινάρια, αλλά η φύση φέρει πολλά, αναμειγμένα με κακά και αγαθά ή, μάλλον, γιά να μιλήσω απλά, τίποτε δεν φέρει χωρίς ανάμειξη, ούτε υπάρχει κανένας οικονόμος που – σαν να ήταν κάπελας – αντλεί τα πράγματα από δύο πίθους, όπως γίνεται με τα ποτά, και μας τα διανέμει ανακατεμένα, αλλά από δύο ενάντιες αρχές και δύο αντίπαλες δυνάμεις, απ' τις οποίες η μία οδηγεί στα δεξιά και κατ' ευθεία, ενώ η άλλη στρέφει πίσω και ανακάμπει, είναι μικτός και ο βίος και ο κόσμος, αν όχι ολόκληρος, τότε αυτός, ο περίγειος, που έγινε ανομοιομορφος και ποικίλος κάτω από την Σελήνη, και δέχεται κάθε είδους μεταβολές. Αν από την φύση του τίποτε δεν γίνεται αναίτια, ενώ το αγαθό δεν θα παρείχε αιτία κακού, πρέπει η φύση να έχει ιδιαίτερη γένεση και αρχή τού κακού, όπως ακριβώς και τού αγαθού. Αυτό πιστεύουν οι περισσότεροι και οι σοφότεροι.

Άλλοι πιστεύουν ότι οι Θεοί είναι δύο και είναι ανταγωνιστές στο επάγγελμα. Ο ένας δημιουργεί τ' αγαθά και ο άλλος τα κακά. Άλλοι τον πρώτο ονομάζουν άριστο Θεό και τον άλλον δαίμονα, όπως ακριβώς ο μάγος Ζωροάστρης, γιά τον οποίο εξιστορούν ότι έζησε πέντε χιλιάδες έτη πριν από τα Τρωικά. Αυτός αποκαλούσε Ωρομάζη τον πρώτο και Αρειμάνιο τον δεύτερο και επιπλέον

αποφαινόταν ότι ο πρώτος – περισσότερο απ’ όλα τα αισθητά πράγματα – έμοιαζε με το φως, ενώ ο άλλος, πάλι, με το σκότος και την άγνοια. Ενδιάμεσος αμφοτέρων ήταν ο Μίθρης, γι’ αυτό οι Πέρσες ονομάζουν Μίθρη τον μεσίτη. Ο Ζωροάστρης δίδαξε να προσφέρουν στον πρώτο ευχετήριες κ’ ευχαριστήριες θυσίες, ενώ στον δεύτερο αποτρόπαιες και σκυθρωπές. Πολτοποιούν, λοιπόν, σ’ ένα γουδί μία πόα – την οποία ονομάζουν «όμομι» – επικαλούνται τον Άδη και το σκότος, έπειτα την αναμειγνύουν με αίμα σφαγμένου λύκου, την βγάζουν έξω και την ρίχνουν σε ανήλιο τόπο. Άλλα από τα φυτά θεωρούν ότι είναι τού αγαθού Θεού και άλλα τού κακού δαίμονα, ενώ ζώα όπως οι κύνες, τα πτηνά και οι ακανθόχοιροι⁴⁶ είναι τού αγαθού, και τα ένυδρα ποντίκια είναι τού φαύλου, γι’ αυτό και μακαρίζουν όποιον σκοτώνει τα περισσότερα.

Κ’ εκείνοι, λοιπόν, λένε πολλά μυθώδη γιά τους Θεούς, όπως τα εξής: ο Ωρομάζης γεννήθηκε από το καθαρότατο φως και ο Αρειμάνιος από τον ζόφο, και πολεμούν μεταξύ τους. Ο πρώτος έπλασε έξι Θεούς: πρώτο τον δημιουργό τής εύνοιας, δεύτερο τής αλήθειας, τρίτο τής ευνομίας και – από τους άλλους – έναν τής σοφίας, έναν τού πλούτου κ’ έναν των ηδονών, τις οποίες μάς χαρίζουν τα όμορφα πράγματα. Ο άλλος έπλασε ίσους στον αριθμό και αντίθετους στην τέχνη. Έπειτα ο Ωρομάζης αύξησε τον εαυτό του τρεις φορές, απομακρύνθηκε από τον Ήλιο τόσο, όσο ο Ήλιος απέχει από την γη, και διακόσμησε τον ουρανό με άστρα, εγκαθιστώντας πάνω απ’ όλα έναν αστέρα, τον Σείριο, ως φύλακα κ’ επόπτη, ενώ έπλασε ακόμη εικοσιτέσσερις Θεούς και τους τοποθέτησε σ’ ένα αυγό. Εκείνοι που έγιναν από τον Αρειμάνιο – ισάριθμοι με τους πρώτους – τρύπησαν το αυγό και γι’ αυτό αναμείχθηκαν τα κακά με τ’ αγαθά. Θα επέλθει, όμως, ο καθορισμένος από την ειμαρμένη χρόνος, κατά τον οποίον ο Αρειμάνιος – που επιφέρει τον λοιμό και τον λιμό – αναγκαστικά θα φθαρεί απ’ αυτούς εντελώς και θ’ αφανιστεί, ενώ η γη θα γίνει επίπεδη και ομαλή και θα υπάρξει ένας βίος και μία πολιτεία γιά όλους τους ανθρώπους, που θα είναι μακάριοι και ομόγλωσσοι.

Ο Θεόπομπος λέει ότι – κατά τους μάγους – ανά τρεις χιλιάδες έτη ο ένας Θεός κυβερνά και ο άλλος κυβερνιέται, ενώ γιά άλλα τρεις χιλιάδες έτη μάχονται και πολεμούν και ο ένας διαλύει τα έργα τού άλλου, αλλά τελικά θα νικηθεί ο Άδης και τότε οι άνθρωποι θα είναι ευδαίμονες, δεν θα χρειάζονται τροφή και δεν θα έχουν σκιά και ο Θεός, που όλα τούτα επινόησε, θα ηρεμήσει και θ’ αναπαυτεί όχι γιά πολύ χρόνο, αλλά γιά μέτριο, ανάλογο με τον χρόνο που κοιμάται ένας άνθρωπος. Τέτοια χαρακτηριστικά, λοιπόν, έχει η μυθολογία των μάγων⁴⁷.

Οι Χαλδαίοι ονομάζουν γενέθλιους Θεούς τους πλανήτες, δύο από τους οποίους είναι αγαθοεργοί, άλλοι δύο κακοποιοί και οι άλλοι τρεις θεωρούνται μέσοι και μοιράζονται αμφότερες τις ιδιότητες. Πασίδηλη είναι η θεολογία των Ελλήνων, που μυθολογούν ότι η αγαθή μερίδα τού κόσμου ανήκει στον Ολύμπιο Δία, η αποτρόπαια είναι τού Άδη και η Αρμονία γεννήθηκε απ’ την Αφροδίτη και τον Άρη, απ’ τους οποίους η πρώτη είναι μειλίχια και προστάτιδα των γεννήσεων, ενώ ο δεύτερος απηνής και φιλόνομος.

Κοίταξε, όμως, που οι φιλόσοφοι συμφωνούν μ’ αυτά. Βέβαια, ο Ηράκλειτος ξεκάθαρα ονομάζει τον πόλεμο «πατέρα, βασιλιά και κύριο όλων», ενώ γιά τον Όμηρο, που εύχεται «να χαθεί η έριδα από Θεούς και ανθρώπους», λέει ότι «ασυναίσθητα καταριέται την γένεση όλων, αφού η γένεσή τους οφείλεται στην μάχη

⁴⁶ Ακανθόχοιρος: ο σκαντζόχοιρος ή σκατζόχοιρος.

⁴⁷ Μάγοι: οι ιερείς τής πανάρχαιας περσικής θρησκείας τού Ζωροάστρη ή Ζαρατούστρα. Τέτοιου είδους μάγοι ήταν κ’ εκείνοι που προσκύνησαν ως σωτήρα τον νεογέννητο Χριστό, στην φάτνη, και όχι θαυματοποιοί με μαγικά ραβδάκια, όπως νομίζουν διάφοροι ταλαίπωροι.

και στην αντιπάθεια, ενώ αν ο Ήλιος υπερβεί τα προσήκοντα όρια, οι Κλωθές⁴⁸, που είναι βοηθοί τής Δίκης, θα τον ανακαλύψουν». Ο Εμπεδοκλής αποκαλεί «Φιλότητα» την αγαθοεργό αρχή – πολλές φορές και «Φιλία» ή «Αρμονία με όψη σεμνή» - ενώ την χειρότερη αρχή ονομάζει «ολέθριο Νείκος» και «Σύγκρουση αιματηρή». Οι Πυθαγόρειοι αποδίδουν, ως κατηγορήματα, πολλά ονόματα στο αγαθό: το ένα, το πεπερασμένο, το αμετακίνητο, το ευθύ, το περιττό, το τετράγωνο, το ίσο, το δεξιό, το λαμπρό. Στο κακό αποδίδουν την δυάδα, το άπειρο, το περιφερόμενο, το καμπύλο, το άρτιο, το παραλληλόγραμμο, το άνισο, το αριστερό και το σκοτεινό, επειδή αυτές είναι οι υποκείμενες αρχές τής γένεσης. Ο Αναξαγόρας αναφέρει τον νου και το άπειρο, ο Αριστοτέλης το είδος και την στέρηση, ο Πλάτων – σαν να επισκιάζει και να συγκαλύπτει την θέση του – ονομάζει τις δύο ενάντιες αρχές ταυτότητα και ετερότητα, αν και στους Νόμους του, που τους έγραψε όντας ήδη πρεσβύτερος, δεν χρησιμοποιεί αινίγματα ούτε συμβολισμό, αλλά ονόματα με σημασία κυριολεκτική, υποστηρίζοντας ότι δεν κινεί τον κόσμο μία ψυχή, αλλά περισσότερες, ίσως δύο, πάντως όχι λιγότερες, απ' τις οποίες η μία είναι αγαθοεργός και η ενάντιά της είναι δημιουργός των εναντίων, ενώ υπολείπεται και η τρίτη, η ενδιάμεση φύση, που από μόνη της δεν είναι ούτε άψυχη ούτε άλογη ούτε ακίνητη, όπως νομίζουν μερικοί, αλλά εξαρτημένη από τις άλλες δύο, καθώς επιθυμεί, ποθεί κ' επιδιώκει πάντοτε την καλύτερη, όπως θα δηλώσει ο ακόλουθος λόγος, που συνδέει την θεολογία των Αιγυπτίων κυρίως με αυτή την φιλοσοφία. Η γένεση, λοιπόν, και η σύσταση αυτού εδώ τού κόσμου είναι ανάμεικτη από ενάντιες – όχι όμως ισοσθενείς – δυνάμεις, αλλά κυριαρχεί η καλύτερη. Η απώλεια τής φαύλης είναι αδύνατη, καθώς είναι βαθιά φυτεμένη στο σώμα και βαθιά στην ψυχή τού σύμπαντος και πάντοτε μάχεται με κακία την καλύτερη.

Μέσα στην ψυχή είναι ο Όσιρις – νους, λόγος, ηγεμόνας όλων των αρίστων και κυρίαρχος – ενώ στην γη, στους ανέμους, στα ύδατα, στον ουρανό και στ' άστρα, η τάξη και η σταθερότητα και η υγεία των εποχών, των θερμοκρασιών και των περιοδικών καιρικών φαινομένων είναι απορροή και εμφανής εικόνα τού Οσίριδα. Ο Τυφών είναι το παθιασμένο, το τιτανικό, το άλογο και το μανιώδες μέρος τής ψυχής, ενώ γιά το σώμα η φθορά και η νόσος και η ταραχή – που οφείλονται στην αστάθεια των εποχών, στις ακατάλληλες θερμοκρασίες, στις εκλείψεις τού Ηλίου και στους αφανισμούς τής Σελήνης – είναι σαν επιδρομές και αφηνιάσεις τού Τυφώνα, κάτι που αποδίδεται με τ' όνομα Σηθ, με το οποίο αποκαλούν τον Τυφώνα και το οποίο εκφράζει εκείνον που καταδυναστεύει ή παραβιάζει, εκφράζει και την συχνή αναστροφή και την αναπήδηση.

Λένε ότι ο Βέβων έγινε ένας από τους εταίρους τού Τυφώνα, αλλά ο Μανεθώς αποκαλεί Βέβωνα τον ίδιο τον Τυφώνα. Αυτό το όνομα σημαίνει το εμπόδιο ή το κώλυμα, επειδή η δύναμη τού Τυφώνα ανθίσταται, όταν τα πράγματα παίρνουν τον δρόμο τους και πηγαίνουν εκεί που πρέπει, γι' αυτό και στον Τυφώνα απονέμουν τον όνο, το αμαθέστερο των ήμερων ζώων, και τον κροκόδειλο και τον ιπποπόταμο, τα θηριωδέστερα των αγρίων ζώων. Γιά τον όνο, όμως, μιλήσαμε προηγουμένως.

Στην Ερμούπολη⁴⁹ δείχνουν ένα ιπποποτάμιο άγαλμα τού Τυφώνα, επάνω στο οποίο έχει ανεβεί ένα γεράκι που μάχεται μ' ένα φίδι. Ο ιπποπόταμος παριστάνει τον Τυφώνα, ενώ το γεράκι την δύναμη και την αρχή, την οποία με βία πολλές φορές αποκτά ο Τυφών και δεν παύει να ταρασσεται και να ταρασσει από την κακία του. Γι' αυτό, κατά τις θυσίες τής έβδομης ημέρας τού μήνα Τυβί – την οποία αποκαλούν

⁴⁸ Κλωθές: επωνυμία των Μοιρών. Σημειώνουμε ότι στο σχετικό απόσπασμα – όπως έχει σωθεί στις μέρες μας – ο Ηράκλειτος δεν τις ονομάζει «Κλωθές», αλλά «Ερινύες».

⁴⁹ Εξελληνισμένο όνομα αιγυπτιακής πόλης.

«άφιξη τής Ίσιδας από την Φοινίκη» – πλάθουν επάνω στους πλακούντες έναν δεμένο υποπόταμο, ενώ στην Απολλωνόπολη⁵⁰ είναι έθιμο να τρώει οπωσδήποτε κροκόδειλο ο καθένας τους, γι' αυτό θηρεύουν σε μία μέρα όσους δύνανται, τους σκοτώνουν, τους επιδεικνύουν αντίκρυ από το ιερό και λένε ότι ο Τυφών έγινε κροκόδειλος γιά ν' αποδράσει από τον Ώρο. Θεωρούν όλα τα φαύλα και βλαβερά ζώα και φυτά και πάθη ως έργα και μέρη και κινήσεις τού Τυφώνα.

Τον Όσιρη, πάλι, ζωγραφίζουν ως οφθαλμό και σκήπτρο, απ' τα οποία το πρώτο φανερώνει την πρόνοια και το δεύτερο την δύναμη, καθώς και ο Όμηρος αποκαλεί τον άρχοντα και βασιλιά όλων «Δία, ύπατο και προνοητικό», επισημαίνοντας – όπως φαίνεται – με την λέξη ύπατος την δύναμή του και με την λέξη προνοητικός την ευβουλία και την φρόνησή του. Πολλές φορές ζωγραφίζουν τον Όσιρη και ως γεράκι, επειδή αυτό υπερβαίνει των άλλων στην οξύτητα τής όρασης και στην ορμητικότητα τού πετάγματος, ενώ εκ φύσεως συντηρείται μ' ελάχιστη τροφή. Επίσης λέγεται ότι, καθώς υπερίπταται, ρίχνει χρώμα στα μάτια των άταφων νεκρών, ενώ όταν κατεβαίνει γιά να πιεί στον ποταμό, κρατά ορθό το φτερό του και, αφού πιεί, το ξανακατεβάζει, δηλώνοντας ότι σώθηκε και διέφυγε τον κροκόδειλο, γιατί αν αρπαχτεί, το φτερό μένει ορθό, όπως ακριβώς ήταν.

Παντού, όμως, επιδεικνύουν και ανθρωπόμορφο άγαλμα τού Οσίριδα, με πέος ορθωμένο, υποδηλώνοντας την γόνιμη και τρώφιμη φύση του, ενώ στολίζουν τις εικόνες του με φλογεϊδές αμπέχονο, θεωρώντας το ηλιακό σώμα ως δύναμη τού αγαθού και ως ορατό μέρος τής νοητής ουσίας, γι' αυτό και είναι άξια καταφρόνησης η απόδοση τής ηλιακής σφαίρας στον Τυφώνα, στον οποίο τίποτε λαμπρό ούτε σωτήριο, καμμία τάξη, καμμία γένεση και καμμία έμμετρη και έλλογη κίνηση δεν ταιριάζει, αλλά όλα τ' αντίθετα, αφού η ξηρασία και η στεγνότητα – που φθείρουν πολλά ζώα και βλαστάρια – δεν πρέπει να θεωρούνται έργο τού Ήλιου, αλλά των ανέμων και των υδάτων που ανακατεύονται με την γη και τον αέρα σε ακατάλληλη εποχή, όταν η αρχή τής άτακτης και ακαθόριστης δύναμης προβεί σε πλημμέλημα και κατασβήσει τις αναθυμιάσεις.

Στους ιερούς ύμνους τού Οσίριδα καλούν κοντά τους αυτόν που κρύβεται στις αγκάλες τού Ηλίου, και την τριακοστή ημέρα τού μήνα Επιφί εορτάζουν το γενέθλιο των οφθαλμών τού Ώρου, όταν η Σελήνη και ο Ήλιος βρεθούν σε μία ευθεία, θεωρώντας ως μάτι και φως τού Ώρου όχι μόνον την Σελήνη, αλλά και τον Ήλιο. Οχτώ ημέρες πριν από το τέλος τού μήνα Φαωφί εορτάζουν το γενέθλιο τής βακτηρίας τού Ήλιου, μετά από την φθινοπωρινή ισημερία, φανερώνοντας ότι ο Ήλιος χρειάζεται έρεισμα και επίρρωση, επειδή μειώνεται η θερμότητα και το φως του, καθώς παρουσιάζει κλίση και κινείται πλάγια προς εμάς. Προσέτι περιφέρουν μία αγελάδα επτά φορές γύρω από τον ναό τού Ηλίου, κατά το χειμερινό ηλιοστάσιο, και ονομάζουν την περιφορά «αναζήτηση τού Οσίριδα», γιατί η θεά ποθεί το ύδωρ κατά τον χειμώνα. Την περιφέρουν, λοιπόν, τόσες φορές, επειδή το πέρασμα από το χειμερινό στο θερινό ηλιοστάσιο περατώνεται στον έβδομο μήνα. Λέγεται, επίσης, ότι πρώτος απ' όλους ο Ώρος, ο γιός τής Ίσιδας, θυσίασε στον Ήλιο κατά την τέταρτη μέρα τού μήνα, όπως είναι γραμμένο στο κείμενο που επιγράφεται «Γενέθλια τού Ώρου». Επιπλέον, προσφέρουν τριών ειδών θυμίαμα στον Ήλιο κάθε μέρα: ρετσίνι κατά την ανατολή, σμύρνα κατά το μεσουράνισμα, και το καλούμενο «κύφι» κατά την δύση. Ύστερα θ' αφηγηθώ ποιό είναι το νόημα καθενός απ' αυτά, όμως θεωρούν ότι με όλα τούτα εξευμενίζουν και υπηρετούν τον Ήλιο.

Γιατί, όμως, κάποιος πρέπει να συνάγει πολλές τέτοιες πληροφορίες; Μερικοί λένε ότι Όσιρις είναι ο Ήλιος και από τους Έλληνες ονομάζεται Σείριος – αν

⁵⁰ Εξελληνισμένο όνομα αιγυπτιακής πόλης.

και η τοποθέτηση από τους Αιγυπτίους τού άρθρου προ τού ονόματος έχει προκαλέσει αμφίγνοιες – ενώ αποφαίνονται ότι η Ίσις δεν είναι άλλη από την Σελήνη, γι' αυτό και τα κερασφόρα⁵¹ αγάλματά της είναι απομίμηση τής δρεπανοειδούς μορφής τής Σελήνης, ενώ οι μελανές στολές παριστάνουν τις εκλείψεις και τις σκιάσεις της, μέσα από τις οποίες επιδιώκει τον ποθητό της Ήλιο. Γι' αυτόν τον λόγο επικαλούνται την Σελήνη για τα ερωτικά ζητήματα, ενώ ο Εύδοξος λέει ότι η Ίσις επιβραβεύει τα ερωτικά. Αυτά, βέβαια, είναι – κατά κάποιον τρόπο – πιθανά, αλλά είναι ανάξιο ακόμη και ν' ακούει κάποιος όσους ταυτίζουν τον Τυφώνα με τον Ήλιο. Εμείς τώρα ας επιστρέψουμε στο θέμα μας.

Η Ίσις είναι το θηλυκό στοιχείο τής φύσης, δεκτικό κάθε γένεσης, γι' αυτό και ο Πλάτων την αποκαλεί τροφό και υποδοχή των πάντων, ενώ ο πολύς κόσμος την αποκαλεί «μυριώνυμη», επειδή δέχεται όλες τις μορφές και τις ιδέες, με την προτροπή τού λόγου, καθώς έχει σύμφυτο τον έρωτα τού πρώτου και κυριοτάτου όλων, που είναι το ίδιο το αγαθό, εκείνο που αυτή ποθεί κ' επιδιώκει, ενώ αποφεύγει και απωθεί το μερίδιο τού κακού, ρέποντας πάντοτε προς το καλύτερο – αν και η ίδια είναι χώρος και ύλη γι' αμφοτέρα – στο οποίο διαθέτει τον εαυτό της για να γεννήσει από αυτήν και να κατασπείρει σ' αυτήν απορροές και ομοιότητες, με τις οποίες χαίρεται κ' ευχαριστείται να κυοφορεί και να γονιμοποιείται με τις γενέσεις, αφού η γένεση στην ύλη είναι εικόνα τής ουσίας και το γινόμενο είναι απομίμηση τού όντος, και γι' αυτούς τους λόγους μυθολογείται ότι η ψυχή τού Οσίριδα είναι αΐδια και άφθαρτη, αν και το σώμα του πολλές φορές διασπάται και αφανίζεται από τον Τυφώνα, οπότε η Ίσις περιπλανιέται, το αναζητά και το συναρμόζει εκ νέου, εφόσον το ον, το νοητό και αγαθό, είναι ανώτερο τής φθοράς και τής μεταβολής, και όσες εικόνες τού νοητού αποτυπώνει το αισθητό και το σωματικό, όσους λόγους και μορφές και ομοιότητές του προσδέχεται, όπως ακριβώς οι σφραγίδες στο κερί, δεν παραμένουν παντοτινά, αλλά καταλαμβάνονται από την αταξία και την ταραχή, που έχουν εδώ απελαθεί από την άνω χώρα και μάχονται τον Ωρο, τον οποίον η Ίσις γεννά ως αισθητό κόσμο και ως εικόνα τού νοητού, γι' αυτό και λέγεται ότι διώκεται δικαστικά απ' τον Τυφώνα, κατηγορούμενος ως νόθος, ως μη καθαρός και ως μη γνήσιος – σε αντίθεση με τον πατέρα του που είναι λόγος καθαυτόν αμιγής και απαθής – αλλά ως νοθευμένος από την ύλη εξαιτίας τού σώματός του. Υπερισχύει, όμως, και νικά χάρη στον Ερμή, δηλαδή την λογική, που μαρτυρεί και αποδεικνύει ότι η φύση μετασχηματίζεται σύμφωνα προς το νοητό και αποδίδει τον κόσμο.

Επιπλέον, η λεγόμενη γένεση τού Απόλλωνα από την Ίσιδα και τον Οσιρη – όταν οι Θεοί ακόμη βρίσκονταν στην γαστέρα τής Ρέας – υπαινίσσεται ότι η ύλη, εκ φύσεως δοκιμάζοντας τον εαυτό της, έφερε έξω την πρώτη ατελή γένεση, πριν ακόμη εμφανιστεί αυτός ο κόσμος, γι' αυτό λένε ότι εκείνος ο Θεός έγινε ανάπηρος μέσα στο σκότος, και τον αποκαλούν πρεσβύτερο Ωρο. Δεν υπήρχε, λοιπόν, ο κόσμος, αλλά ένα είδωλο και φάντασμα τού μελλοντικού κόσμου. Αυτός ο ίδιος ο Ωρος, όμως, είναι ορισμένος και τέλειος και δεν εξαφάνισε εξολοκλήρου τον Τυφώνα, αλλά τού αφαίρεσε την ικανότητα δράσης και την ισχύ του, γι' αυτό λένε ότι το άγαλμα τού Ωρου στην Κοπτώ κρατά στο ένα χέρι τα γεννητικά όργανα τού Τυφώνα και μυθολογούν ότι ο Ερμής έβγαλε τα νεύρα τού Τυφώνα και τα χρησιμοποίησε ως χορδές.

⁵¹ Κερασφόρος: ο φέρων κέρατα. Τα κέρατα παραπέμπουν στο δρεπανοειδές σχήμα τής Σελήνης και στους πολλούς συμβολισμούς που την ακολουθούν. Κερασφόρος εμφανίζεται ενίοτε και ο Μέγας Αλέξανδρος και ο Μωυσής, ενώ η δρεπανοειδής Σελήνη συνοδεύει ορισμένες από τις ιερές εικόνες τής Παναγίας. Η αποκλειστική σύνδεση των κεράτων με τον Διάβολο και με την συζυγική απιστία είναι μάλλον πολύ νεώτερη εφεύρεση και ως νοητική σύλληψη φαίνεται επαρκώς ανεπιτυχής.

Έτσι διδάσκουν ότι ο λόγος εναρμόνισε το σύμπαν και το κατασκεύασε «σύμφωνο από μέρη ασύμφωνα», καθιστώντας ανάπηρη και όχι καταστρέφοντας την φθαρτική δύναμη, οπότε αυτή παραμένει εδώ ασθενής και αδρανής, ανακατεύεται κ' εμπλέκεται στα μέρη που υφίστανται πάθη και μεταβολές, δημιουργεί στην γη τους σεισμούς και τις δονήσεις, στον αέρα την ξηρότητα και τους αιφνίδιους ανέμους, αλλά και τις θύελλες και τους κεραυνούς, φαρμακώνει με λοιμούς τα ύδατα και τους ανέμους, ανατρέχει μέχρι την Σελήνη, την αναχαιτίζει, συγγέει και μελανώνει πολλές φορές την λαμπρότητά της, ενώ – όπως πιστεύουν και λένε οι Αιγύπτιοι – άλλοτε ο Τυφών πάταξε τον Ωρο, άλλοτε τού έβγαλε τον οφθαλμό και τον κατάπιε, όμως έπειτα τού τον ξαναέδωσε ο Ήλιος, υπαινισσόμενοι με το πλήγμα την μηνιαία μείωση της Σελήνης, με την αναπηρία την έκλειψή της, την οποία ιατρεύει ο Ήλιος δίνοντάς της φως από απέναντι, ευθύς μόλις αυτή διαφύγει την σκιά της γης.

Ωστόσο, η καλύτερη και θεϊκότερη φύση αποτελείται από τρία στοιχεία: το νοητό, την ύλη και το αποτέλεσμα τους, αυτό που οι Έλληνες ονομάζουν κόσμος. Ο Πλάτων συνήθιζε να ονομάζει ιδέα και παράδειγμα και πατέρα το νοητό, μητέρα και τροφό και έδρα και χώρα γενέσεως την ύλη, και γένεση ή έγκονο το γέννημα αμφοτέρων. Θα μπορούσε κάποιος να εικάσει ότι οι Αιγύπτιοι τιμούν το κάλλιστο των τριγώνων⁵², παρομοιάζοντάς το κυρίως με την φύση τού σύμπαντος, όπως φαίνεται να το χρησιμοποιεί στην Πολιτεία του και ο Πλάτων, όταν συντάσσει το γαμήλιο διάγραμμα. Εκείνο το τρίγωνο έχει τον αριθμό τρία στην κατακόρυφη πλευρά του, τον αριθμό τέσσερα στην βάση του και τον αριθμό πέντε στην υποτείνουσα, τής οποίας το τετράγωνο είναι ίσο με το άθροισμα των τετραγώνων των δύο άλλων πλευρών. Ας εικάσουμε, λοιπόν, ότι η κατακόρυφη πλευρά είναι το αρσενικό, η βάση το θηλυκό και η υποτείνουσα ο έγκονος αμφοτέρων, ενώ ο Όσιρις είναι η αρχή, η Ίσις είναι η υποδοχή και ο Ωρος το αποτέλεσμα. Το τρία, λοιπόν, είναι ο πρώτος περιττός και τέλειος αριθμός, το τέσσερα είναι το τετράγωνο τής άρτιας πλευράς, τής δυάδας, ενώ το πέντε κάπου μοιάζει με τον πατέρα και κάπου με την μητέρα, όντας αποτέλεσμα τής τριάδας και τής δυάδας. Η λέξη «πάντα» είναι παρώνυμο τού «πέντε», ενώ το ρήμα «αριθμώ» λέγεται «πεμπάζω». Η πεντάδα από μόνη της δημιουργεί τετράγωνο, το οποίο εκφράζει το πλήθος των αιγυπτιακών γραμμάτων⁵³ και το χρονικό διάστημα των ενιαυτών που έζησε ο Άσις.

Επίσης, τον Ωρο συνήθιζαν να προσαγορεύουν και Μιν, δηλαδή ορώμενο, επειδή ο κόσμος είναι αισθητός και ορατός, ενώ η Ίσις προσαγορεύεται ενίοτε Μουθ, Άθυρι και Μεθύερ, ονόματα από τα οποία το πρώτο σημαίνει την μητέρα, το δεύτερο τον εγκόσμιο οίκο τού Ωρου – αυτόν που ο Πλάτων ονομάζει Χώρα γενέσεως και δεξαμενή – και το τρίτο είναι σύνθετο από το πλήρες και το αίτιο, επειδή πλήρης είναι η ύλη τού κόσμου και συνυπάρχει με το αγαθό, το καθαρό και το διακοσμημένο. Θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί ότι και ο Ησίοδος, τοποθετώντας πρώτα μεταξύ όλων το Χάος και την Γη και τον Τάρταρο και τον Έρωτα, δεν λαμβάνει άλλες αρχές, αλλά τις ίδιες, εάν βέβαια μετατρέψουμε κάπως αυτά τα ονόματα και αποδώσουμε στην Ίσιδα τής Γης, στον Οσίριδα τού Έρωτα και στον Τυφώνα τού Ταρτάρου, γιατί το Χάος φαίνεται να υπέχει την θέση κάποιας χώρας ή τόπου γιά το σύμπαν.

Τα πράγματα ανακαλούν – κατά κάποιον τρόπο – και τον πλατωνικό μύθο περί γενέσεως τού Έρωτα, τον οποίον ο Σωκράτης διηγήθηκε στο Συμπόσιο,

⁵² Το ορθογώνιο τρίγωνο.

⁵³ Εκτός από την ιερογλυφική γραφή, φαίνεται ότι οι Αιγύπτιοι χρησιμοποιούσαν και ένα είδος αλφαβήτου. Εάν, τελικά, κάτι τέτοιο αποδειχθεί επιστημονικά, είμαι βέβαιος ότι και το αιγυπτιακό αλφάβητο θα θεωρηθεί «φοινικική εφεύρεση», βάσει των «γνωστών γλωσσολογικών συνταγών» και μέσω των «γνωστών περισπούδαστων μαγείρων»...

λέγοντας τα εξής: η Πενία επιθυμούσε ν' αποκτήσει τέκνα και ξαπλώθηκε κοντά στον κοιμισμένο Πόρο, έμεινε έγκυος απ' αυτόν και γέννησε τον Έρωτα, που εκ φύσεως είναι μικτός και ποικιλόμορφος, αφού γεννήθηκε από πατέρα αγαθό, σοφό και σε όλα αυτάρκη, ενώ από μητέρα φτωχή και άπορη, που λόγω ένδειας ορέγεται πάντοτε άλλον και κάποιον άλλον εκλιπαρεί. Ο Πόρος δεν είναι τίποτε άλλο, παρά το πρώτο αντικείμενο τού έρωτα, το επιθυμητό, το τέλειο και το άυταρκες, ενώ Πενία ονομάστηκε η ύλη, που αυτή καθαυτή είναι ενδεής ως προς το αγαθό, αλλά γεμίζει απ' αυτό, το ποθεί και πάντοτε το μεταλαμβάνει. Ο κόσμος που έγινε από αυτούς, ο Ώρος, δεν είναι αίδιος ούτε απαθής ούτε άφθαρτος, αλλά – επειδή συνεχώς αναγεννιέται – μηχανεύεται τρόπους για να παραμείνει πάντοτε νέος, μέσω των μεταβολών και τής περιοδικότητας των παθών του, και να μην φθαρεί ποτέ. Ας χρησιμοποιούμε τους μύθους όχι σαν να είναι εξολοκλήρου πραγματικοί λόγοι, αλλά λαμβάνοντας αυτό που ο καθένας τους προσφέρει και που έχει ομοιότητα με την κάθε περίπτωση.

Όταν, λοιπόν, λέμε ύλη, δεν πρέπει να παρασυρόμαστε από τις δοξασίες μερικών φιλοσόφων και να την εκλαμβάνουμε ως κάποιο σώμα χωρίς ψυχή, χωρίς ποιότητα, αφεαυτού αργό και άπρακτο, αφού και το λάδι αποκαλούμε ύλη τού μύρου και τον χρυσό ύλη τού αγάλματος, που δεν είναι έρημα από κάθε ποιότητα. Ακόμη και την ίδια την ψυχή και την διάνοια τού ανθρώπου, ως ύλη τής σαφούς γνώσης και τής αρετής, παρέχουμε στον λόγο για να τις κοσμήσει και να τις ρυθμίσει. Μερικοί αποφάνθηκαν ότι ο νους είναι ο τόπος των μορφών και των νοητών – ένα είδος εκμαγείου – και άλλοι θεωρούν ότι το σπέρμα τής γυναίκας δεν είναι ούτε δύναμη ούτε αρχή, αλλά ύλη και τροφή γενέσεως. Αυτά κατέχοντας, πρέπει να σκεφτόμαστε ότι κατά παρόμοιο τρόπο σ' αυτήν την Θεά έλαχε παντοτινά ο πρώτος Θεός, με τον οποίο συνυπάρχει λόγω τού έρωτά της για τ' αγαθά και τα όμορφα που τον περιτριγυρίζουν, χωρίς να του εναντιώνεται, αλλά όπως ακριβώς λέμε ότι αγαπά ένας αγαθός και δίκαιος άνδρας – αν συνουσιάζεται δίκαια – και όπως μία χρηστή και ύπανδρη γυναίκα συνουσιάζεται με τον άνδρα της και τον ποθεί, έτσι και η Θεά ποθεί παντοτινά εκείνον, τον εκλιπαρεί επίμονα και γεμίζει από τα σημαντικότερα και καθαρότερα μέρη του. Όπου, όμως, ο Τυφών τούς συναντά και προβαίνει στα χειρότερα, εκεί η γυναίκα λέγεται ότι σκυθρωπιάζει και πενθεί, αναζητά τα λείψανα και τα σπαράγματα τού Οσίριδα, συμμαζεύει τα φθειρόμενα μέρη, τα στολίζει και τ' αποκρύπτει, για να φανερώσει εκ νέου τα γινόμενα και να τ' αναδείξει από μέσα της, αν και παραμένουν στον ουρανό και στ' άστρα οι λόγοι, οι μορφές και οι απορροές τού Θεού, ενώ όσα είναι διασπαρμένα στα μέρη που υφίστανται πάθη – όπως η γη, η θάλασσα, τα φυτά και τα ζώα – διαλύονται, φθείρονται και θάβονται, αλλά πολλές φορές πάλι λάμπουν και αναφαίνονται μέσα από τις γεννήσεις, γι' αυτό και ο μύθος λέει ότι ο Τυφών συγκατοικεί με την Νέφθυ και ότι ο Όσιρις κρυφά συνουσιάζεται μαζί της, αφού τα έσχατα μέρη τής ύλης, τα οποία ονομάζουν Νέφθυ και Τελευτή, κατέχονται κατ' εξοχήν από την φθαρτική δύναμη, ενώ η γόνιμη και σωτήρια δύναμη διασκορπίζει σ' αυτά το ασθενές και αμαυρωμένο σπέρμα της, κατεστραμμένο από τον Τυφώνα, εκτός εκείνου που η Ίσις λαμβάνει, σώζει, τρέφει και συγκρατεί, εφόσον ο Όσιρις είναι εξολοκλήρου ανώτερος – όπως ακριβώς υπονοούν ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης – και προς αυτόν και προς το είναι κινείται η γόνιμη και σωτήρια δύναμη τής φύσης, ενώ φεύγει απ' αυτόν προς το μη είναι η αναιρετική και φθαρτική δύναμη, γι' αυτό και η πρώτη καλείται Ίσις, επειδή «ίεται»⁵⁴ με σαφή γνώση και μεταφέρεται, καθώς είναι έμψυχη και φρόνιμη κίνηση, και δεν είναι βαρβαρικό τ' όνομά της, αλλά όπως τ' όνομα όλων των Θεών είναι κοινό και προέρχεται από δύο

⁵⁴ Ίεται: φέρεται, κινείται.

ρήματα, από το «θεώμαι»⁵⁵ και το «θέω»⁵⁶, έτσι και τούτη η Θεά καλείται Ίσις, και από εμάς και από τους Αιγύπτιους, λόγω τής σαφούς γνώσεως και συνάμα τής κινήσεώς της.

Ομοίως και ο Πλάτων λέει ότι τ' όνομά της δηλώνει την ουσία, την οποία οι παλαιότεροι αποκαλούσαν «ισία». Έτσι ονόμαζαν και την νόηση και την φρόνηση, που είναι η φορά και η κίνηση τού νου, ο οποίος προχωρά και μεταφέρεται, ενώ συνέδεαν την κατανόηση και το καθ' ολοκληρίαν αγαθό και την αρετή με όσα ρέουν ακάθεκτα και τρέχουν. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο και με ονόματα αντίθετης σημασίας λοιδορούσαν το κακό, που εμποδίζει, δένει, κατακρατεί και κωλύει την φύση ώστε να μην κινείται και να μην κινεί, προσαγορεύοντας την κακία ως απορία, δειλία και ανία.

Ο Όσιρις είναι όνομα ανάμεικτο από το όσιο και το ιερό. Είναι λόγος κοινός μεταξύ των πραγμάτων τού ουρανού και τού Άδη, απ' τα οποία οι παλαιοί ονόμαζαν όσια τα πρώτα και ιερά τα δεύτερα. Ο λόγος που φανερώνει τα ουράνια και όσα φέρονται προς τα άνω ονομάζεται Άνουβις και ενίοτε Ερμάνουβις, επειδή ταιριάζει και με τα άνω και με τα κάτω. Γι' αυτό και του θυσιάζουν άλλοτε λευκό και άλλοτε κίτρινο πετεινό, αφού θεωρούν τα άνω ανόθευτα και φωτεινά, ενώ τα κάτω μικτά και ποικιλόχρωμα.

Δεν πρέπει να προκαλεί απορία η ανάπλαση των ονομάτων προς το ελληνικότερο. Μυριάδες τέτοια αποδήμησαν μαζί με όσους ξενιτεύονταν από την Ελλάδα και μέχρι σήμερα παραμένουν ξενιτεμένα σ' άλλα έθνη. Μερικά απ' αυτά ανακάλεσε η ποιητική τέχνη, την οποία κάποιοι διαβάλλουν ως βαρβαρίζουσα και ονομάζουν «γλώσσες»⁵⁷ τούτες τις λέξεις.

Στις λεγόμενες «Βίβλους τού Ερμή», εξάλλου, εξιστορούν ότι γιά τα ιερά ονόματα έχουν γραφτεί τα εξής: Ωρος ονομάζεται η τεταγμένη δύναμη που κατευθύνει την περιφορά τού Ήλιου, αυτή που οι Έλληνες αποκαλούν Απόλλωνα. Η δύναμη που κατευθύνει τον άνεμο ονομάζεται από κάποιους Αιγύπτιους Όσιρις, από άλλους Σάραπις, από άλλους Σώθις. Αυτό το τελευταίο σημαίνει κύηση ή κυοφορώ, γι' αυτό και το ελληνικό όνομα τού άστρου είναι Κύων⁵⁸, κατά την παραφθορά που υπέστη, και το θεωρούν ιδιαίτερο άστρο τής Ίσιδας. Ελάχιστα, όμως, πρέπει να επιδιδώμαστε στην ενασχόληση με τα ονόματα, αν και θ' απέδιδα στους Αιγύπτιους το όνομα Σάραπις και όχι το Όσιρις, γιατί το πρώτο είναι ξενικό και το δεύτερο ελληνικό, ενώ αμφότερα θεωρώ ότι ανήκουν σ' έναν Θεό και σε μία δύναμη. Μ' αυτά ταιριάζουν και οι αιγυπτιακές δοξασίες. Πολλές φορές αποκαλούν την Ίσιδα με τ' όνομα τής Αθηνάς, το οποίο σημαίνει περίπου «ήλθα από μόνη μου» και υποδηλώνει την αυτοκίνητη φορά.

Ο Τυφών – όπως είπαμε – ονομάζεται Σηθ και Βέβων και Σμυ, ονόματα που θέλουν να φανερώσουν κάποια βίαια και κωλυτική επίσχεση ή κάποια υπεναντίωση και αναστροφή. Προσέτι τον μαγνήτη ονομάζουν «οστό τού Ωρου» και τον σίδηρο «οστό τού Τυφώνα», όπως εξιστορεί ο Μανεθώς, γιατί είναι όπως ακριβώς ο σίδηρος, που έλκεται πολλές φορές και ακολουθεί τον μαγνήτη, ενώ άλλες φορές τον αποστρέφεται και αποκρούεται προς την ενάντια κατεύθυνση. Έτσι κάποιες φορές η σωτήρια, αγαθή και έλλογη κίνηση τού κόσμου στρέφεται προς την

⁵⁵ Θεώμαι: βλέπω, παρατηρώ.

⁵⁶ Θεώ: τρέχω.

⁵⁷ Γλώσσες: πρόκειται μάλλον γιά όσες λέξεις στην εποχή μας ονομάζουμε «γλωσσήματα», δηλαδή τις ασυνήθιστες ή τις απαρχαιωμένες, που χρειάζονται ερμηνεία. Σημειώνω ότι «γλωσσήματα» δεν ονομάζεται καθεμιά άλλη («άγνωστη») λέξη, πέρα από τις τετρακόσιες με πεντακόσιες που οι περισσότεροι νεοέλληνες κατανοούν και χρησιμοποιούν σε όλη την διάρκεια τής ζωής τους.

⁵⁸ Ως «Κύων» εννοείται εκείνος που κυοφορεί.

σκληρή και τυφωνική δύναμη, την προσεγγίζει και με την πειθώ την κάνει μαλακότερη, ενώ άλλες φορές παρεμποδίζεται, επιστρέφει στον εαυτό της και καταδύεται στην δυσχέρεια.

Επίσης ο Εύδοξος λέει ότι οι Αιγύπτιοι μυθολογούν πως ο Δίας, έχοντας γεννηθεί με τα πόδια ενωμένα και μη δυνάμενος να βαδίσει, παρέμενε στην ερημιά, οπότε η Ίσις τού έκανε τομή, τού διαχώρισε αυτά τα μέλη τού σώματος και τού παρέσχε την δυνατότητα να πορεύεται με άρτια πόδια. Μ' αυτά ο μύθος υπαινίσσεται ότι ο νους και ο λόγος τού Θεού, που παρέμενε μόνος του σε χώρο αόρατο και αφανή, προέβη στην γένεση χάρη στην κίνηση.

Το σείστρο⁵⁹ φανερώνει ότι τα όντα πρέπει να σείονται και ποτέ να μην παύουν να κινούνται, αλλά να μοιάζουν ότι εξεγείρονται και συγκλονίζονται εξερχόμενα από κατάσταση ύπνου και μαρασμού. Λένε ότι με τα σείστρα αποτρέπεται και αποκρούεται ο Τυφών, υποδηλώνοντας ότι – ενώ η φθορά δεσμεύει και ακινητοποιεί – η κίνηση πάλι λύνει και ζωντανεύει την φύση. Η ασπίδα, που βρίσκεται επάνω στο καμπύλο μέρος τού σείστρου, περιέχει τα τέσσερα σειόμενα μέρη, επειδή το γεννώμενο και φθειρόμενο μέρος τού κόσμου περιέχεται στην σεληνιακή σφαίρα, ενώ μέσα της τα πάντα κινούνται και μεταβάλλονται χάρη στα τέσσερα στοιχεία: το πυρ, την γη, το ύδωρ και τον αέρα. Στην ασπίδα τού σείστρου, επάνω στην κορυφή, κατασκευάζουν γλυπτό αίλουρο με ανθρώπινο πρόσωπο, ενώ κάτω από τα σειόμενα μέρη, από την μία πλευρά, το πρόσωπο τής Ίσιδας και από την άλλη τής Νέφθυος, υπαινισσόμενοι διά των προσώπων την γένεση και την τελευτή, αφού αυτές είναι οι μεταβολές και οι κινήσεις των στοιχείων, ενώ με τον αίλουρο υποδηλώνουν την Σελήνη, επειδή αυτός είναι θηρίο ποικιλόχρωμο, νυκτόβιο και γόνιμο. Λέγεται ότι τίκτει ένα, έπειτα δύο και τρία και τέσσερα και πέντε μικρά, προσθέτοντας κάθε φορά από ένα, μέχρι τα επτά, ώστε συνολικά τίκτει εικοσιοχτώ, όσες και οι φωτεινές εμφανίσεις τής Σελήνης. Αυτό, όμως, ίσως να είναι παραμύθι. Ωστόσο, οι κόρες των ματιών τού αίλουρου φαίνονται να μεγαλώνουν και να πλαταίνουν κατά την πανσέληνο, να λεπταίνουν και να σιγοχάνουν το φως τους κατά τις μειώσεις τού άστρου. Η ανθρώπινη μορφή τού αίλουρου φανερώνει τον νοητικό και λογικό χαρακτήρα των σεληνιακών μεταβολών.

Μιλώντας συνοπτικά, δεν είναι ορθό να θεωρούμε τον Όσιρη ή την Ίσιδα ως ύδωρ ή Ήλιο ή γη ή ουρανό, ούτε πάλι τον Τυφώνα ως πυρ ή στεγνότητα ή θάλασσα, αλλ' απλώς ν' απονέμουμε στον Τυφώνα όσα απ' αυτά είναι άμετρα και άτακτα λόγω υπερβολής ή ένδειας, ενώ να σεβόμαστε και να τιμούμε ως έργο τής Ίσιδας και ως εικόνα και απομίμηση και λόγο τού Οσίριδα οτιδήποτε τακτοποιημένο, αγαθό και ωφέλιμο. Έτσι δεν αμαρτάνουμε. Αλλά και τον Εύδοξο θα κάνουμε να πάψει ν' απιστεί και ν' αμφιβάλλει γιά το πώς η Δήμητρα δεν συμμετέχει στην επιμέλεια των ερωτικών ζητημάτων, παρά μόνον η Ίσις, και γιά το πώς ο Διόνυσος – που παρομοιάζεται με τον Όσιρη – δεν δύναται ούτε τον Νείλο ν' αυξήσει ούτε άρχοντας των πεθαμένων να γίνει.

Θεωρούμε, λοιπόν, ότι μέσω ενός κοινού λόγου αυτοί οι Θεοί έχουν ταχθεί γύρω από κάθε μερίδιο τού αγαθού και ότι όλα τα όμορφα και αγαθά, που ενυπάρχουν στην φύση, οφείλονται σ' αυτούς, απ' τους οποίους ο ένας δίνει τις αρχές και η άλλη τις υποδέχεται και τις διανέμει. Έτσι θ' αντιμετωπίσουμε τους πολλούς και φορτικούς, που χαίρονται να συσχετίζουν με τους Θεούς τις εποχικές μεταβολές τού περιβάλλοντος ή τις γενέσεις των καρπών, τις σπορές και τα οργώματα, λέγοντας ότι θάβεται ο Όσιρις όταν ο σπειρόμενος καρπός κρύβεται στην γη, ενώ πάλι αναβιώνει και αναφαίνεται όταν έρχεται η αρχή τής βλάστησης, γι' αυτό και λένε ότι

⁵⁹ Τελετουργικό εργαλείο.

η Ίσις φόρεσε φυλακτό την έκτη μέρα τού μήνα Φαωφί, όταν κατάλαβε ότι κυφορεί, και ότι ο Αρποκράτης γεννήθηκε κατά το χειμερινό ηλιοστάσιο, ατελής και πρόωρος, όπως τα πρόωρα άνθη και βλαστήματα – γι' αυτό και τού προσφέρουν τις απαρχές των φυόμενων φακών – ενώ εορτάζουν τις ημέρες τής λοχείας τής Ίσιδας μετά από την εαρινή ισημερία. Αυτά, λοιπόν, ακούγοντας οι άνθρωποι, ικανοποιούνται και τα πιστεύουν, έλκοντας από αυτά, τα πρόχειρα και συνηθισμένα, τις πιθανότητες τής πίστης τους.

Καθόλου φοβερό, λοιπόν, δεν θα ήταν, αν κατ' αρχήν διαφύλατταν τους Θεούς κοινούς και γιά εμάς, και δεν τους θεωρούσαν ως ιδιαίτερους Θεούς των Αιγυπτίων, αφού – εννοώντας με τούτα τα ονόματα μόνον τον Νείλο και μόνον την χώρα που αρδεύει ο Νείλος ή μιλώντας γιά την γέννηση Θεών από έλη και λωτούς – θ' αποστερούσαν τους μεγάλους Θεούς από τους άλλους ανθρώπους, στους οποίους δεν υπάρχει ούτε Νείλος ούτε Βούτος ούτε Μέμφις, ενώ άπαντες κατέχουν και γνωρίζουν την Ίσιδα και τους περί αυτήν Θεούς, αν και μερικοί πρόσφατα έμαθαν να τους αποκαλούν με τα αιγυπτιακά ονόματά τους, ενώ εξαρχής γνώριζαν καλά και τιμούσαν την δύναμη εκάστου.

Δεύτερο – που είναι και σπουδαιότερο – πρέπει να προσέχουν πολύ και να φοβούνται μήπως ασυναίσθητα διαγράψουν τα θεία και τα διαλύσουν μέσα σε ανέμους και ρεύματα και σπόρους και οργώματα και πάθη τής γης και εποχικές μεταβολές, όπως όσοι αποκαλούν Διόνυσο τον οίνο και Ήφαιστο την φλόγα. Ο Κλεάνθης, επίσης, κάπου αναφέρει ως Φερσεφόνη το πνεύμα που φέρεται και φονεύεται μέσω των καρπών, ενώ κάποιος ποιητής λέει γιά τους θεριστές: «την εποχή που οι ρωμαλέοι τέμνουν τής Δήμητρας τ' άκρα». Αυτοί, λοιπόν, σε τίποτε δεν διαφέρουν απ' όσους θεωρούν κυβερνήτη τού πλοίου τα ιστία, τα σχοινιά και την άγκυρα, υφαντή τα νήματα και τα υφάδια, και ιατρό την λεκάνη ή το μελίκρατο⁶⁰ ή τον κριθαροζωμό. Πλάθουν, λοιπόν, φοβερές και άθεες δοξασίες, δίνοντας ονόματα Θεών σε φύσεις και σε πράγματα που είναι κατ' ανάγκη αναίσθητα και άψυχα και φθειρόμενα, αφού τα χρειάζονται και τα χρησιμοποιούν οι άνθρωποι. Αυτά καθ' αυτά δεν πρέπει να τα εννοούμε ως Θεούς, γιάτί ο Θεός δεν είναι ούτε άνους ούτε άψυχος ούτε υποχείριος των ανθρώπων.

Εξαιτίας αυτών των πραγμάτων, εκείνους – που τα χρησιμοποιούν και μας τα δωρίζουν και μας τα παρέχουν αέναα και διαρκή – θεωρήσαμε Θεούς, οι οποίοι δεν είναι διαφορετικοί εδώ και αλλού, ούτε βάρβαροι ή Έλληνες, ούτε νότιοι ή βόρειοι, αλλά όπως ο Ήλιος και η Σελήνη και ο ουρανός και η γη και η θάλασσα είναι σ' όλους κοινά, ενώ κάθε λαός τα ονομάζει διαφορετικά, έτσι είναι ένας ο λόγος που αυτά τακτοποιεί και μία η πρόνοια που τα επιτροπεύει και υπάρχουν δυνάμεις ταγμένες να υπηρετούν τα πάντα, ενώ έχουν καθοριστεί διαφορετικοί νόμοι και τιμές και ονόματα σε διάφορους λαούς, οι οποίοι χρησιμοποιούν καθιερωμένα σύμβολα, άλλοι αμυδρότερα, άλλοι τρανότερα, οδηγώντας όχι ακίνδυνα την νόηση προς τα θεία, αφού μερικοί υπέπεσαν εξολοκλήρου σε σφάλματα και διολίσθησαν στην δεισιδαιμονία, ενώ άλλοι αποφεύγοντας – σαν να είναι έλος – την δεισιδαιμονία έπεσαν ασυναίσθητα στον γκρεμό τής αθεΐας.

Γι' αυτό, έναντι όλων τούτων, πρέπει να λάβουμε ως μυσταγωγό τον φιλοσοφικό λόγο και να διανοηθούμε με οσιότητα καθένα από τα λεγόμενα και τα δρώμενα, ώστε να μην υποπίπτουμε σε αμαρτήματα κ' εκλαμβάνουμε διαφορετικά όσα καλώς οι νόμοι έταξαν γιά τις θυσίες και τις εορτές, έτσι όπως είπε και ο Θεόδωρος: με το δεξί χέρι προσφέρω τους λόγους και μερικοί ακροατές τούς

⁶⁰ Μείγμα από μέλι και κρασί.

δέχονται με το αριστερό. Και από τους ίδιους τους Θεούς μπορούμε να καταλάβουμε ότι πρέπει τα πάντα ν' ανάγουμε στον λόγο.

Στην δέκατη ένατη μέρα τού πρώτου μήνα εορτάζουν τον Ερμή, τρώνε μέλι και σύκο, και λένε: «γλυκιά η αλήθεια». Το φυλακτό τής Ίσιδας, το οποίο μυθολογούν ότι φορούσε, ερμηνεύεται ως «αληθής φωνή». Επίσης, τον Αρποκράτη δεν πρέπει να τον θεωρούμε Θεό ατελή και νήπιο και ως κάποιο από τα όσπρια, αλλά ως προστάτη και σωφρονιστή τού νεαρού και ατελούς και αδιάρθρωτου λόγου των ανθρώπων για τους Θεούς. Γι' αυτό έχει το δάχτυλό του μπροστά από το στόμα, για να συμβολίζει την εχεμύθεια και την σιωπή. Κατά τον μήνα Μεσορί τού προσφέρουν όσπρια και λένε: «η γλώσσα είναι τύχη, η γλώσσα είναι δαίμονας». Από τα φυτά τής Αιγύπτου λένε ότι η περσέα είναι αφιερωμένη στην Θεά, γιατί ο καρπός τής περσέας μοιάζει με καρδιά και το φύλλο της με γλώσσα.

Τίποτε, απ' όσα ο άνθρωπος κατέχει, δεν είναι εκ φύσεως θεϊκότερο τού λόγου – και μάλιστα τού λόγου για τους Θεούς – και τίποτε δεν ρέπει περισσότερο προς την ευδαιμονία. Γι' αυτό συνιστούμε σ' εκείνον που κατεβαίνει εδώ, στο μαντείο, να έχει όσιο φρόνημα κ' ευλαβικό λόγο. Οι πολλοί, όμως, πράττουν γελοιότητες: στις πομπές και στις εορτές κηρύττουν την ευλάβεια, ενώ έπειτα λένε και σκέφτονται για τους ίδιους τους Θεούς τα πίο δυσφημιστικά πράγματα. Πώς, λοιπόν, ν' αντιμετωπίσουμε τις σκυθρωπές, αγέλαστες και πένθιμες θυσίες, εάν δεν είναι σωστό ούτε να παραλείπουμε τα καθιερωμένα ούτε ν' ανακατεύουμε και να συνταράσσουμε με άτοπες υποψίες τις δοξασίες για τους Θεούς;

Και στους Έλληνες γίνονται πολλά, όμοια με όσα οι Αιγύπτιοι κάνουν, κατά τον ίδιο περίπου χρόνο, στα Ισεία. Στην Αθήνα, κατά τα Θεσμοφόρια, οι γυναίκες νηστεύουν και κάθονται κάτω. Οι Βοιωτοί εκκενώνουν τα ιερά χάσματα⁶¹ τής Αχαιάς Δήμητρας και ονομάζουν επαχθή την εορτή εκείνη, επειδή η Δήμητρα είναι λυπημένη για την κάθοδο τής Κόρης στον Άδη. Αυτός ο μήνας, που συμπίπτει με την δύση των Πλειάδων, είναι πρόσφορος για τις σπορές. Οι Αιγύπτιοι τον αποκαλούν Αθύρ, οι Αθηναίοι Πυανεσιώνα και οι Βοιωτοί Δαμάτριο. Ο Θεόπομπος εξιστορεί ότι εκείνοι, που κατοικούν προς την εσπερία, θεωρούν και αποκαλούν Κρόνο τον χειμώνα, Αφροδίτη το θέρος, Περσεφόνη την άνοιξη, ενώ από τον Κρόνο και την Αφροδίτη γεννιούνται τα πάντα. Οι Φρύγες πιστεύουν ότι ο Θεός καθεύδει κατά τον χειμώνα και γρηγορεί κατά το θέρος. Βακχεύοντας τελούν άλλοτε κατευνασμούς άλλοτε ανεγέρσεις προς τιμή του. Οι Παφλαγόνες υποστηρίζουν ότι ο Θεός δένεται και φυλακίζεται κατά τον χειμώνα, ενώ κινείται κ' ελευθερώνεται κατά την άνοιξη.

Ο καιρός δημιουργεί την υπόνοια ότι ο σκυθρωπασμός γεννιέται λόγω τής απόκρυψης των καρπών, τους οποίους οι παλαιοί δεν θεωρούσαν Θεούς, αλλά δώρα των Θεών, αναγκαία και μεγάλα, για να μην είναι άγρια και θηριώδης η ζωή μας. Την εποχή, λοιπόν, κατά την οποία τους έβλεπαν να εξαφανίζονται εξολοκλήρου από τα δέντρα και να χάνονται, καθώς και όταν οι ίδιοι τούς έσπερναν με μεγάλη δυσκολία και πολλά προβλήματα, ανασκάπτοντας με τα χέρια τους την γη και μετά καλύπτοντάς τους, τοποθετώντας τους εκεί χωρίς να γνωρίζουν αν πάλι θα εμφανιστούν και αν θα φέρουν αποτέλεσμα, έκαναν πολλά πράγματα, όμοια με όσα κάνουν εκείνοι που θάβουν και πενθούν νεκρούς. Όπως ακριβώς, λοιπόν, εμείς λέμε, για όποιον αγοράζει βιβλία τού Πλάτωνα, ότι «αγοράζει Πλάτωνα», και για όποιον παρουσιάζει ποιήματα τού Μενάνδρου, ότι «παιζει Μενάνδρο», έτσι κ' εκείνοι δεν δίσταζαν να δώσουν ονόματα Θεών στα δώρα και στα έργα των Θεών, τιμώντας τα επειδή τα χρειάζονταν και τα σέβονταν. Οι απαίδευτοι, που τα παρέλαβαν μετά, και

⁶¹ Ιερές κοιλότητες και χάσματα τού εδάφους, στα οποία οι πιστοί απέθεταν τις προσφορές τους προς την Θεά Δήμητρα.

λόγω αμάθειας τα ανέστρεψαν και απέδωσαν στους Θεούς τα πάθη των καρπών, όχι μόνον ονομάζοντας, αλλά και θεωρώντας ως γενέσεις και φθορές Θεών τις εμφανίσεις και τις αποκρύψεις των αναγκαίων καρπών, γέμισαν τους εαυτούς τους με άτοπες, παράνομες και διαταραγμένες δοξασίες, καίτοι είχαν ενώπιόν τους το άτοπο τού παραλογισμού τους.

Ο Κολοφώνιος Ξενοφάνης, λοιπόν, αξίωσε από τους Αιγύπτιους, εάν θεωρούν τους καρπούς Θεούς, να μην τους θρηνούν, και εάν τους θρηνούν, να μην τους θεωρούν Θεούς, επειδή είναι γελοίο να τους θρηνούν και συνάμα να προσεύχονται να ξαναφανούν οι καρποί, να ωριμάσουν, μετά πάλι να καταναλωθούν και οι Αιγύπτιοι να τους θρηνήσουν. Όμως τα πράγματα δεν είναι έτσι. Θρηνούν τους καρπούς, αλλά προσεύχονται στους Θεούς, που είναι αίτιοι και δοτήρες των καρπών, ώστε να ξαναφυτρώσουν άλλοι καρποί στην θέση των εξαφανισμένων. Γι' αυτόν τον λόγο, άριστα λέγεται από τους φιλοσόφους ότι όσοι δεν εξασκούνται για ν' ακούν σωστά τα ονόματα των πραγμάτων, χρησιμοποιούν κακώς και τα ίδια τα πράγματα, όπως ακριβώς εκείνοι οι Έλληνες – που δεν έμαθαν να ονομάζουν αγάλματα προς τιμή των Θεών, αλλά Θεούς, τα χάλκινα και τα ζωγραφιστά και τα λίθινα έργα, και τολμούν μετά να λένε ότι ο Λάχαρης έγδυσε την Αθηνά και ότι ο Διονύσιος κούρεψε τους χρυσούς βοστρύχους που είχε ο Απόλλων και ότι ο Καπετώλιος Ζευς κήκε και καταστράφηκε κατά τον εμφύλιο πόλεμο – που ασυναίσθητα παρασύρονται και παραδέχονται πονηρές δοξασίες, οι οποίες πηγάζουν από τα ονόματα των πραγμάτων.

Το ίδιο έχουν πάθει – σε όχι μικρότερο βαθμό – οι Αιγύπτιοι, με τις τιμές που αποδίδουν σε ζώα. Οι Έλληνες γι' αυτά τα πράγματα μιλούν σωστά και θεωρούν ότι η περιστερά είναι το ιερό ζώο τής Αφροδίτης, ο δράκοντας τής Αθηνάς, ο κόρακας τού Απόλλωνα και ο κύων τής Αρτέμιδας. Λέει ο Ευρυπίδης: «κύων θα γίνεις, άγαλμα τής φωσφόρου Εκάτης». Οι περισσότεροι Αιγύπτιοι, όμως, υπηρετώντας τα ίδια τα ζώα και ακολουθώντας τα ως Θεούς, όχι μόνον καταγέμισαν με γέλωτα και γλευασμό τις ιερουργίες – κάτι που είναι το ελάχιστο κακό, το οποίο οφείλεται στην αβελτηρία τους – αλλά εμφύτευαν στον νου τους μιά φοβερή δοξασία, που καταβυθίζει στην άκρατη δεισιδαιμονία τους ασθενείς και άκακους, ενώ ρίχνει σε άθεους και θηριώδεις λογισμούς τους δριμύτερους και θρασύτερους χαρακτήρες.

Πράγματι, δεν είναι ανάρμοστο να συζητήσουμε όσα είναι ευλόγως πιθανά σε σχέση με αυτά τα ζητήματα. Το ότι οι Θεοί, που φοβήθηκαν τον Τυφώνα, μεταβλήθηκαν σ' αυτά τα ζώα, σαν να έκρυσαν τους εαυτούς τους σε σώματα ίβων⁶² και κυνών και γερακιών, ξεπερνά κάθε τερατολογία και μυθολογία, όπως είναι απίστευτο και το ότι οι ψυχές των πεθαμένων, που διαμένουν σ' αυτά, είναι οι μόνες που επανέρχονται στην παλιγγενεσία. Απ' όσους, πάλι, επιθυμούν να λένε ότι η αιτία είναι πολιτική, άλλοι υποστηρίζουν ότι ο Όσιρις – αφού κατένειμε σε πολλά μέρη την δύναμη τής μεγάλης στρατιάς, αυτά που οι Έλληνες αποκαλούν «λόχους» και «τάγματα» – έδωσε σ' όλους ζωόμορφα εμβλήματα, καθένα απ' τα οποία έγινε ιερό και τίμιο έμβλημα για το γένος που το μοιραζόταν, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι οι μετέπειτα βασιλιάδες, προκειμένου να εκπλήξουν τους πολεμίους τους, κατά τις μάχες εμφανίζονταν φορώντας χρυσές και αργυρές προτομές θηριών.

Άλλοι, πάλι, εξιστορούν για κάποιον από τους φοβερούς και πανούργους βασιλιάδες, που έμαθε ότι οι Αιγύπτιοι είναι από την φύση τους αφελείς κ' επιρρεπείς στις μεταβολές και στους νεωτερισμούς αλλά, όταν συμφωνούν και συμπράττουν, έχουν δύναμη ακαταμάχητη και δυσκάνηκτη από το εχθρικό πλήθος, τους προέβαλε την δεισιδαιμονία κ' έσπειρε μεταξύ τους αιώνια πρόφαση γι' ακατάπαυστες

⁶² Ίβις: υδρόβιο πτηνό.

διαφορές, αφού τα θηρία, που τους πρόσταξε να τιμούν και να σέβονται – σε κάθε ομάδα και διαφορετικό θηρίο – συμπεριφέρονται δυσμενώς και πολεμικώς μεταξύ τους και είναι από την φύση τους δημιουργημένα ώστε το ένα να τρώει το άλλο, οπότε οι ομάδες ασυναίσθητα παρασύρονται από τις έχθρες των θηρίων, φέρουν βαρέως την αδικία που υφίστανται και πολεμούν μεταξύ τους. Ακόμη και σήμερα μόνον οι Λυκοπολίτες⁶³ Αιγύπτιοι τρώνε πρόβατο, επειδή το τρώει και ο λύκος, τον οποίον θεωρούν Θεό, ενώ στις μέρες μας οι Οξυρρυγγίτες συνέλαβαν, θυσίασαν και ως ιερό σφάγιο έφαγαν κύνα, επειδή οι Κυνοπολίτες⁶⁴ τρώνε τον οξυρρυγγο ιχθύ, οπότε βρέθηκαν σε πόλεμο μεταξύ τους, δεινοπάθησαν και ύστερα επανήλθαν στην τάξη κολαζόμενοι από τους Ρωμαίους.

Πολλοί λένε ότι η ψυχή του Τυφώνα διαιρέθηκε σε τούτα τα ζώα, καθώς ο μύθος θα μπορούσε να υπαινίσσεται ότι κάθε άλογη και θηριώδης φύση είναι μέρος του κακού δαίμονα, οπότε περιποιούνται και φροντίζουν αυτά τα ζώα για να γλυκάνουν και να καταπραΰνουν εκείνον. Όταν εμπίπτει πολύς και φοβερός καύσωνας, σέρνοντας υπερβολικά ολέθριες νόσους ή άλλες, παράλογες και αλλόκοτες συμφορές, οι ιερείς σιωπηλά και ήσυχα οδηγούν μερικά από τα τιμώμενα ζώα στο σκοτάδι, αρχικά τα απειλούν και τα φοβερίζουν, ενώ αν επιμένει το κακό, τα καθαγιάζουν και τα σφάζουν, κατά κάποιον τρόπο κολάζοντας τον δαίμονα ή, αλλιώς, πραγματοποιώντας μέγα καθαρισμό των μεγίστων κακών. Στην πόλη της Ειλειθυίας Αρτέμιδας κατέκαψαν ζωντανούς ανθρώπους, όπως εξιστορεί ο Μανεθώς, που τους αποκαλούσαν Τυφώνειους, λίχνισαν την τέφρα τους και την εξαφάνισαν διασπείροντάς την. Αυτό, βέβαια, γινόταν φανερά, σε καθορισμένο χρόνο, κατά τις ημέρες των κυνικών καυμάτων. Οι θυσίες, όμως, των τιμωμένων ζώων είναι απόρρητες και γίνονται περιστασιακά, σε ακαθόριστο χρόνο, διαφεύγοντας της προσοχής των πολλών, εκτός αν κάνουν τις ταφές του Άπιδα, οπότε διαλέγουν και μερικά άλλα ζώα, ενώπιον όλων, και τα βάζουν στον τάφο, θεωρώντας ότι προκαλούν λύπη στον Τυφώνα και ότι του περιορίζουν την ηδονή.

Ο Άπις και λίγα ακόμη ζώα θεωρούνται ότι είναι τα ιερά του Οσίριδα. Στον Τυφώνα, όμως, αποδίδουν τα περισσότερα. Αν αυτός ο λόγος είναι αληθινός, νομίζω ότι εξηγεί την σημασία του ζητούμενου για τα ζώα, τα οποία όλοι αναγνωρίζουν και τιμούν, όπως είναι η ίβις, το γεράκι, ο κυνοκέφαλος, ο ίδιος ο Άπις [...]. Γιατί έτσι αποκαλούν τον τράγο που βρίσκεται στην Μένδητα.

Απολείπεται, τώρα, η χρησιμότητα και ο συμβολισμός τους. Μερικά ζώα συμμετέχουν στο ένα από τα δύο. Τα περισσότερα συμμετέχουν σε αμφοτέρα. Είναι πρόδηλο ότι λόγω της χρησιμότητας και της ωφέλειάς τους τίμησαν το βόδι, το πρόβατο και τον ιχνεύμονα⁶⁵, όπως οι Λήμνιοι τιμούν τους κορυδαλλούς, οι οποίοι βρίσκουν και καταστρέφουν τ' αυγά των ακρίδων, και όπως οι Θεσσαλοί τους πελαργούς, οι οποίοι αφάνισαν όλα τα φίδια που εμφανίστηκαν μέσα από την γη, γι' αυτό και θέσπισαν νόμο που εξορίζει όποιον σκοτώσει πελαργό. Τιμούν, όμως, και την ασπίδα⁶⁶ και την γαλή⁶⁷ και το σκαθάρι, επειδή διείδαν σ' αυτά αμυδρές εικόνες της δύναμης των Θεών, όπως είναι η εικόνα του Ήλιου στις υδάτινες σταγόνες. Πολλοί πιστεύουν ακόμη και λένε ότι η γαλή οχεύεται από το αυτί και τίκτει από το στόμα, όντας απείκασμα της γένεσης του λόγου. Πιστεύουν ότι το γένος των σκαθαριών δεν έχει θηλυκό φύλο, είναι όλα αρσενικά, αφήνουν τον γόνο σε σφαιροποιημένο υλικό, το κυλούν και το ωθούν βαδίζοντας αντίθετα, όπως φαίνεται

⁶³ Οι κάτοικοι της Λυκόπολης.

⁶⁴ Οι κάτοικοι της Κυνόπολης.

⁶⁵ Είδος σφήκας που θηρεύει αράχνες.

⁶⁶ Είδος φιδιού.

⁶⁷ Γαλή: η γάτα.

ο Ήλιος να περιστρέφει τον ουρανό προς την αντίθετη κατεύθυνση, κινούμενος ο ίδιος από την δύση προς την ανατολή. Προσομοίωσαν, επίσης, την ασπίδα με την αστραπή, επειδή είναι αγέραστη και κινείται χωρίς να χρησιμοποιεί μέλη, εύκολα και ευλύγιστα. Ακόμη και ο κροκόδειλος τιμήθηκε για κάποιον λόγο που δεν στερείται πιθανοφάνειας, αφού λέγεται ότι έγινε κατ' απομίμηση Θεού, όντας ο μόνος άγλωσσος μεταξύ των ζώων. Ο θείος λόγος δεν χρειάζεται φωνή, αλλά «διαβαίνοντας αθόρυβα τον δρόμο του, οδηγεί τα θνητά κατά το δίκαιο».

Λένε ότι ο κροκόδειλος είναι το μόνο υδρόβιο ζώο που με λείο και διαφανή υμένα – ο οποίος κατέρχεται από το μέτωπό του – καλύπτει τα μάτια του, ώστε να βλέπει χωρίς να βλέπεται, όπως συνέβη με τον πρώτο Θεό. Επίσης, όπου η θηλυκιά γεννήσει τ' αυγά της, γνωρίζει καλά ότι εκείνο θα είναι το τελευταίο σημείο, στο οποίο θα φτάσει η άνοδος των υδάτων τού Νείλου. Επειδή δεν δύνανται να γεννήσουν μέσα στο υγρό στοιχείο, ενώ πολύ μακριά του φοβούνται, τόσο επακριβώς προαισθάνονται το μέλλον, ώστε κατά την λοχεία χρησιμοποιούν το ύψος των υδάτων τού ποταμού και κατά την επώαση φυλάσσουν ξηρά και άβρεκτα τ' αυγά τους. Τίκτουν εξήντα αυγά και τόσες μέρες τα επωάζουν και τόσα χρόνια ζουν οι μακροβιότεροι κροκόδειλοι, που είναι και το πρώτο μέτρο για όσους πραγματεύονται τα ουράνια φαινόμενα.

Από τα ζώα, που τιμώνται γι' αμφοτέρους τους λόγους, μίλησα προτύτερα γιά τον κύνα. Η ίβις, τώρα, σκοτώνει τα θανατηφόρα ερπετά, ενώ πρώτη δίδαξε την χρησιμότητα τής ιατρικής κενώσεως, όταν την παρατήρησαν να κάνει κλύσμα και να καθαρίζεται μόνη της. Οι νομιμότατοι των ιερέων – όταν εξαγνίζονται – λαμβάνουν καθάρσιο ύδωρ απ' όπου ήπιε η ίβις, επειδή δεν πίνει ούτε πλησιάζει σε ύδατα νοσώδη και μολυσμένα. Με τα πόδια σε μεταξύ τους διάσταση και με το ρύγχος της η ίβις κατασκευάζει ισόπλευρο τρίγωνο, ενώ η ποικιλία και η ανάμειξη των μελανών και λευκών φτερών της υπενθυμίζει το αμφίκυρτο σχήμα τής σελήνης.

Δεν πρέπει, όμως, να θαυμάζει κάποιος το ότι οι Αιγύπτιοι αγάπησαν τέτοιες ευτελείς ομοιότητες, επειδή και οι Έλληνες στα ζωγραφικά και πλαστικά απεικασματα των Θεών χρησιμοποίησαν πολλές τέτοιες, όπως στο χωρίς αυτιά άγαλμα τού Δία που υπάρχει στην Κρήτη, αφού δεν ταιριάζει στον άρχοντα και κύριο των πάντων ν' ακούει κανέναν. Στο άγαλμα τής Αθηνάς ο Φειδίας παρέθεσε τον δράκοντα, ενώ στο άγαλμα τής Αφροδίτης, στην Ήλιδα, την χελώνα, επειδή οι παρθένες χρειάζονται φύλαξη, ενώ στις ύπανδρες ταιριάζει να οικουρούν και να σιωπούν. Η τρίαίνα τού Ποσειδώνα είναι σύμβολο τού τρίτου χώρου, τον οποίον κατέχει η θάλασσα, κατά σειρά ταγμένη μετά από τον ουρανό και τον αέρα. Γι' αυτό ονόμασαν έτσι την Αμφιτρίτη και τους Τρίτωνες⁶⁸.

Οι Πυθαγόρειοι κόσμησαν τους αριθμούς και τα σχήματα με προσηγορίες Θεών, γι' αυτό και το ισόπλευρο τρίγωνο αποκαλούσαν κορυφογενή και τριτογένεια Αθηνά, αφού διαιρείται από τις τρεις καθέτους που ξεκινούν από τις τρεις γωνίες, και τον αριθμό ένα ονόμαζαν Απόλλωνα, επειδή αποκηρύττει το πλήθος και λόγω τής απλότητας τής μονάδας, και την δυνάδα ονόμαζαν έριδα και τόλμη, την τριάδα δικαιοσύνη, επειδή το δίκαιο – που πηγάζει απ' την ισότητα – γεννήθηκε ανάμεσα στο «αδικώ» και στο «αδικούμαι», που είναι υπερβολή και έλλειψη αντίστοιχα, ενώ η καλούμενη «τετρακτύς», δηλαδή το τριανταέξι, ήταν ο μέγιστος όρκος, όπως λέει ο θρύλος, και ονομάστηκε κόσμος, επειδή αποτελείται από την σύνθεση στο ίδιο σύνολο των πρώτων τεσσάρων αρτίων και τεσσάρων περισσών αριθμών. Εάν, λοιπόν, οι πιά καταξιωμένοι φιλόσοφοι διέκριναν υπαινιγμούς τού θείου σε άψυχα και ασώματα πράγματα, αξιώνοντας να μην παραμελείται και να μην ατιμάζεται ούτε

⁶⁸ Η ρίζα «τρίτ-», από το επίθετο «τρίτος, τρίτη, τρίτο» ενυπάρχει στα ονόματα Αμφιτρίτη και Τρίτων.

ένα απ' αυτά, νομίζω ότι ακόμη περισσότερο πρέπει να ενδιαφερόμαστε – χωρίς ν' αποδίδουμε θεϊκές τιμές σ' αυτές – γιά τις ιδιότητες που ενυπάρχουν σε φύσεις οι οποίες έχουν αισθήσεις, ψυχή, πάθος και ήθος, τιμώντας το θείο μέσω αυτών, καθώς είναι εναργέστερα κάτοπτρα, δημιουργημένα απ' την φύση.

Και τούτο επίσης είναι αληθές: πρέπει να θεωρούμε την ψυχή ως όργανο τού Θεού, ο οποίος κοσμεί τα πάντα, και ολοκληρωτικά ν' αξιώνουμε να μην είναι κανένα άψυχο ανώτερο των εμψύχων, και κανένα αναίσθητο των αισθανομένων, έστω και αν συγκεντρωθούν μαζί όλος ο χρυσός και όλα τα σμαράγδια στο ίδιο αντικείμενο. Το θείο δεν ενυπάρχει ούτε σε χρώματα ούτε σε σχήματα ούτε σε λείες επιφάνειες αλλά, όσα εκ φύσεως δεν μετέχουν ούτε μετείχαν στην ζωή, έχουν μικρότερο μερίδιο τιμής ακόμη και από εκείνο των νεκρών. Αντίθετα, η φύση που ζει και βλέπει κ' έχει δική της αρχή κίνησης και γνώσης των οικείων και των αλλοτρίων, απέσπασε την απορροή τού κάλλους και μερίδιο από το φρόνιμο, «μέσω τού οποίου κυβερνάται το σύμπαν», κατά τον Ηράκλειτο. Γι' αυτό, το θείο δεν απεικάζεται χειρότερα σε τούτα απ' ότι στα χάλκινα ή στα λίθινα δημιουργήματα, τα οποία επιδέχονται εξίσου και τις φθορές και τις επιχρώσεις, ενώ εκ φύσεως στερούνται κάθε αίσθησης και σύνεσης. Γιά τα τιμώμενα ζώα, λοιπόν, αυτά κυρίως επιδοκιμάζω απ' όσα λέγονται.

Οι στολές τής Ίσιδας είναι ποικιλόχρωμες ως προς την βαφή, επειδή η δύναμή της στρέφεται γύρω από την ύλη, η οποία γίνεται κ' επιδέχεται τα πάντα: φως και σκότος, ημέρα και νύχτα, πυρ και ύδωρ, ζωή και θάνατο, αρχή και τελευτή. Η στολή τού Οσίριδα δεν έχει σκιάσεις ούτε ποικιλοχρωμία, αλλά ένα και απλό χρώμα, τού φωτός, επειδή η αρχή είναι άκρατη, ενώ το πρωταρχικό και νοητό είναι αμιγές. Γι' αυτόν τον λόγο, αφού την φορέσουν μία φορά, την αποθέτουν και την φυλάττουν αόρατη και ανέγγιχτη, ενώ χρησιμοποιούν πολλές φορές τις ισιακές στολές, επειδή τα αισθητά είναι πρόχειρα και βρίσκονται σε χρήση και μας δίνουν πολλές αναπτύξεις και όψεις τους, αλλάζοντας με διαφορετικό κάθε φορά τρόπο.

Η νόηση, όμως, τού νοητού και ειλικρινούς και απλού διέλαμψε όπως ακριβώς η αστραπή και άπαξ παρέσχε στην ψυχή την δυνατότητα να την αγγίζει και να την εξετάσει, γι' αυτό και ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης αποκαλούν «εποπτικό» αυτό το μέρος τής φιλοσοφίας, εφόσον εκείνοι – που μέσω τού λόγου αντιπαρήλθαν τα δοξαστά, τα μεικτά και τα παντοδαπά – ανασκιρτούν προς εκείνο το πρώτο και απλό και άυλο, αληθινά αγγίζοντας την καθαρή αλήθεια γύρω του και θεωρώντας ότι κατέχουν τον τελικό σκοπό τής φιλοσοφίας, σαν να συμμετείχαν σε μυητική τελετή.

Αυτό ακριβώς που οι σημερινοί ιερείς, αφοσιωμένοι και καλά καλυμμένοι, υποδηλώνουν με ευλάβεια – δηλαδή ότι αυτός ο Θεός άρχει και βασιλεύει επί των πεθαμένων, ο οποίος δεν είναι άλλος από εκείνον που οι Έλληνες αποκαλούν Άδη και Πλούτωνα – οι περισσότεροι άνθρωποι αγνοούν πώς αληθινά είναι, διαταράσσονται και κατανοούν ότι ο αληθινά ιερός και όσιος Όσιρις κατοικεί στην γη και κάτω από την γη, όπου κρύβονται τα σώματα εκείνων που θεωρούνται ότι έχουν τελευτήσει. Εκείνος, όμως, βρίσκεται πολύ μακριά από την γη, άχραντος και αμίαντος και καθαρός από κάθε ουσία που επιδέχεται φθορά και θάνατο, ενώ οι ανθρώπινες ψυχές, που περιέχονται σε σώματα και πάθη, δεν δύνανται να μετάσχουν στον Θεό, εκτός απ' όσον δύνανται σαν σε αμυδρό όνειρο ν' αγγίξουν μέσω τής νόησης, με την αρωγή τής φιλοσοφίας. Όταν, όμως, απελευθερωθούν και μεταβούν στο άμορφο και αόρατο και απαθές και αγνό, αυτός ο Θεός είναι ηγεμόνας και βασιλιάς τους, σαν να ήταν κρεμασμένες απ' αυτόν, οπότε βλέπουν άπληστα και ποθούν το κάλλος που οι άνθρωποι δεν μπορούν να εκφωνήσουν ή να διηγηθούν, εκείνο που η Ίσις – σύμφωνα με την παλαιά παράδοση – συνεχώς ερωτεύεται κ' επιδιώκει και μαζί του συνουσιάζεται, γεμίζοντας τον εδώ κόσμο με όλα τα όμορφα

και αγαθά, όσα συμμετέχουν στην γένεση. Έτσι έχουν τα πράγματα σχετικά με τον λόγο που κατεξοχήν ταιριάζει στους Θεούς.

Αν πρέπει να πω και για τα καθημερινά θυμιάματα, όπως υποσχέθηκα, εκείνο που πρωτύτερα θα έπρεπε κάποιος να κατανοήσει, είναι ότι πάντοτε οι άνδρες θεωρούν σπουδαιότατα όσα γίνονται για την υγεία, εφόσον η υγεία δεν είναι καθόλου κατώτερη τής ευλάβειας κατά τις ιεουργίες, τις αγνείες και τις νηστείες, επειδή ποτέ δεν θεώρησαν καλό να υπηρετείται το καθ' ολοκληρίαν καθαρό και αβλαβές και αμίαντο από κρυφά τραυματισμένες και νοσώδεις ψυχές και σώματα.

Επειδή, λοιπόν, ο αέρας – τον οποίον χρησιμοποιούμε πάρα πολύ και μέσα του ζούμε – δεν έχει πάντοτε την ίδια διάθεση και κράση, αλλά κατά την νύχτα πυκνώνεται, πέζει το σώμα και συμπαρασύρει την ψυχή προς την δυσθυμία και το άγχος των υποχρεώσεων, οπότε αυτή μοιάζει να γίνεται ομιχλώδης και βαριά, ευθύς μόλις σηκωθούν από τον ύπνο θυμιάζουν με ρετσίνι, υποβοηθώντας και καθαρίζοντας τον αέρα μέσω τού διαχωρισμού των στοιχείων του, αναρριπίζοντας την μαραμμένη πνοή που είναι σύμφυτη με το σώμα, καθόσον η οσμή τού θυμιάματος έχει κάτι έντονο και καταπληκτικό.

Κατά το μεσημέρι, πάλι, αισθανόμενοι ότι ο Ήλιος βίαια έλκει από την γη πάρα πολλή και βαριά αναθυμίαση, την οποία αναμειγνύει με τον αέρα, θυμιάζουν με σμύρνα, επειδή η θερμότητα διαλύει και διασκορπίζει την θολερή και λασπώδη σύσταση τής ατμόσφαιρας, αφού και οι ιατροί θεωρούν ότι η δημιουργία μεγάλης φλόγας βοηθά στην θεραπεία των λοιμωδών νοσημάτων, επειδή αραιώνει τον αέρα, και τον αραιώνει καλύτερα εάν καίνε ευώδη ξύλα, όπως τού κυπαρισσιού, τού αρκεύθου και τού πεύκου. Λένε ότι στην Αθήνα, στην εποχή τού μεγάλου λοιμού, ευδοκίμησε ο ιατρός Άκρων, επειδή τους προέτρεπε ν' ανάβουν πυρές κοντά στους νοσούντες και έτσι ωφέλησε πολλούς. Ο Αριστοτέλης λέει ότι οι ευώδεις αποπνοές των μύρων, των ανθών και των λειμώνων προσφέρουν τόση υγεία όση και ηδονή, επειδή με την θερμότητα και την λεπτότητά τους ηρεμούν τον εγκέφαλο, ο οποίος εκ φύσεως είναι ψυχρός και παγωμένος. Αν όντως η σμύρνα ονομάζεται «σαλ» στα αιγυπτιακά, και τούτο μεθερμηνευόμενο εκφράζει σωστά τον «διασκορπισμό τού παραληρήματος», είναι και αυτό μαρτυρία υπέρ τού λόγου που αιτιολογεί την χρήση της.

Το κύφι, τώρα, είναι μείγμα που συντίθεται από δεκαέξι μέρη: μέλι, οίνο, σταφίδα, κύπειρο, ρετσίνι, σμύρνα, ασπάλαθο, σέσελι, επίσης σχίνο, άσφαλο, θρύο, λάπαθο, επιπλέον δύο είδη αρκευθίδων – απ' τα οποία την μία ονομάζουν μείζονα και την άλλη ελάσσονα – κάρδαμο και κάλαμο. Δεν συντίθεται βέβαια κατά τύχη, αλλά με την ανάγνωση ιερών γραφών από τους μυροποιούς, κατά την ανάμειξη των υλικών. Όσο για τον αριθμό τους – αν και φαίνεται να αγαπιέται ιδιαίτερος, να είναι τετράγωνος που προκύπτει από τετράγωνο και να δίνει σχήμα με τις πλευρές ίσες, άρα και την περίμετρο ίση με το εμβαδόν – μπορούμε να πούμε ότι ελάχιστα συνεργεί στο αποτέλεσμα. Τα περισσότερα από τα συστατικά του έχουν αρωματικές δυνάμεις και αναδίδουν γλυκιά πνοή και χρηστή αναθυμίαση, η οποία μετατρέπει τον αέρα, ενώ το σώμα – παρακινούμενο από την λεπτή και προσηνή πνοή – επιδέχεται το κράμα που φέρνει ύπνο, χαλώντας και διαλύοντας την λύπη και την ένταση των καθημερινών φροντίδων, χωρίς μέθη, σαν να λύνει κόμπους, καθώς το μόριο τής ψυχής, το οποίο φαντάζεται και δέχεται τα όνειρα, λειαινείται και γίνεται καθαρότερο, σαν κάτοπτρο, όπως συμβαίνει και με τ' ακούσματα τής λύρας, τα οποία οι Πυθαγόρειοι χρησιμοποιούσαν προ τού ύπνου ως επωδό και θεραπεία τού εμπαθούς και αλόγου μέρους τής ψυχής, αφού τα μυρίσματα ανακαλούν πολλές φορές τις απολείπουσες αισθήσεις, και άλλες φορές τις αμβλύνουν και τις ηρεμούν, καθώς τα αναλίσκόμενα συστατικά διαχέονται στο σώμα λόγω τής απαλότητάς τους, έτσι όπως

λένε μερικοί ιατροί ότι επέρχεται ο ύπνος, όταν η αναθυμίαση τής τροφής έρπει απαλά γύρω απ' τα σπλάχνα, τα ψηλαφίζει και τους προξενεί ένα είδος γαργαλισμού. Το κύφι χρησιμοποιείται και ως ποτό και ως αλοιφή. Όταν πίνεται, φαίνεται ότι καθαρίζει το εσωτερικό, ενώ ως αλοιφή είναι μαλακτικό.

Πέρ' απ' αυτά, το ρετσίνι είναι έργο τού Ήλιου – όπως και η σμύρνα – προερχόμενο από το δάκρυ που το ηλιακό θάλπος προκαλεί στα φυτά ενώ, από εκείνες τις ουσίες που συνθέτουν το κύφι, μερικές χαίρονται περισσότερο κατά την νύχτα, όσες εκ φύσεως τρέφονται από ψυχρές πνοές, σκιές, δροσιές και υγρασία. Έπειτα, το φως τής ημέρας είναι ένα και απλό, ενώ ο Ήλιος – όπως λέει ο Πίνδαρος – φαίνεται «στον έρημο αιθέρα». Όμως ο νυχτερινός αέρας έγινε από κράμα και μείγμα πολλών φώτων και δυνάμεων, που σαν σπέρματα από κάθε άστρο καταρρέουν σ' ένα στοιχείο. Εύλογα, λοιπόν, εκείνα – που είναι απλά και γεννήματα τού Ήλιου – θυμιάζονται την ημέρα, ενώ τ' άλλα θυμιάζονται στην αρχή τής νύχτας, επειδή είναι μεικτά και διαφόρων ποιοτήτων.

* * * * *

Επιλογή Ελληνόγλωσσης Βιβλιογραφίας

1. Buchwald W. – Hohlweg A. – Prinz Ot., *Tusculum – Λεξικόν*, Εκδ.: Αθανάσιος Φουρλάς, Αθήνα 1993.
2. Kroh P., *Λεξικό Αρχαίων Συγγραφέων*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996.
3. Μερακλής Μ. Γ., *Πλούταρχος ο Χαιρωνεύς – Η ζωή και το έργο του*, Εκδ.: ΟΕΣΒ, Αθήνα 1966.
4. *Πλούταρχος – Ηθικά*, τόμος δέκατος, Εκδ.: Κάκτος, Αθήνα 1995.
5. Ράπτης Γ., *Πλούταρχος – Ίσις και Όσιρις*, Εκδ.: Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2003.
6. Ρώτας Π., *Πλούταρχος – Ηθικά*, τόμος δεύτερος, Εκδ.: Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

Επιλογή Ξενόγλωσσης Βιβλιογραφίας

1. Attilio L. M., *Plutarco e il V secolo*, Εκδ.: Istituto Editoriale Cisalpino, Milano 1955.
2. Barrow R. H., *Plutarch and his times*, London 1967.
3. Desideri A., *Storia e storiografia*, Εκδ.: G. D' Anna, Milano 1989.
4. *Lexicon Plutarcheum*, Leipzig 1843.
5. Oakesmith J., *The Religion of Plutarch*, London.
6. Resta G., *Le epitomi di Plutarco nel quattrocento*, Εκδ.: Antenore, Padova 1962.
7. Stadter P. A., *Plutarch and the Historical Tradition*, Εκδ.: Routledge, London 1992.

Διαδικτυακή πηγή

<http://www.usu.edu/~history/plout.html>

(Διαδικτυακό περιοδικό τής Διεθνούς Εταιρείας Πλουταρχιστών)

